

20086/I.

МОНОГРАФІЇ
з обсягу
НАШОЇ НОВОЧАСНОЇ ІСТОРІЇ.
I.

Справа поділу Галичини в рр. 1846—50.

НАПИСАВ

Іван Кривецький.

(З 1 картою).

У ЛЬВОВІ, 1910.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Водяного.

Ціна 2.50 коп.

~~20988~~ / I.

III
и-61698

МОНОГРАФІЇ
з обсягу
НАШОЇ НОВОЧАСНОЇ ІСТОРІЇ.
I.

Справа поділу Галичини в рр. 1846—50.

НАПИСАВ

Іван Кривецький.

(З 1 картою).

У ЛЬВОВІ, 1910.

з ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Водяного.

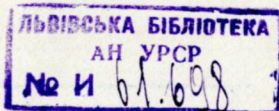
22.438
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

9 (с 47.74) „184“

Відбитка із „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“.

Поділ нинішнього коронного краю „Галичини й Володимирії з вел. кн. Краківським, кн. Освенцімським і Заторським“ на дві окремі часті, на східню — українську (яка й є історичною „Галичиною й Володимирією“) і західню — польську й сформованне зі східньої часті окремої української національної провінції з окремою українською адміністрацією й окремим українським національним Сеймом — се один із найперших і найважніших національно-політичних постулатів українського життя у Галичині, починаючи від першої хвилі його пробудження (в 1848 р.) аж по нинішній день.

І не тільки українського життя — у Галичині. Се один із першорядних постулатів нинішньої української національної політики взагалі дотично західніх і південно-західніх окраїн української етнографічної території (відділення Холмщини, поділ Буковини, автономія Угорської Русі), один із преважних пунктів нашого історичного завдання — національно-територіальної консолідації поодиноких відокремлених і відчужених нині українських земель у собі й зі собою.

Не зважаючи одначе на таку велику вагу для нас сього постулату, не був він доси оброблений в нашій науковій літературі. Не маємо ніяких майже праць про різниці між східньою і західньою частиною краю: їх різні історичні долі в минушині, різні національно-культурні характери, різне суспільно-економічне життя і т. д. — в теперішности; не було аж до останнього часу навіть історичного огляду усіх дотеперішніх заходів коло його зреалізування, які — як бачимо — мають уже свою історію.

Отсей останній брак — брак історичного огляду до-теперішніх заходів у сій справі — має вчасти усунути отся праця. Кажемо — вчасти; бо згадана праця обіймає історію сеї справи тільки за час перших п'ятих років по її видвиженню австрійським центральним урядом (рр. 1846—1850), — історію вправді найбільш змістову й найбільш інтересну, одначе все таки не доведена аж до найновіших часів. Причина сьому — недоступність матеріалів до історії сеї справи по 1850 р. взагалі, — хоч справа ся на сім році не спинила ся й виринала ще й потім дуже поважно у найвисших кругах віденського центрального уряду (пр. за часів міністерства Шмерлінга). Та тоді, як і перед тим, зустрінула ся вона з рішучою опозицією гр. А. Голуховського (тоді вже австрійського міністра стану), який вкінці (ставши вдруге намісником Галичини) вспів убити її на довший час — аж по нині.

Вкінці мусимо зазначити з жалем, що з причини відмови доступу до т. зв. президіяльного архіву ц. к. Намісництва у Львові ми у двох розділах нашої праці (IV і VIII) мусіли користати з актів сього архіву тільки через другі руки, які були щасливіші від нас і користали з сього архіву без ніяких перепон.

Іван Кривецький.

Зміст.

Вступна замітка	III—IV
Зміст	V—VIII
I. „Portio iuribus Nostris respondens“	1—10
Окупаційний маніфест ціс. Марії Терези з дн. 11 вересня 1772 р. — „Виводи прав“ заборчих держав до поодиноких польських земель. — „Вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя“. — Такий самий „вивід прав“ Чехії до кн. Освенціму й Затора. — „Відповідь на вивід прав до Червоної Руси“. — Така-ж „відповідь“ на вивід прав до кн. Освенціму й Затора. — Наші замітки. — „Portio iuribus Nostris respondens“.	
II. Границі Галичини в рр. 1772—1850	10—14
Границі Галичини по першій поділі Польщі 1772 р. — Прилучення Буковини до Галичини у 1786 р. — Проект відлучення Буковини від Галичини у 1790 р. — Границі Галичини по третій поділі Польщі 1795 р.: Західня й Східня Галичина. — Зміни границь Галичини у 1809 р.: відступлення краківського й замойського округів Варшавському князівству й Тернопільського краю Росії. — Нові зміни у 1815 р.: відступлення останків т. зв. Західньої Галичини польському Конгресовому Королівству й поворот Тернопільського краю до Австрії. — Краків — вільне місто. — Знесення Краківської республіки у 1846 р. й прилучення її до Австрії. — Надання Буковині окремої конституції у 1850 р. — Границі Галичини в 1850 р.	
III. Східня й західня Галичина	14—16
Дві різні групи країв. — Наше становище супроти історично-правних аргументів pro і contra окупації. — Що для нас важне? — Противенства між східньою й західньою групою: історичне, етнографічне, культурне, суспільно-еко-	

помічне. — „Галичина і Володимирія“. — Піднесення пер-
ший раз справи поділу Галичини.

IV. Справа поділу Галичини в рр. 1846—47 . . . . . 17—21

Чи можна вважати справу поділу Галичини на східню й за-
хідню кін. XVIII — поч. XIX вв. зі справою такого-ж
поділу нині? — Справа поділу Галичини в рр. 1846—
47: — ціс. децизія про поділ краю на дві окремі провін-
ції з дн. 27. II. 1847 р.; — дальший ціс. розпорядок в сій
справі з дн. 29. III. 1847 р.; — найв. канцлер гр. Inzaghy
жадає від гал. губернії реляцій про різні справи, звязані
з поділом краю; — відповідь гал. губ. президента бр.
Кріга; — справа поділу краю і губернатор гр. Ф. Ста-
діон; — новий ціс. розпорядок в сій справі з дн. 13. X.
1847 р.; — реляція гр. Ф. Стадіона з дн. 12. XI.
1847 р.; — в'організованне краківського округу.

V. Заходи „Головної Руської Ради“ (1848—1849) . . . . . 22—35

Рік 1848 і гал. України. — Справа поділу Галичини на
славянським конгресі у Празі 1848 р. — Обіжник „Гол.
Р. Ради“ до своїх філій з дн. 4. VI. 1848 р. — Перший
меморіал „Гол. Р. Ради“ (до цісаря) за поділом Галичини
з дн. 9. VI. 1848 р. — Другий меморіал „Гол. Р. Ради“
(до міністра вн. спр.) за поділом Галичини з дн. 17. VII.
1848 р. — Заяви солідарности з провінції. — Петиції
до Державної Ради. — Депутація „Гол. Р. Ради“ до ці-
саря з дн. 27. X. — 6. XI. і новий меморіал (до міністра)
з дн. 28. X. 1848 р. — П'ятий меморіал „Гол. Р. Ради“
(до міністра) за поділом Галичини з дн. 29. III. 1849 р.

VI. Контр-акція Поляків (1848—1849) . . . . . 36—42

Дві головні дороги, якими йшла польська контр-акція. —
Польський протест проти поділу Галичини на славянським
конгресі у Празі 1848 р. — „Brevi manu скрутили карк!“
— Протест „Rusk-ого Sobor-у“ проти поділу Галичини,
внесений до Державної Ради в серпні 1848 р. — Польські:
адрес (до цісаря) і меморіал (до міністерства) проти по-
ділу Галичини з дн. 27. XI. 1848 р. — Польська агіта-
ція проти поділу Галичини в Державній Раді. — Офі-
ціальний голос про сю контр-акцію Поляків.

**VII. Справа поділу Галичини в Державній Раді (1848—
1849) . . . . . 43—63**

Скликання Державної Ради. — Вибір „конституційної комі-
сії“. — Її проєкт конституції. — §. 2 сього проєкту. —
Справа поділу Галичини: — погляд на сю справу пос. дра
А. Пікаса; — протест пос. Ф. Земляковського; — проєкт
пос. Кавтніча; — промова пос. еп. Гр. Яхимовича за по-
ділом Галичини; — проєкт пос. Палацкого; — його обо-
рону Українців; — репліка пос. Ф. Земляковського; — про-

мова пос. Рігера в обороні Українців; — amendement пос. Брестеля; — проєкт пос. Рігера; — голосованне над §. 2 проєкту конституції: відкипненне внесення на поділ Галичини й ухвала поділу Тиролю; — петиції pro і contra поділу Галичини; — резолюція в сій справі пос. Шоля; — справа Буковини: ухвала відокремлення Буковини від Галичини; — уневажненне ухвали поділу Тиролю; — §. 2 проєкту конституції в останній редакції, прийнятій в третім читанню на останнім засіданню комісії дн. 4 марта 1849 р.

VIII. Становище центрального й краевого уряду (1848—1849) . . . . . 63—71

З'організованне ц. к. губерніяльної комісії у Кракові. — Ремонстрація губери. В. Залеского. — Застереження „Гол. Р. Ради“. — Проєкт поділу Галичини гр. Ф. Стадіона. — Оповідія губери. гр. А. Голуховского. — Новий проєкт поділу Галичини др. А. Баха.

IX. Поділ Галичини на три округи в 1850 р. . . . . . 71—93

Галичина: а) в проєкті конституції станового Центрального Виділу; б) в першій австрійській конституції в дн. 25 цвітня 1848 р.; в) в кромержьськім проєкті конституції. — Окрройована конституція в дн. 4 марта 1849 р.: територіяльно-політичний поділ держави. — Меморіал Ради міністрів до цісаря проти поділу Галичини на дві провінції (з дн. 4. IX, 1850). — Ії проєкт поділу Галичини на 3 округи: краківський, львівський і станіславівський. — Цісарська санкція сього проєкту (дн. 29. IX, 1850 р.). — Постанови міністерства ви. сир. в дн. 15. X, 1850 р. — Території поодиноких округів. — Окрема конституція для Галичини в дн. 29 вересня 1850 р.: — 3 Соїми (соїмові курії): у Кракові, Львові й Станіславові. — Центральний Виділ. — Краввий Виділ. — Компетенція кравої репрезентації. — Виборча ординація для Галичини в дн. 29 вересня 1850 р. — Знесенне окройованої конституції дн. 31 грудня 1851 р.

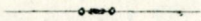
Додатки . . . . . 95—146

1. Меморіал Гол. Р. Ради до цісаря з жаданнем поділу Галичини в дн. 9 червня 1848 р.
2. Меморіал Гол. Р. Ради до Міністерства з жаданнем поділу Галичини в дн. 17 липня 1848 р.
3. Взірець заяви солідарности з меморіалом Гол. Р. Ради до Міністерства за поділом Галичини.
4. Взірець протоколу з жаданнем поділу Галичини.
5. Меморіал Гол. Р. Ради до Міністерства з жаданнем поділу Галичини в дн. 28 жовтня 1848 р.
6. Меморіал Поляків до Міністерства проти поділу Галичини в дн. 27 листопада 1848 р.
7. §§. 102—131 Кромержьського проєкту конституції.

8. Краєва конституція для королівств Галичини й Володимирії з кн. Освенцімом і Затором і з Вел. кн. Краківським з дн. 29 вересня 1850 р.
9. Краєва виборча ординація для королівств Галичини й Володимирії з кн. Освенцімом і Затором і з Вел. кн. Краківським з дн. 29. IX. 1850 р.

Карта.

Галичина в 1850 р.

I.

„Portio iuribus Nostris respondens“.

Окупаційний маніфест ціс. Марії Тереси з дн. 11 вересня 1772 р. — „Виводи прав“ заборчих держав до поодиноких польських земель. — „Вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя“. — Такий самий „вивід прав“ Чехії до кн. Освенціму й Затора. — „Відповідь на вивід прав до Червоної Руси“. — Така-ж „відповідь“ на вивід прав до кн. Освенціму й Затора. — Наші замітки. — „Portio iuribus Nostris respondens“.

„МИ МАРІЯ ТЕРЕСА з Божої ласки Цісарева-вдова римська, Королева Угорщини, Чехії, Дальматії, Кроатії, Слявонії, Галичини й Володимирії і т. д....

„Усім і кожному з окрема, кому про те треба або буде треба знати, хто сей маніфест бачить, читає або слухає — наша Цісарсько-Королівська ласка, прихильність і — все добро.

„Розглянувши нинішній стан Польщі, Ми вкупі з Двором Російської Цариці й Пруського Короля вчинили раду, щоби деякі провінції сього Королівства, до яких кождому з нас окремо прислугують з давна права, відзискати і тепер справді відібрати — *край сей, як частину належну Нашим правам, війську Нашому казали заняти*. Його границі такі і т. д....¹⁾

¹⁾ Оригінальний латинсько-польський текст сього маніфесту такий :

„NOS MARIA THERESIA
Dei Gratia Romanorum Impera-
trix Vidua, Regina Hungariae,

„MY MARYA TERESSA
z Laski Bozey Cesarzowa Rzym-
ska Wdowa, Krolowa Wegier-

Дальше йшло означенне границь окупованих земель, іменованне Губернатора для них — ір. І. А. Перієна, зазив нових підданих до послуху і вкінці — погроза для тих, що відважили-б спротивити ся цісарським розказам.

Дата сього маніфесту була: 11 вересня 1772 р.

* * *

Заки одначе оповімо докладнійше про саму окупацію, з'у-
пинимо ся найперш на однім цікавім і характеристичнім факті.
Маємо на думці — „выводи прав“ усіх трьох заборчих дер-
жав до поодиноких провінцій польської Річи-посполитої, які
появили ся друком майже рівночасно з їх окупацією в мовах:
латинській, французській, німецькій і польській.¹⁾

Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae,
Slavoniae, Galiciae et Lodome-
riae etc...

„Quandoquidem circumspes-
to praesenti Poloniae statu Nos
cum Russica Imperatoria nec non
Regia Borussiae Aula conveni-
mus et consilium caepimus, quae
unicuique Nostrum in ali-
quas hujus regni provin-
cias antiquitus jura com-
petunt, vindicandi eaque
effectui nunc mancipan-
di; Nos illum terrae tractum tan-
quam portionem juribus Nostris
respondentem per militem Nostrum
accipari jussimus, qui quidem
sequentibus limitibus circumscri-
bitur etc...“

ska, Czeska, Dalmacyi, Kroa-
cyi, Slawonyi, Galicyi y Lodome-
ryi etc....

„Ponieważ przeyzrzawszy ni-
niejszy Polski Stan, My z Impe-
ratorowey Rosyiskiey y Króla
Pruskiego Dworem złączywszy
się, radę uczynilismy, które
z osobna Nam do niektó-
rych tego Królestwa Pro-
wincyi z dawna należą
prawa, one odzyskać y
rzeczą samą teraz ode-
brać; My ten kraj jako częśćkę
prawom naszym powinna, Wo-
ysku Naszemu obić kazalimy,
który w następujących granicach
zawiera się etc...“

(A. Piller, Edicta et mandata universalia regni Galiciae et Lodome-
riae a die 11 Septembr. 1772 in itae possessionis promulgata. Leopoli,
1772. Ст. 1—2).

Королевою Галичини й Володимирії титулувала себе Марія
Тереса від угорської коронації в 1741 р.; в 1769 р. додала на свій
королівській печатці також герб тих земель.

¹⁾ Про права Прус до граничних польських провінцій див.: (E.
G. Herzberg) *Expositio jurium Regis Borussiae in duc. Pomerelliae
et alios tractus R. Poloniae*. Berolini, 1772 [те саме: по французьки,
по польськи, по німецьки]; — *Exposé der Rechte d. kön. v. Preus.
auf d. Herzg. Posen, 1773*; — *Recherches sur la Nouvelle Mar-
che, 1773* [те саме по польськи: *Wywód pretensyi do Nowej Marchii,
konstytucya pretensyi do Pomeranii, 1773*]; — *Beweise der Rechte*

„Права“ Пруссії і Росії до пограничних провінцій — лишаємо на боці. Вони не представляють для нас безпосереднього інтересу, не в'яжуться безпосередно з нашою темою. Згадаємо тільки, що з польського боку зустрінули вони енергічну відповідь — не фізичну вправді, бо на неї Польщу не було тоді стати, — однак академічну: „Repons-ами“, „Not-ами“, „Reflexi-ями“ й ин. полемічними брошурами відомого польського історика, дипломата й економіста Ф. Лойка.¹⁾ Однак академічна оборона не вратувала польської Річи-посполитої і вона у протязі кількадесятьох літ зникла зовсім з карти Європи.

З „виводом прав“ до деяких польських земель виступила, подібно як Пруссія й Росія, також — Австрія.

Почалося від Спижу й Сяндеччини.

Під покривкою надграничних замішань і пануючої зарази австрійські війська заняли на приказ ціс. Йосифа II найперш Спиз (1769), який від 1412 р. належав як угорський застав до Польщі, а незабаром потім (1770 р.) також частину нинішньої Сяндеччини.²⁾ Рівночасно з тою окупацією почалися з цісарського поручення по віденських і будапештанських архівах пильні пошукування за правними титулами до тих земель Ав-

des Königs auf Hafen u. Zoll der Weichsel. Berlin, 1771 [те саме по французьки, 1773]; Remarque sur Preuves, 1773.

Про права Росії див.: Exposé de la Cour Imp. de Russie 1772, 1773.

Про права Австрії — див. далше.

¹⁾ Відповідь на претенсії Пруссії: (F. Łojko), Disquisitio hist. qua iura R. Borus. in Pomer. respondetur. 1773 [те саме: по французьки, по польськи, по німецьки]; idem. — Précis des recherches sur la Pomer., 1773; idem — Notes justificatifs pour le Précis. 1773; idem — Suplement du Précis des Recherches sur la Pomer. 1773; idem — Reflexions d' un gentil-homme sur les lettres patentes du roi de Prusse 1772; idem (Patridophile) — Discuss. de raisons. Philalithopoli. 1773; idem — L' insuffisance des pretensions sur la Grand-Pol. Londres, 1773 [те саме по німецьки: Antwort...]; idem — Recherches sur la Nouvelle Marche 1773; idem — Wywód pretensyi do Nowej Marchii, 1772; idem — Wywód praw polskich do Pomeranii 1772; — Disputatio hist. in Pomereliam 1773; — Gedanken von der Verjähung [з причини прав до Поморя] 1773.

Відповідь на претенсії Росії: (F. Łojko), Reponse à l' écrit intit. exposé de la cour imper. de Russie 1773 [те саме по польськи].

Відповідь на претенсії Австрії — див. далше.

²⁾ Акт інкорпорації Сяндеччини з дн. 20. VII, 1770 р. див. рукоп. бібл. Оссол. у Львові № 568, ст. 201—2.

стрії, згл. Угорщини. Вправді польська Річ-посполита піднесла проти окупації дипломатичний протест, одначе він лишив ся без успіху. Навпаки! У відповідь на нього оголошено дн. 25 жовтня 1770 р. офіціальний акт¹⁾, в яким містив ся вивід прав Угорщини до окупованих земель.

Одначе ціс. Йосиф II не вдоволив ся занятою польською територією. Безпосередно по окупації Спижу й Сяндеччини видав порученне архіварям, щоби шукали по австрійських й угорських архівах дальших документів, які виказали би права Австрії до інших польських провінцій. Поки одначе архіварі працювали по архівах, між Австрією, Прусами й Росією вели ся оживлені дипломатичні переговори. Результатом їх була поділова конвенція між згаданими трьома державами, — й окупованне австрійськими військами дальших польських земель, в обшарі — поверх 1400 кв. миль. Рівночасно й архіварі покінчили свої пошукування, а їх результатом був виготовлений угорським істориком І. Benczur-ом — *вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя і — Чехії до кн. Освенціму й Затора*, виданий в 1772 р. (в кілька місяців по окупації) у Відні (в надворній друкарні) в чотирьох мовах: латинській, німецькій, польській французькій.²⁾

„По свідоцтвам найвіродостойніших істориків XI-го й XII-го вв., польських і угорських — починав ся „вивід“ — а також багатьох інших автентичних документів, угорські королі були тоді, а навіть іще давнійше, на підставі найсправедливіших прав, посесорами Королівства Малої або Червоної Руси (Regnum Russiae), а передовсім двох частин сього Королівства: Галичини й Володимирії, які від тоді аж по нинішній день належать до королівського угорського титулу, з яких одна тягнеть

¹⁾ Бібл. Оссол. — рукоп. № 575.

²⁾ (I. Benczur) Iurium Hungariae in Russiam Minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Osvenciensem et Zatoriensem Ducatum praevia explicatio.. Vindob. 1772; те саме по німецьки: Vorläufige Ausführung der Rechte des Königreichs Hungarn auf Klein oder Roth Reussen und Podolien und des Königreichs Böhheim auf die Herzogthümer Auschwitz und Zator. Wien, 1772; по польськи: Wywod poprzedzający praw Korony Węgierskiej do Rusi Czerwonej y do Podola, tak iako Korony Czeskiej do Xięstw Oswiecimskiego y Zatorskiego. W Wiedniu, 1772 (вийшло рівночасно два видання, одначе менше повні, чим латинське або німецьке); по французьки: Exposé preliminaire i т. д. — Про Benczura див.: Wurzbach, Biographisches Lexikon. T. I, ст. 259.

ся далеко у глуп Поділя, друга займає значну частину Волині, — а також Перемиської землі й інших значних територій.

На доказ цього наводять ся виписки з польських, українських й угорських хронік і літописей, лист угорського короля Андрія II до папи Інокента III, лист папи Гонорія III до Андрія II, печатки й документи давних угорських королів, на яких находять ся титули й герби Галича й Володимира і т. д.

Дальше — права Угорщини до Галичини й Володимирії опирає „вивід“ на отсих історичних фактах: 1) на порозумінню між угорським королем Людвиком I і польським королем Казиміром Вел. з 1352 р.¹⁾; 2) на обостороннім зреченню прав: Жигимонта до польської корони з одного боку, а Ядвиги й Волод. Ягайла до угорської корони з другого — в 1394 р.²⁾, а також на договорі між Жигимонтом і Ягайлом з 1412 р. (потвердженням потім в рр. 1415, 1423, 1440), в яким питання про права до Галичини й Поділя лишено отвертним (пор. договори з рр. 1454, 1473, 1479); 3) на пізнійших реклімаціях угорських соймів за тими землями; 4) на договорі між Польщею й Австрією з 1589 р. (бєндзінським), в яким Австрія зрікла ся тільки властивої Польщі; 5) на безперервним поміщуванню в угорським королівським титулі додатку rex Galitiae et Lodomeriae — аж до часів Марії Тереси; 6) на тім, що сама Польща в 1673 р. признала посередно Угорщині права до Червоної Русі.³⁾

¹⁾ На підставі договору між пол. кор. Казиміром і угор. кор. Каролем Робертом, син Кароля — Людвик був назначений наслідником польської корони (на випадок, коли-б його вуйко Казимир помер без мужеського потомка). Одначе Людвик, ставши угор. королем, відстунив галицько-володимирське королівство Казимірови з тим застереженням, що коли-б Казимир дістав сина, то згадане королівство має вернути до Угорщини за сплатою 100.000 угор. зол. На випадок безпотомної смерті Казимира, польська і руська корона мала перейти на Людвика. (По новітшим дослідям той договір був заключений в 1350 р. — пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. Т. III², ст. 128—129 і прим. 18).

²⁾ Вивід — неясний. Порєшире між Жигимонтом і Волод. Ягайлом в справі Галичини було заключене в 1388 р. на протяг 1 року, в 1398 р. на протяг 16 літ (пор. М. Грушевський, ор. cit. Т. IV², ст. 123).

³⁾ Се відносить ся до письма польського підканцлера Андрія Ольшовского з дн. 4 серпня 1673 р., в яким читаємо отсі слова: „...Ablegatus Caesareus exhibuit Regi memoriale Principalis sui volentis redi-

Права Чехії до кн. Освенціму і Затора оперті на отсих фактах: 1) в 1189 р. пол. кор. Казимир II віддав кн. Освенцімське, до якого належав тоді також Затор, на повну власність шлесько-тішинському князеві Мечиславу; 2) шлеський кн. Казимир віддав в 1280 р. всі свої краї (отже й Освенцім-Загор) в лен чеському королеви Вячеславу; 3) в 1327 р. тішинський кн. Казимир III й освенцімський — Іван відновили підданство чеській короні; 4) в 1335 і 1339 рр. чеський кор. Іван і польський — Казимир зрікають ся взаємно своїх претенсій до Польщі, згл. до шлеських князівств (потверджено се також 1372 р.); 5) вправді пол. кор. Казимир IV прилучив 1452 р. кн. Освенцімське до Польщі, одначе в 1462 р. (у Глогові) прийшло між чес. кор. Юрієм і пол. кор. Казимиром до порозуміння, на підставі якого кн. Освенцім-Затор мало бути в польській посесії тільки до смерти Казимира; 6) в 1527 р. відновлено се порозумінне так, що згадані князівства мали лишити ся в польській посесії ще тільки до смерти кор. Жигимонта I.

До „виводів“ додано 17 оригінальних документів; 12 має виказати „права“ Угорщини до Галичини, 5 — „права“ Чехії до кн. Освенціму-Затора.

Реплікувати на сі „виводи“ поручив кор. Станіслав Август згаданому вже польському історикови-економістови Ф. Лойкови, який відповідав також на „виводи“ Прус і Росії. З порученої задачі вивязав ся він досить скоро — і вже в 1773 р. появилася друком його „Відповідь на вивід прав угор. корони до Червоної Русі й Поділя, а чеської — до кн. Освенціму і Затора“.¹⁾

mere Scepusiensis civitates (Спиж), profecto non facile responsum dare potero... alias enim etiam ad Russiae Ducatum, cum Podolia, posset habere praetensionem Imperator, muneratis 100.000 flor., ut est in pactis inter Ludovicum Hungariae Regem...

¹⁾ (F. Łojko), Reponse à l'exposé de droits sur la Russie Rouge... 1773; те саме по польськи: Odpowiedz na wykład poprzedzający praw Korony Węgierskiej do Rusi Czerwonej y Podola, tak iako Korony Czeskiej do Xięstw Oświęcimskiego y Zatorskiego. 1773. Свої відповіді на „виводи прав“ Прус, Росії й Австрії видав він анонімно найперш окремо, а потім (того-ж 1773 р.) під загальним титулом: Zbior deklaracyi, not y czynności główniejszych, ktore poprzedziły y zasłyły podczas Seymu... 1772—1773, де крім кільканайцятьох дипломатичних нот передруковано також „виводи“ всіх трьох держав і відпо-

„Віденський двір — починаєть ся відповідь — на підставі свого панування в чеськім і угорськім королівствах вминаєть ся у польської Річи-посполитої за деякими провінціями. Чи одначе титули, на яких він операс свої претенсії, є докладні й основні, можна бачити з осьього:

1) Австрія не підносила своїх претенсій до тих земель в переговорах з Польщею в рр. 1677, 1732, 1736;

2) в 1764 р. Марія Тереса признала Польщі всі її права й усї її посесії — між ними й ті, які тепер окуповала;

Супроти того „вивід прав“, з яким виступила Австрія, се тільки претекст, позбавлений всякої правди.

Автор аналізує підстави, на яких Австрія може оперти свої претенсії до Червоної Русі й Поділя. Вони такі:

а) Коротке опанування галицького замку угорським королем перед шістьома віками — в 1185 р., з якого одначе прогнано його також перед шістьома віками — в 1188 р.

б) друге опанування сього замку другим угорським королем коло 1214 р. — років тому 559, з якого також його прогнано в р. 1215 — років тому 558.

в) коротке опанування Русі й Поділя, чи того майже краю, який нині називаємо воеводствами — руським і подільським, які забрав польській Короні перед чотирма віками (в 1377 р.) польський і угорський король Людвик; їх одначе Польща в 1383 зареклямувала, а в 1390 р. відзискала і прилучила до себе зовсім — отже також чотири майже віки тому назад.

г) трактат у Любовлі з 1412 р., який одначе сам собою упав і від більш, чим трьох віків, пішов у забуте.

д) вкінці титули Галича й Володимира, яких вживали деякі угорські королі, які одначе від двох чи трьох віків також забуто; навпаки, не знати навіть, пощо сї королі носили титул Володимира.

Зате факти, на яких Польща могла все операти свої права, або на яких може операти їх доси, такі:

1) старинні права найвищої власти польської корони над усіма тими краями, які тепер називають ся Червоною Русю, Поділем, Волинем, Київським воеводством і Малою Русю і т. д.,

---

віди на них. — Про Ф. Лойка див.: J. Bartoszewicz, *Znakomici mężowie polscy w XVIII w.* Petersburg, 1853. T. I, str. 147—172; також: S. Olgebrand, *Encyklopedia powsz.* (1901). T. IX, str. 476.

набуті від 1018 р., задержувані в різних пізнійших часах, признані однозгідно істориками, а то трьома інвеститурами на галицьке князівство, даними польськими королями, а записаними в історіях під роками 1181, 1188 і 1198.

2) прилучення галицького князівства, а також великої частини Русі, яка не належала до галицького замку, до польської корони Казимиром Великим або Казимиром III в 1340 р., по вимертю потомків Романа, якому інвеституру на галицьке князівство дав Лешок Білий в 1198 р.

3) автентичне признання польських прав до Русі угорським королем Людвиком в 1355 р.

4) признання тих прав і загарантованне польській короні посідання Русі угорськими станами трактатом у Zalathfack в 1403 р.

5) признання тих прав і загарантованне їх згаданому польському королівству тими-ж угорськими станами трактатом у Буді 1507 р., а також бендзинським і битомським в 1589 р.

6) забезпечення актуальних посесій польської корони всіми угорськими королями з австрійського дому від 1470 р. і признання прав згаданих короні до Русі тими-ж монархами починаючи від Володислава Постума через надавання польським королем титулу Русі від 1453 р. аж по нинішні часи — надавання безпереривне в протязі більш чим трьох століть.

7) надавання титулів Галича й Володимира всіми польськими королями угорським королем.

8) вкінці спокійне посідання Русі Поляками від її інкорпорації до королівства в 1340 р. аж до р. 1377 — в протязі 37 років; а від другого її прилучення в 1390 р. аж до р. 1772 — у протязі 392, себто мало не 4 столітя.

Така була відповідь з боку Польщі на претенсії Австрії згл. Угорщини до Червоної Русі, відповідь не фізичними, а — академічними аргументами, які на дальший хід історії не мала найменшого впливу.

З такою самою відповідю виступив Ф. Лойко й проти „виводу прав“ Австрії згл. Чехії до кн. Освенціму й Затора.

Від найдавніших часів — починає автор свою аргументацію — Освенцім належав до кн. Краківського; вже в 1179 р. пол. кор. Казимир (II) Справедливий дарує його Казимирови, синові Мечислава кн. опольського або горішн. Шлезка, який

тоді належав до Польщі, як хрестне віно. Що йно в XIV в. кн. Шлезьке відриваєть ся безправно від Польщі, що так само безправно апробує (зрікаєть ся своїх прав до нього) пол. кор. Казимир Вел. у договорах в чес. кор. Іваном Люксембурьським і його сином Каролем в рр. 1335, 1339 і 1356. Безправно — тому, що зробив се без призову польських Станів, через що цілий акт є неважним. І Польща не зрікла й дальше своїх прав до Шлезка. В 1421 р. Володислав Ягайло реклямує їх, а його синови Казимирови IV вдало ся навіть відискати назад князівства Освенціму й Затора (Заторський кн. Вячеслав піддав ся Казимирови добровільно, а його брат Януш — кн. Освенціму — продав своє князівство згаданому пол. королеви за 50.000 гривен чес. гроший). Пізнійше в 1494 р. пол. кор. Іван Ольбрахт докупив іще кн. Заторське за 80.000 зл. і річну доживотну пенсію затор. кн. Янушови. По його-ж смерті 1498 р. Іван Ольбрахт обняв кн. Заторське на повну власність Польщі. Такий стан річи признала також і Чехія й у всіх пізнійших договорах між чеськими й польськими королями пр. з рр. 1527, 1535 згл. 1538 про претенсії Чехії до сих князівств нема й згадки. Навпаки, трактати між Чехією й Польщею — бєндзїнський і битомський в 1589 р. загарантували Польщі повні права до всіх земель, якими тоді володіла. Вкінці не згадували за Освенцім і Затор також трактат в 1677 р., відновлений у 1732 р.

* * *

Як ми вже згадували висше, ціла ся історично-дипломатична полеміка — з „виводами прав“ заборчих держав і „відповідями“ польської Річи-посполитої, мала тільки академічне значінне. Розгону історичних подій вона вже не могла стримати — і те, що недавно ще польська „відповідь“ уважала безпідставними претенсіями і безправним актом, було незабаром вповні легалізоване, найвисшими державно-правними інституціями польської Річи-посполитої — польським королем і польським державним Соємом¹⁾.

---

¹⁾ Pop. Tractatus inter Suam Majestatem Imperatricem Reginam Hungariae et Bohemiae et Suam Majestatem Regem Rempubli-
samque Poloniae (паралельно — польський текст). 1773.

Заната Австрією польська територія — чи „*portio iuribus Nostris respondens*“, як назвала її в окупаційнім маніфесті ціс. Марія Тереса, — складала ся з отсих земель¹⁾:

I.

Руське воєводство	803·87 кв. м.
частина подільського воєводства (червоного- родський повіт)	116·43 „ „
значна частина белзького воєводства	200·52 кв. м.

II.

частина люблинського воєводства	10·52 „ „
частина краківського й сандомирського воє- водств разом із князівствами Освенцім- ським і Заторським, а також сніж- ським староством	326·00 „ „

Разом 1457·34 кв. миль із 2,700.000 мешканцями. Етнографічно-польської території — около 300 кв. м., етнографічно-української — поверх 1100 кв. м.

II.

Границі Галичини в рр. 1772—1850.

Границі Галичини по першій поділі Польщі 1772 р. — Прилучення Буковини до Галичини у 1786 р. — Проект відлучення Буковини від Галичини у 1790 р. — Границі Галичини по третій поділі Польщі 1795 р.: Західня й Східня Галичина. — Зміни границь Галичини у 1809 р.: відступлення краківського й замойського округів Варшавському князівству й Тернопільського краю Росії. — Нові зміни у 1815 р.: відступлення останків т. зв. Західньої Галичини польському Конґресовому Королівству й поворот Тернопільського краю до Австрії. — Краків — вільне місто. — Знесення Краківської республіки у 1846 р. й прилучення її до Австрії. — Надання Буковині окремої конституції у 1850 р. — Границі Галичини в 1850 р.

1772 р. Галичина стала австрійською провінцією.

Політичні границі тодішньої Галичини не покривали ся з нинішніми її границями. Нинішній коронний край: Галичина й Володимирія з кн. освенцімським і заторським

¹⁾(W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austriackiem. Paryż, 1853 ст. 1.

і вел. кн. краківським, — се вже результат декількох політично-територіяльних комбінацій і змін кін. XVIII. й 1-ої пол. XIX. вв., результат оружних конфліктів і дипломатичних переговорів із Францією, Прусами й Росією. Одначе gros окупованої Австрією території в 1772 р. — давні т. зв. руське й белзьке воєводства — лишили ся при ній по нинішній день.

Пригляньмо ся одначе ближше історичному процесови територіяльного формовання нинішнього галицького конгломерату.

На підставі порозуміння між Прусами й Росією із дн. 19. II. 1772 р. й на підставі такого-ж порозуміння між Прусами, Росією й Австрією із дн. 2. VIII. 1772 р. перший поділ Польщі був порішений¹⁾.

Не чекаючи одначе покінчення дипломатичних формальностей, австрійський уряд дав наказ своїм військам вступити у Галичину²⁾. Три корпуси австрійської армії (Естергази, Дальтон і Фабрі) під головною командою ген. Гадіка переступили в перших днях мая австрійсько-польський кордон і заняли край; 10 червня видав Гадік прокламацію, в якій зажадав від Галичан послуху Марії Тересі.

Окупаційний маніфест, з яким Марія Тереса звернула ся (11 вересня 1772 р.) до своїх нових підданих, означував границі нового краю так:

„Правий беріг Висли від князівства Шлезку новисше Сандоміра аж до того місця, де лучить ся зі Сяном. Звідти через Франополь до Замостл й Грубешова (Rubieszow) аж до ріки Буга; потім поза Бугом властивими границями Червоної Руси, де розділюють ся Волинь і Поділе аж до границь Збаража, звідти просто до Дністра, з малою частиною Поділя, яку перетинає потік, званий Під(г)ірче (Podorcze—Підгірці—Серет³⁾,

¹⁾ A. Beer, Die erste Theilung Polens. Wien 1873. B. I—III.; F. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs. Berlin, 1876—1879; Dr. Fr. Mayer, Geschichte Oesterreichs. Wien-Leipzig, 1901. Bd. II. Докладну бібліографію див. dr. L. Finkel, Bibliografia history polskiej. Lwów, 1891—1906. T. I—III.

²⁾ Рукоп. бібліот. Оссолінських у Львові, N. 527, ст. 237; Ignotus, Zajęcie Galicyi (Ateneum, 1880, I).

³⁾ Так названо тоді через помилку ріку Серет. При регуляції східньої границі Галичини в 1773 р. граничною рікою визначено на приказ ціс. Йосифа II замість Серету — Збруч.

де впадає до Дністра, вкінці границі, які відмежовують Покуте від Молдавії¹⁾.

По прилученню Галичини показала ся конечна потреба прилучити до Австрії також ту частину Молдавії, яка нині називається Буковиною; сього вимагав інтерес заокруглення границь цісарства. І на підставі цісарського наказу з дн. 1.X., 1774 р. австрійські війська заняли також Буковину (181·6 кв. м). Пізнійший дипломатичний трактат між Австрією й Туреччиною з дн. 7.V. 1775 тільки затвердив dokonаний факт²⁾.

Десять років була Буковина під військовою управою, аж дн. 30.XI. 1786 року прилучено її як черновецький округ до Галичини. Вправді по смерті ціс. Йосифа II. надв. канцлер гр. Кольоврат представив у 1790 р. його наслідникови проєкт повного відлучення Буковини від Галичини, одначе ціс. Леопольд II. на се не згодив ся. З цілого проєкту введено в жите одну тільки сепарацію буковинських т. зв. станів від галицьких. Та по 27 літах у 1817 р. Буковину повернено назад до станової спілки в Галичиною³⁾.

При другім поділі Польщі в 1793 р. Австрія не брала активної участі; територіяльні здобутки взяла тоді тільки Прусія й Росія.

При третім й останнім поділі польської Републики в 1795 р. Австрія заняла землі: люблинську, холмську, краківську й сандомирську — разом 727·59 кв. м.⁴⁾ Польська держава перестала існувати, північні границі Австрії заокруглилися ріками: Пилицею, Вислою, Бугом.

Сі новонабуті польські території прилучено до територій, забраних Польщі у 1772 р. Тоді переведено також поділ краю на дві половини: „Західню або т. зв. Нову Галичину“

¹⁾ A. Piller, Edicta et mandata... 1772. Ст. 1—2.

²⁾ J. Pollek, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1889; Dr. R. Kaendl, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1894; Др. Ст. Смалъ-Стоцький, Буковинська Русь. Чернівці, 1897.

³⁾ J. Pollek, Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im J. 1786 (Jahrb. d. Bukow. Landesmuseum, VIII. 1900). Історія перуляції політичних границь Буковини, кін. XVIII. ст. див.: Н. Bidermann, Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung 1775—1875. Lemberg, 1876).

⁴⁾ (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austriackim, ст. 2.

— 1054 кв.¹⁾ м. зі столицею Краковом, і „Східню Галичину“ — 1312 кв. м²⁾ зі столицею Львовом.

Дальші зміни в укладі політичних границь Галичини зайшли у 1809 р. На підставі шенбрунського договору з дн. 14.X. 1809 р. Австрія мусіла відступити деякі часті Галичини своїм двом північним сусідам: Варшавському князівству й Росії. Варшавському князівству, за яким стояв Наполеон, припали округи: краківський і замойський (971 кв. м. — 1,531.560 мешк.³⁾), — Росії т. зв. Тернопільський край (121 кв. м. — 349.015 мешк.⁴⁾). З цілої т. зв. Західньої Галичини лишило ся при Австрії тільки 93 кв. м. із 411.283 мешк.⁵⁾.

Віденський конгрес із 1815 р. поробив знов нові територіальні зміни.

Австрія мусіла відступити останки т. зв. Західньої Галичини новозорганізованому польському т. зв. Конгресовому Королівству, якому надано окрему конституцію й получено з Росією. За те дістала від Росії назад т. зв. Тернопільський край, а крім того велицькі копальні соли⁶⁾.

Краків з невеликим округом став вільним містом під протекторатом Австрії, Прус і Росії⁷⁾.

Нова зміна в укладі політичних границь Галичини зайшла у 1846 р. Під претекстом — недопустити до вибуху польського повстання окупували австрійські війська в марті 1846 р. місто Краків, якого вже, не зважаючи на протести Англії й Франції, не випустили зі своїх рук. За порозумінням з Прусами й Росією Австрія скасувала 16.XI., 1846 р. краківську республіку, а сам Краків прилучила до своїх посіlostей⁸⁾.

У 1850 р. признано територію недавньої краківської республіки частиною Галичини під назвою Вел. краківського князівства⁹⁾. В тім самім році дістала Буковина окрему конституцію й тим самим відпала від Галичини¹⁰⁾.

1) S. Askenazy, Monografia w zakresie dziejów nowożytnych. Kraków—Warszawa, 1903. Т. III., стр. 155.

2) Буковина — 186·6 кв. м. належала як черновецький округ до Східн. Галичини.

3) S. Askenazy, op. cit. стр. 155. 4) ibid. стр. 186.

5) ibid. стр. 155. 6) F. Mayer, op. cit. стр. 531.

7) ibid. 8) F. Mayer, op. cit. стр. 543—544.

9) W. Kalinka, op. cit. стр. 3.

10) H. Bidermann, op. cit. стр. 10—11.

По богатых різних переменах границі Галичини прийняли у 1850 р. такий вигляд, який мають нині.

III.

Східня й західня Галичина.

Дві різні групи країв. — Наше становище супроти історично-правних аргументів pro і contra окупації. — Що для нас важне? — Протиставлення між східньою й західньою групою: історичне, етнографічне, культурне, суспільно-економічне. — „Галичина і Володимирія“. — Піднесення перший раз справи поділу Галичини.

Вже сей факт, що Австрія, окупує підчас першого поділу Польщі територію, яка з невеликими змінами становить нинішню Галичину, оперла свої претенсії до неї на двох зовсім різних історично-правних виводах, — вказує на те, що тут маємо до діла з двома зовсім різними групами країв.

Різними — в першій мірі під історичним оглядом.

Більш чим $\frac{3}{4}$ -тини окупованих земель приходять до Австрії титулом угорських претенсій до давнього галицько-володимирського Королівства — (отже: воєводство руське, часть подільського, часть белзького — 1120·82 кв. миль), менш чим $\frac{1}{4}$ -тина їх приходять титулом таких самих претенсій чеських до давніх князівств: Освенцімського й Заторського. Невеличке слижське староство, окуповане в імені угорських прав, було відразу інкорпороване просто до Угорщини.

Не маємо наміру аналізувати критично виложені інтересованими сторонами історичні аргументи за — чи проти права окупації вчислених висше територій. Нинішня історіографія могла-б навести їх pro і contra значно більше й — основніших, чим се могли зробити австрійські й польські історіографи кін. XVIII. в. Не маємо такого наміру — тому, що для нас в сій хвилі представляє вагу не те, чи історично-правні титули, виведені Австрією в імені Угорщини й Чехії до Червоної Русі й кн. Освенціму-Затора, в своїй основі вповні правдиві. Коли-б ми хотіли рішати, чи австрійська окупація Червоної Русі була з історичного й етичного боку правним й оправданим актом, чи тільки — безправним насильством, то в першій мірі мусіли-б ми сконстатувати один переважний під сим оглядом факт: Червона Русь перейшла під Польщу не на підставі добровільної умови

й добровільного бажання, а силою польського оружа — окупацією, дуже подібною до пізньої австрійської, під акомпаніємент оружних протестів найперш галицько-володимирських князів і королів — Володимира, Мстислава, Данила й ин., а пізнійше литовсько-руських князів — Любарта, Юрія Наримунтовича, Кейстута і — самого галицько-українського боярства під проводом Дмитра Детька¹). Нині важне для нас тільки те, що Австрія аргументувала окупацію тих земель взагалі такими — і ріжними титулами, і що на основі таких власне ріжних титулів сі землі увійшли в склад нинішньої австро-угорської монархії²).

Одначе ріжниці між обома окупованими комплексами земель, які нині складають один коронний край, не зводять ся до одної тільки ріжниці в державно-правних титулах їх посідання. Побіч їх ріжних політичних історій до хвилі прилучення Червоної Русі до Польщі, бачимо ще їх окремі становища, які займали вони навіть у границях польської держави за цілий час їх пробування під польською управою, їх ріжні географічні умови, ріжні етнографічні характери, ріжні — суспільно-економічне житє, побут, релігію, взагалі — культуру і т. д.

Історичне житє східньої групи окупованих територій — історія галицько-володимирських земель перед їх остаточним прилученням до Польщі в 1387 р. — загально відома. Тому пригадувати її тут нема потреби. Ми звернемо увагу тільки на ту спеціальну позицію, яку займали сі землі вже у границях польської Річи-посполитої, становлячи через цілий час польського над ними пановання окрему цілість під назвою Руських земель (*Ziemie ruskie*), чи докладнійше — Руського воєводства (*Województwo ruskie*) у противенстві до західньої

¹) Пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. (2 вид.) Т. II., ст. 407—504 (Галичина й Угорська Русь); Т. III., ст. 1—142 (Галицько-Володимирська держава XIII—XIV. вв.); Т. IV., ст. 19—61 (окупація українських земель Польщею), 101—124 (польсько-угорський спір за Галичину).

²) На сю памятку був в 1773 р. вибитий навіть медаль з напиею: *Antiqua Iura Vindicata Galicia et Lodomeria in Fidem receptis MDCCLXXIII.* (Dr. A. I. Brawer, Galizien wie es an Österreich kam. Leipzig—Wien, 1910. Ст. 8).

групи — Краківського воєводства (до якого належали: Освенцім і Затор).

Різнять ся обі сі групи також своїм етнографічним характером: східня — українська, західня — польська, — а з тим і своїм побутом, релігією, взагалі — культурою (східня — византійська, західня — римо-німецька).

Різнять ся вкінці й своїми географічними і суспільно-економічними умовами (спокійне й безпечне жите на заході причинило ся в результаті дуже значно до зросту числа населення, до зросту його заможности, до — взагалі иншого укладу суспільно-економічних відносин, чим на отвертім сході — виставленім на безнастанні напади татарських орд, на часті руїни й ин.).

Не зважаючи одначе на всі ті противенства, Австрія злучила обі сі різні групи земель в одну адміністративну цілість і надала їй старе історичне імя східньої групи, не вживане вже від XIV ст.: — „Галичина і Володимирія“, до якого в офіційній титулятурі додаєть ся дальші титули: „з вел. кн. Краківським і кн. Освенцімським і Заторським“.

Які фази переходив сей конгломерат земель під згаданою назвою у протязі кін. XVIII й 1-шої пол. XIX. вв., про се говорили ми вже в попереднім розділі нашої статі. Тут вазначимо тільки те, що по останній інкорпорації до нього в 1846 р. нової території — вел. кн. Краківського — його нестрота і обшар дійшли вже до того степеня, що звернули на себе увагу австрійського центрального уряду і — в тім році перший раз виринає з тих кругів важна нас справа — справа поділу Галичини (в її нинішніх границях) на дві окремі часті: східню й західню.

IV.

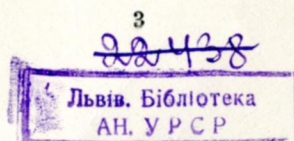
Справа поділу Галичини в рр. 1846—47.

Чи можна взяти справу поділу Галичини на східню й західню кін. XVIII — поч. XIX вв. зі справою такого-ж поділу нині? — Справа поділу Галичини в рр. 1846—47: — ціс. децизія про поділ краю на дві окремі провінції в дн. 27 II, 1847 р.; — дальший ціс. розпорядок в сій справі в дн. 29 III, 1847 р.; — найв. канцлер гр. Inzaghy жадає від гал. губернії реляцій про різні справи, звязані з поділом краю; — відповідь гал. губ. президента бр. Кріга; — справа поділу краю і губернатор гр. Ф. Стадіон; — новий ціс. розпорядок в сій справі в дн. 13 X, 1847 р.; — реляція гр. Ф. Стадіона в дн. 12 XI, 1847 р.; — з'організованше краківського округу.

Поділ Галичини на дві окремі провінції — східню (або т. зв. стару) Галичину зі столицею Львовом і — західню (або т. зв. нову) зі столицею Краковом — був переведений, як ми згадували висше, вже безпосередно по третім поділі Польщі в 1795 р. Тоді таки з'організовано для кожної з обох Галичин окремі власти: адміністраційні, скарбові, судові й ин., без ніякої зависимости східньо-галицьких від західньо-галицьких і --- навпаки. Такий повний поділ трівав аж до 1803 р., коли оба краї получено під політичним і скарбовим оглядом в одну цілість зі спільними центральними властями й спільним губернатором у Львові.¹⁾ Окремі назви одначе для обох частин: східня й західня — лишили ся й на дальше аж до 1809, згл. 1815 р.

Та хоч назви обох згаданих провінцій й ідентичні з назвами, які прикладають ся до обох частин нинішньої Галичини, то в дійсности їх території далеко не ідентичні. Найперш — загальні границі Галичини з 1795 р. не покривали ся, як се ми згадали вже висше, зовсім з такими-ж границями нинішньої Галичини; тодішня Галичина виходила значно в нинішні російські губернії: житомирську, люблинську, радомську, келецьку і пйотрківську. Не були зовсім ідентичні з нинішніми також території обох частин Галичини: східньої й західньої. Східня Галичина з рр. 1795—1803 (згл. 1809 чи навіть 1815) обнімала своїми границями цілу нинішню Галичину взагалі (отже нинішні: східню й західню); тодішня-ж Західня Га-

¹⁾ Piller, Continuatio edictorum... 1803, ст. 151 (циркуляр з дн. 15 VII, 1803 р.).

личина лежала ціла по лівім боці Висли й обнімала землі, з яких нині при Австрії лишив ся тільки невеличкий скравок в околиці Кракова — і сам Краків. Супроти сього вязати як небудь поділ Галичини на дві окремі провінції: східню й західню при кін. XVIII і на поч. XIX вв. зі справою анальотічного поділу нинішнього коронного краю „Галичини і Володимирії з вел. кн. краківським, кн. освенцімським і заторським“ зовсім не можна.

* * *

Справа поділу Галичини в такім розумінню, яке надасть ся їй нині (т. зн. в приміненню до нинішньої галицької території), виступила перший раз тільки в 1846 р. — безпосередно по прилученню до Галичини т. зв. Краківської республіки.

І з початку згадана справа розвиваєть ся навіть у прискоренім темпі.

Дн. 16 падолиста 1846 р. тільки що перестала існувати Краківська республіка, а вже дн. 27 лютого 1847 р. запала принципіяльна цісарська децизія в справі поділу краю на дві окремі провінції.

„Галичина — так говорить сей історичний цісарський акт — має бути поділена на два губерніяльні округи. Осідком одної губернії має лишити ся Львів, осідком другої — має бути Краків“.¹⁾

Цісарський розпорядок з дн. 29 марта 1847 р. подає в сій справі вже докладніші інструкції; до краківської губернії мали належати округи: вадовицький, бохенський, новосяндецький, ясельський, тарнівський, ряшівський і сяніцький; до львівської — решта галицьких округів і Буковина. „Термін переведення сього поділу провінції на два округи, — писав найвиший канцлер hr. Inzaghy до львівської губернії дн. 3 цвітня 1847 р.²⁾ — які одначе на разі не будуть називати ся східньою й західньою Галичиною, має бути запропонованим аж по повнім закінченню всіх потрібних до сього приготовань“.

¹⁾ Dr. Br. Łoziński, Agenor hr. Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846–1859). We Lwowie, 1901. Ст. 138.

²⁾ ibid.

Рівночасно зажадав гр. Inzaghy від тодішнього губерніяльного президента Галичини бр. Кріґа цілого ряду реляцій про різні справи, звязані з наміреним поділом краю, отже: чи можливий поділ катастральних і ґрунтово-податкових оператив, даліше — поділ різних публичних фондів, галицького Кредитового Товариства, церковних дієцезій і т. д.?¹⁾

У відповідь на сі запитання бр. Кріґ заявив центральному віденському урядови: 1) що поділ катастральних і ґрунтово-податкових оператив не справить ніякої трудности; 2) за те деякі публичні фонди з причини певних трудностей треба буде лишити неподільними під львівською управою; 3) що тикаєть ся поділу гал. Кредитового Товариства, то він вважає конечним віднести ся в сій справі до загальних зборів членів згаданого Товариства, а також до гал. Станів; 4) ніякої трудности не буде також з поділом гал. Станів, — через що сконсолідований табір польської шляхти був би розбитий і занобігло-б ся її небезпечним з'їздам у Львові; вправді й по поділі в обох станових зібраннях лишили-б ся ті самі елементи, що й в нинішнім, одначе ліпше мати до діла з двома малими інституціями, чим з одною — великою. Вкінці — 5) справу поділу дієцезій відповідно до проєктованого поділу краю треба-б на раві лишити в завішенню з причини скомплікованих відносин краківської дієцезії, до розвязки яких з огляду на Росію не можна приступати (між ин. тому, щоби російський уряд не вискав поділу в некористь інтересів католицької церкви в закордонній частині давньої краківської дієцезії). Що тикаєть ся перемиських — гр. кат. і рим. кат. — дієцезій, то вже самі церковно-адміністративні причини промовляють за затриманнем status quo, отже полишеннем в їх границях парохій західньої Галичини; бо перенесенне рим.-кат. єпископської катедри з Перемішля до Ряшева вимагало-б не тільки коштовних уряджень в сій місті, але також не можна-б оправдати приділення східньо-галицьких частин перенесеної з Перемішля рим.-кат. дієцезії до широкої й без того львівської дієцезії — й утворення нового гр. кат. єпископства для нечисленних гр. кат. парохій у західній Галичині.²⁾

¹⁾ *ibid.* ст. 138—139.

²⁾ *ibid.* ст. 139—140.

Так відніс ся до справи поділу Галичини бр. Кріт.

Заки одначе у Відні запало в справі вичислених деталів поділового проєкту дефінітивне рішення, у Галичині — зайшла важна зміна. На місце Кріта галицьким губернатором став дотеперішній губернатор Побережа гр. Франц Стадіон — і йому передано до заопіювання також поділові операти бар. Кріта.

Не з'орієнтувавшись іще, як слід, у краєвих відносинах, гр. Стадіон не хотів давати на разі в справі згаданого проєкту ніяких категоричних відповідей; се зазначив він у своїй реляції до Відня з дн. 27 серпня 1847 р. З огляду одначе на проєктованих саме тоді декілька важних реформ (пр. реформа адміністрації, аграрних відносин й ин.) він уже в сій реляції подав декілька своїх (може надто вже скептичних) заміток, в яких найважнішим було застереження, що коли-б дійсно прийшло ся ділити Галичину на дві провінції, то він з огляду на згадані вище реформаційні проєкти мусів би застеречи єдність розбитої адміністрації в той спосіб, щоби обі губернії (східньо- й західньо-галицька) лишили ся під управою одного шефа для цілого краю.¹⁾

Наведена реляція гр. Ф. Стадіона викликала незабаром (дн. 13 жовтня 1847 р.) новий цісарський розпорядок, якого дословний текст такій: „Не є Моїм наміром, — каже ціс. Фердинанд, — щоби пертрактації в справі постановленого поділу Галичини на дві губернії були перервані аж до часу переведення всіх організаційних уряджень, які заініціювані в згаданій провінції. Навпаки, по думці Моєї постанови з дн. 29 марта с. р. належить приготувити все, як слід, щоби, коли признаю відповідну до сього пору, можна було сей поділ перевести без ніякої проволочки. Гр. Стадіонові-ж треба визначити певний, о скільки можна — ограничений термін для предложення його опінії про будучу політичну адміністрацію краю. Одначе се не має бути перешкодою до безпроволочного видання независимих від сеї опінії приготовних заряджень,

¹⁾ ibid. 140—141.

як пр. вишуканне льокалю у Кракові. Вкінці треба взяти під увагу також питання, в яких відносинах мають стояти між собою на будуче обі губернії без кривди для їх самостійности, щоби було забезпечене згідне поступованне у загальних і важнійшх краєвих справах, одначе все таки — без піддавання їх під спільного шефа краю¹⁾

Не вважаючи одначе на таку категоричну цісарську заяву в справі повного поділу краю на дві окремі провінції з независими один від другого губернаторами на чолі — без піддавання їх під одного спільного краєвого шефа, гр. Стадіон обстоював своє попереднє застереженне в справі однастайности дотеперішньої краєвої адміністрації й дальше. Се видно з його нової реляції в сій справі, яку він вислав до Відня дн. 12 падолиста 1847 р. Зазначивши у вступі, що проти поодиноких поділових еляборатів бр. Кріта не може піднести ніяких закидів, він уважає одначе основу їх „зовсім фальшивою“, о скільки вона не числить ся з наміреними змінами в адміністраційнім устрою, — і що згідне поступованне обох губерніяльних сенатів у Львові й Кракові, про що згадує наведений више ціс. розпорядок, можна би забезпечити тільки тоді, коли-б начальна управа над ними була віддана одному губернаторови. Без того — така згідність двох самостійних губерній не легко дасть ся осягнути. „Не бачу на се ніякої ради — закінчив гр. Стадіон свою реляцію — завсїгди одначе видасть ся мені безусловно конечним, щоби згадані више органічні зміни були уложені, переведені й викінчені однастайно“²⁾

*

Дальша історія сих офіціяльних поділових пертракцій між Віднем і Львовом належить уже до рр. 1848—49 і про се будемо говорити ширше в однім із дальших розділів нашої статі. Тут зазначимо ще тільки те, що незалежно від справи поділу Галичини з'організовано саме тоді окремий т. зв. Краківський округ, якого управу обняв бр. Кріт.

¹⁾ ibid. ст. 141.

²⁾ ibid. ст. 141.

V.

Заходи „Головної Руської Ради“.

(1848—1849).

Рік 1848 і гал. Українці. — Справа поділу Галичини на славянським конгресі у Празі 1848 р. — Обіжник „Гол. Р. Ради“ до своїх філій з дн. 4 VI, 1848 р. — Перший меморіал „Гол. Р. Ради“ (до цїсаря) за поділом Галичини з дн. 9 VI, 1848 р. — Другий меморіал „Гол. Р. Ради“ (до міністра вн. спр.) за поділом Галичини з дн. 17 VII, 1848 р. — Заяви солідарности з провінції. — Петиції до Державної Ради. — Депутація „Гол. Р. Ради“ до цїсаря з дн. 27 X — 6 XI і новий меморіал (до міністра) з дн. 28 X, 1848 р. — П'ятий меморіал „Гол. Р. Ради“ (до міністра) за поділом Галичини з дн. 29 III, 1849 р.

Між тим прийшов 1848 рік.

Під напором розбурханих народніх мас появил ся дн. 25 цвітня т. р. цїсарський маніфест, що вводив у жите першу австрійську конституцію зі широкими гарантіями прав усіх народів взагалі — й кожної одиниці з окрема. Загальнодержавні, між ин. також політичні справи перестали вважати ся виключним монополем цїсарської династії й її центрального уряду, — на арену публичного державного життя виступили перший раз безправні до тепер поодинокі австрійські народи. Між ними не забракло також — галицьких Українців.

У Галичині починаєть ся живий український рух. Дн. 19 цвітня представники гал. Українців передають на руки львівського цїс. губернатора перший меморіал до цїсаря в справі прав українського народу в Австрії, дн. 2 мая засновуєть ся перше українське політичне товариство „Головна Руська Рада“ у Львові, дн. 15 мая виходить 1-ший номер першої української політичної часописи „Галицька Зоря“ — і т. д. Серед загального піднесення проклямують ся що раз то нові українські національно-культурні й суспільно-політичні постуляти, формулюють ся плани національно-культурної й суспільно-політичної діяльности, організуєть ся поспішно національно-культурну й суспільно-політичну роботу. По всім усюдам — горячі дискусії, ентузіязм, жите.

Між найважнішими політичними постулятами, піднесеними гал. Українцями у згаданім бурливім році, відразу перше місце заняла — неполагоджена справа поділу Галичини. Заініційована в рр. 1846—47 самим урядом, справа ся набирає тепер загально-громадського значіння і стає одним із найваж-

нійших пунктів у національно-політичній програмі гал. Українців, який вони старають ся зреалізувати всіми силами й способами.

Цілу акцію в сій справі взяла в свої руки „Головна Руська Рада“. Вона — з одного боку — вияснює й популяризує її між широкими кругами українського населення в краю при помочи своїх філій, преси й ин., з другого — піднімає задля неї цілий ряд заходів поза границями краю (пр. у Відні), виказуючи конечну потребу такого поділу і зі становища державно-австрійських — і зі становища національно-українських інтересів.

*

Перший раз виступила „Гол. Руська Рада“ з домаганням поділу Галичини на дві окремі провінції на т. зв. славянським конгресі у Празі, який деякі чеські діячі скликали були в цілі взаємного порозуміння й злуки австрійських Славян на день 31 мая 1848 р.

Відозву з запрошенням на конгрес вислали його аранжери між ин. деяким із виднійших Українців у Галичині, а також львівській „Гол. Р. Раді“. — „Гол. Р. Рада“ пішла за голосом відозви організаційного комітету і вислала від себе (і в імени гал. Українців) трьох делегатів: Гр. Пинилевича, Ів. Борискевича й Ол. Заклинського¹⁾, які мали заступати на конгресі українські інтереси. Галицькі Поляки, які зразу віднесли ся до конгресу неприхильно, побачивши, що „Гол. Р. Рада“ вислала на нього своїх делегатів, а не бажаючи допустити на конгресі до ухвал дотично гал. Українців по думці „Гол. Р. Ради“, постановили вислати на згаданий конгрес другу делегацію — також в імени гал. Українців, яка параліжувала би заходи делегатів „Гол. Р. Ради“. В тій цілі вибрали на скорі шістьох представників із категорії *gente Ucraini, natione Poloni* (кн. Сапігу, кн. Любомірського, гр. Дідушицького й ин.) і, давши їм „повновласть“ від українського народу в Галичині, вислали до Праги. По приїзді обох згаданих делегацій на місце конгресу, почала ся між ними остра полеміка за те, котра з них правдива українська делегація. Аранжери конгресу й взагалі цілий конгрес знайшов ся в труднім положенню. Виратувало їх

¹⁾ Четвертий делегат Т. Вірський з невідомої причини на конгрес не поїхав (пор. Ів. Созанський, До історії участі галицьких Русинів у словянським конгресі в Празі 1848 р. — Записки Н. Т. ім. Ш. . LXXII, ст. 117—118, 121).

внесення Заклинського, аби обі делегації злилися в одну й разом заступали український народ у Галичині. Внесення се конгрес прийняв і відразу приступив до поділу на секції і вибору комісій в кожній заступленій на конгресі австр.-слав. народности в цілі зредатавання великого меморіялу до цїсаря, де були би вилужені всі постулати поодиноких австр.-слав. народів. Всіх секцій було 3: до 1-шої належали Українці й Поляки; до 2-ої південні Словяни; до 3-тїї Чехи й Словаки. Перша секція, яка складала ся з 63 членів (між ними: 20 Українців, 1 Росіянин — а решта Поляки з Галичини, Познанщини й Шлезка), подїлилася на дві комісії: українську й польську. В склад української комісії ввійшли по взаїмнім порозумінню всі три делегати „Гол. Р. Ради“ і три делегати, прислані Полякам, так що згадана комісія складала ся зі 6 членів: Гинилевича, Борискевича, Заклинського, Сапіги, Любомірського і Стецького.¹⁾

По виборі комісій президент конгресу попросив, щоби сї комісії уконституовали ся й зачали свої роботи, а коли покінчать, щоби предложили їх на слїдуючїм засїданню. На тїм закїнчено перше засїданне й відложено дальші на довшїй час, щоби комісії мали час приготувати свої петиції до цїсаря.

„Третього дня по першїм засїданню конгресу — пише у своїх записках Заклинський²⁾ — зїбрали ся українські делегати в означенїм домі, щоби уконституовати ся й виготовити петицію про потреби українського народу. При виборі предсїдателя сеї комісії вела ся довша етикетальна боротьба о особу предсїдателя. Ми три делегати „Руської Ради“, знаючи те, що предсїдатель голосує й рїшає тїльки при рївности голосів, не хотїли вибирати його з помїж себе. Шляхетські делегати, знаючи те саме, що й ми, також не хотїли вибирати його з помїж себе. Ми ставили на предсїдателя князя Сапігу, а шля-

¹⁾ Пор. лист Гинилевича з Праги з дн. 9 VI, 1848 р. у „Дѣлѣ“ 1883 ч. 61—62 (Ів. Франко, Зб. 1848 року. Давнї матеріяли до оцѣнення новихъ заходѣвъ около польско-русской угоды); також: Записки Алексея Заклинского приходника Старыхъ Богородчанъ. Львовъ, 1890, ст. 52—54. — В подаванню вісток про слав. конгрес у Празї 1848 р. оба згаданї українські учасники конгресу дещо рїзнять ся між собою (пр. у Заклинського членом укр. комісії замість Стецького є Подгловський і ин.); ми, розумїєть ся, більшу вагу кладемо на сучасний лист Гинилевича, чим на писанї значно пізнїйше спомини Заклинського.

²⁾ Записки Алексея Заклинского... Львовъ, 1890. Ст. 52—54.

хетські делегати бажали мати предсідателем крид. Гинилевича. Довго стояли обі сторони вперто, мотивуючи свої пропозиції достоїнством кандидатів на предсідателя. Вкінці дав ся кн. Сапіга намовити й прийняв провід.

По виборі президії прийшло на порядок дня формування від імени комісії українських постулятів.

„Ми три, що знали всі жадання українського народу й вготовили їх нарис, — пише дальше Заклинський — читали точка за точкою й подавали їх під розгляд комісії. Всі ті точки комісія одобряла. Коли-ж одначе прийшла точка, яка просила цїсаря о поділ Галичини на дві половини, т. є на східню й західню, або на українську й польську й о заведенне для обох половин окремої політичної адміністрації з окремими соймами — шляхетська партія наполохала ся тою точкою й не хотїла ніяким світом її прийняти, противлячи ся їй всякими можливими аргументами й представленнями.

„Одначе те спротивленне було безуспішне, бо наша більшість їх переголосувала й точка ся була вписана в протокол як прийнята...

„Коли про ухвалу точки довідали ся Поляки, які були в Празі, підняли страшне ворогованне проти членів шляхетської делегації, а особливо проти предсідателя комісії — князя Сапіги, що дозволив вести в комісії дискусію про розділ Галичини й проєкт того розділу навіть ухвалити. Деякі польські фанатики грозили за те кн. Сапізі вбийством. — Коли про сю погрозу довідав ся кн. Сапіга, з'явив ся другого дня рано в мене й просив дуже мене й моїх обох товаришів, аби ми сю точку в який небудь спосіб перемінили, бо в противнім разі виставимо його жите на небезпеку. Наші делегати, бажючи удержати інші точки в петиції, перемінили ту точку в той спосіб, що комісія признає конечність розділу Галичини на дві часті, одначе порішення того питання лишає краювому Соймови, а властиво Державній Раді...¹⁾

¹⁾ *ibid.* — Окремо від точок, назначених для генеральної петиції до цїсаря, були вироблені також точки українсько-польського порозуміння в краю, між якими на останнім місці була й точка дотично подїлу Галичини [§. 7. *Uznanie potrzeby i czasu podziału Galicyi na dwa osobne okręgi administracyjne jest rzeczą Sejmu ustawodawczego* (пор. *Układy Rusinów z Polakami* = акт з датою: *W Pradze dnia 7 czerwca 1848.* — Зъ 1848 року (додаток до листу Гинилевича): Дъло, 1883, ч. 61)].

Під обрани одначе повного конгресу справа ся не прийшла. Власне у хвилі, коли поодинокі комісії покінчили вже були свої наради й проєкти їх меморіялів мали прийти під ухвалу повного конгресу, в Празі вибухли грізні заворушення, яких наслідком було — збомбардування кн. Віндішгрецом міста й... розігнання славянського конгресу.

* * *

Майже рівночасно з піднесенням постуляту поділу Галичини на славянським конгресі у Празі, виступила „Гол. Руська Рада“ за сею справою дуже енергічно також де инде — у краю й у Відні.

Вже дн. 4 червня 1848 р. розіслала вона до всіх своїх філій на провінції обіжник з візваннем — обговорити негайно на своїх зборах і засіданнях декілька важних справ, що стояли тоді на порядку дня (в обіжнику вичислені між ин.: виборча ординація до парламенту, краєва адміністрація, контролю урядників, українська мова в урядах, самоуправа громад, лісовий закон, краєві податки, монополь, торгівля, промисл, залізниця, публичні дороги, справа жидівська, духовенство, патронат, оборона краю, конскрипція, народна івардія). На першім одначе місци між вичисленими у згаданім обіжнику справами читаємо також запитання у справі, яка тепер для нас важна, — а власне: чи Галичина має лишити ся й на дальше в такім самім положенню, як дотепер, чи „країну руску отъ мазовеской“ треба відділити? В тій справі жадає обіжник окремих підписів усіх людей з кожної громади з окрема.¹⁾

Не чекаючи одначе відповідий своїх провінціяльних філій на поставлене питання — (відповідь ся була зрештою відомою наперед) — „Гол. Р. Рада“ в 5 днів пізнійше зредагувала вже в сій справі перший формальний меморіял, адресований безпосередно до цісарського престолу. Текст сього меморіялу (в перекладі) такий:

Акт сей підписали всі члени української й польської комісії: Л. Санига, Гр. Гинилевич, Ів. Борискевич, А. З. Гельпель, кс. Щ. Бухвальд, Й. Мидович, К. Малиш, Ол. Заклинський, З. Поглодовский, Л. Стецький, М. Країньский і Ю. Любомірський.

¹⁾ Пор. обіжник „Гол. Р. Ради“ з дн. 4 червня 1848 р. до своєї рогатинської філії (рукоп. Бібл. Н. Т. ім Ш. № 205).

„Ваша Великість!

„Маючи намір по думці § 14 конституційного патенту з 25 цвітня 1848 р. забезпечити вповні українському народови в Галичині розвій національності й мови, — „Головна Руська Рада“ видить себе зневолоною зложити спільне бажанне Українців — бажанне поділу Галичини — перед ступені найвишого престола Вашої Великості.

„Причиною того є окремішність українського народу в письмі, мові й словесности, в обряді і звичаях, в народнім дусі приязнання до улюбленого цісарського дому і в спеціальних потребах народу. Українці втратили немало через те, що — не зважаючи на чисельну перевагу свого народу у східній Галичині — звичайно вважали ся Поляками. Для осягнення позиточних цілей є конечним поділ Галичини на дві провінції.

„В тій цілі Українці просять:

1) щоби ся частина Галичини, яку заселює український народ, становила сама для себе окрему провінцію (край) з губернією у Львові. Ся частина займає східні округи Галичини з українським народом. І давнійше ся земля була самостійною — з початку галицьке князівство й королівство, потім червоно-руське воєводство;

2) щоби ся частина, яку заселяють Мазури, була відділена від української провінції, а займає вона західні округи Галичини з польським народом, який під богатьома зглядами ріжнить ся від українського.

„Вишовніть Ваша Великість найласкавійше сю просьбу для добра Українців.

У Львові дня 9 червня 1848.¹⁾

Наведений меморіал передала „Гол. Руська Рада“ на руки тогочасного губерніяльного віцепрезидента ір. Агенора Голуховського, який провадив агенди львівської губернії в часі між уступленням ір. Ф. Стадіона й іменованнем його наслідника В. Залеского. Прочитавши згаданий меморіал, ір. А. Голуховський, який був рішучим противником такого поділу краю, додав до нього свої критичні замітки (з дн. 15 червня т. р.) і вислав його на місце призначення — до цісарської канцелярії у Відні.²⁾

¹⁾ Оригінальний німецький текст див. Додатки ч. 1.

²⁾ Dr. B. Łoziński, Agenor hr. Goluchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846—1859). We Lwowie, 1901. Ст. 142.

Сі заходи коло поділу Галичини, підняті „Головною Руською Радою“, не могли не звернути на себе уваги тогочасних польських політиків. Поляки, які саме тоді виступили були дуже енергічно зі своїми національно-автономними постулятами дотично Галичини, заняли відразу супроти сього поділового проєкту вороже становище. Щоби недопустити до переведення його в жите, вони зі свого боку піднімають широку контр-акцію в краю і Відні, — йдучи раз по разу українській акції по п'ятах. Першим таким польським контр-актом був протест, який заложили вони зараз в компетентнім місці проти внесеного Українцями меморіалу до цісаря.¹⁾

Одначе й „Головна Руська Рада“, внівши наведений вище меморіал до цісаря, не випустила справи поділу Галичини й дальше з під своєї уваги. Не маючи — з одного боку — ніякої відповіді, ні формальної — на папері, ні реальної — через впровадження свого постуляту в жите, з другого (головно!) — бачучи противні заходи Поляків, вона виготовила незабаром у тій самій справі другий меморіал — тим разом до Міністерства вн. справ — з датою: 17 липня 1848 р., якого текст у перекладі такий:

„Високе Міністерство!

„Супроти внесеного польського протесту проти поділу королівства Галичини на дві часті „Головна Руська Рада“ приневолена проти нього як найтержественніше застеречи ся і — покликуючи ся на свою давнійшу петицію за тим поділом, подану Його Великості через галицьку ц. к. Красву Президію — в імени цілого українського народу Галичини просити — прихилити ся до висказаного в ній бажання з отсих причин:

1) тому, що згаданий поділ Галичини на дві провінції є відголосом волі цілого українського народу, який заступає підписана „Головна Руська Рада“, а який невідступить від сеї своєї невідмінної волі;

2) тому, що Вис. Урядови добре відомо, що у східній часті Галичини є 2^{1/2} мільона українського населення. Не зважаючи одначе на се, заходами Поляків починає вводити ся у всіх судах української часті Галичини урядова мова — поль-

¹⁾ Про польську контр-акцію в справі поділу Галичини говоримо в дальшім розділі.

ська. І чи може ранили що почування народу більше, як коли йому заперечують його найдорожший скарб — його мову? Така обида мала би при теперішніх обставинах впасти тільки на Українців, що мають свою власну вироблену мову, яку треба тільки впровадити до шкіл й урядів;

3) тому, що український народ може тільки тоді прийти до власної національної івардії, сього сторожа народнього конституційного життя, коли Галичина буде поділена, бо тепер, як се Вис. Урядови відомо, се право привластили собі в цілій Галичині Поляки.

4) Наведене висше є доказом, що народня кривда, якої український народ зазнавав у протязі кількох століть на своїй власній землі з боку польських зайдів через угніт, пониження, а навіть релігійне переслідування, тривають ще й тепер.

5) Українці жадають поділу Галичини не тільки із за признаної конституцією національної самостійности, але ще більше, тому щоби увільнити себе вже раз від політичного впливу з польського боку, на що є так багато доказів, починаючи від 1831 р., а який приносить тільки нещасте, — і спокійно й без перешкод вживати своїх національних прав в цілі національного розвою.

6) Бажання Українців при пробудженню їх народнього почування звертають ся до того, щоби під охороною австрійського конституційного уряду розвивати пробуджене з найглубшого сну національне життя, що одначе Поляки, добиваючи ся своїх для нас зовсіх чужих цілей, старають ся знівечити.

7) З того виміреного від декількох століть проти нашого народу ворожого систему Поляки зібрали вже плоди, знайшовши у спольонізованих Українців найподатнійші знаряди до повного підкопання української народности й підпомагання польським інтересам, — які, тому що протестують разом з Поляками проти нинішнього поділу Галичини, є для українського народу багато небезпечнішими, чим сама правдиво-польська партія.

8) Вкінці без поділу Галичини не можна й думати про запоручений конституцією самостійний національний розвій тих двох народів, що йдуть противними дорогами.

„Вже в 1846 р. з нагоди прилучення до Галичини малого кусника краківської землі вважав Вис. Уряд потрібним взяти поділ Галичини під розвагу; виконання сього наміру являєть ся тепер дуже важним для збереження української народности.

„Головна Руська Рада“, яка заступає український народ, подає сю просьбу з тим, що потрібні для сього підписи зі всіх сторін Галичини, заселеної Українцями, пришле пізніше.

„Супроти того отже, що при теперішніх обставинах жите української народности без поділу Галичини багато потерпіло би шкоди, — Вис. ц. к. Міністерство зволить поділ сей на українську й польську провінцію високосклонно перевести; таким чином Українці, вільні й забезпечені від усіх неприхильних політичних впливів, а навіть від усіх покує, тим більше будуть старати ся — дати дальші докази своєї незрушимої вірности й прихильности до Вис. Престола й сильно причиняти ся всіми народніми силами до утвердження союзу, який обіймає всі провінції конституційного австрійського цісарства.

У Львові дня 17 липня 1848.¹⁾

Разом з тим окремим обіжником до своїх провінціальних філій, в яким подані також в оригіналі і перекладі тексти обох наведених нами висше меморіялів, поручила „Головна Руська Рада“ провінціальним діячам поучити про сю справу народні маси в краю і вівзати їх в цілі підпертя справи й її приспішення підписувати спеціальні заяви солідарности зі згаданими меморіялами. Заяви сї мали писати ся на окремих стемплевих аркушах по 15 кр. і по зібранню як найбільшого числа підписів звертати ся до „Гол. Р. Ради“, яка мала вислати їх разом додатково до Міністерства.²⁾

Та крім Корони і Міністерства звернула „Гол. Руська Рада“ свою увагу також третій компетентний у сій справі чинник — на молоду австрійську Державну Раду. І до неї, яка зібрала ся була на перше засідання дн. 18 липня 1848 р., вдала ся вона в справі поділу Галичини з окремою петицією, яку — так як меморіал до міністерства — мали підперти численні заяви солідарности, головно українських селян.³⁾

Одначе тепер збиранне селянських підписів під заяви солідарности не пішло вже так легко, як перше. Річ у тім, що коли Українці, а головно українське духовенство, виконуючи

¹⁾ Оригінальний німецький текст див. Додатки ч. 2.

²⁾ Взірець такої заяви див.: Додатки ч. 3; також: Акты бережанской Рады русской 1848—1849 гг. (Вѣстникъ „Нар. Дома“, 1909 ч. 5—6); короткий комунікат про се „Гол. Р. Ради“ у Зорі Галицькій, 1848 ч. 11.

³⁾ Про справу поділу Галичини в Державній Раді (1848—49) див. дальше окремиї розділ.

зазив „Гол. Р. Рада“, кинули ся енергічно до збирання підписів за поділом краю, Поляки — щоби відвернути українських селян від такого підписування, кинули між селянські маси полохливу байку, що „Гол. Р. Рада“ збирає підписи не за поділом краю, а на те, щоби Галичину прилучити до Росії, або щоби вернула назад панщина.¹⁾ Не треба й згадувати, що само тільки слово „панщина“, яку знесено що йно перед кількома місяцями, вистарчило зовсім, щоби певну часть селян поставити відразу до агітації за поділом краю коли не зовсім ворожо, то що найменш недовірливо.

І маневр — бодай в части — дішнав своєї ціли. Богато селян завагало ся підписувати петиції, хоч згоджувало ся зовсім на сформулований у них постулат поділу краю. Щоби-ж як небудь зарадити сьому опорowi селян і таки дістати від них підписи, „Гол. Р. Рада“ вчала на досить оригінальний концепт: з тими одиницями, які вагали ся покласти свої підписи під петиціями, списувано при свідках формальні протоколи такого змісту: хочемо поділу Галичини, одначе не підпишемо ся за тим, бо боїмо ся, щоби не вернула панщина, або не була в тім яка инша зрада.²⁾ Де одначе не можна було зробити й сього, то петицію підписували принайменш: священник з родиною й службою, дяк, старші брати, паламар, арендар. Сі петиції, писані на звичайнім папері (без стемпля) з надписю: Hoher Reichstag!, мали вислати ся як найскорше до Відня, бо справа поділу Галичини мала вже незабаром прийти на порядок нарад Державної Ради.

В короткім часі (до кінця січня 1849 р.) усіх підписів за поділом Галичини було зібрано по верх 200.000.³⁾

* * *

Між тим у перших днях жовтня 1848 р. зайшли у Відні відомі важні випадки. Столиця держави — Відень підняв революцію, цісарський двір був зневолений перенести ся до Олунця. Тільки звідси звернув ся він до всіх австрійських народів з маніфестом (16 жовтня), яким завзивав їх до вірнопід-

¹⁾ Орган польського „Rusko-go Sobor-y“ — „Dnewnyk Ruskij“ писав навіть про прилученне Галичини до Німеччини (sic!), про підвищення податків і т. д. (ibid. 1848 № 3).

²⁾ Візирець протоколу див.: Додатки ч. 4.

³⁾ Див. Зоря Галицка, 1849, ч. 15, ст. 89.

данства; рівночасно одначе кн. А. Віндішгрец вирушив проти ворохобних Віденців воєнним походом і змусив місто до капітуляції.

*

Зараз по тих випадках — у відповідь на ціс. маніфест — „Гол. Руська Рада“ вислала дн. 27 X спеціальну депутацію, яка мала запевнити цісаря про вірність українського народу до його особи й предложити при сій нагоді українські бажання й просьби. Депутація, яка складала ся з обох заступників голови „Г. Р. Ради“ — М. Куземського й Ів. Борискевича, а до якої в Кромерижі прилучило ся ще декілька українських парламентарних послів з Галичини (Г. Шашкевич, І. Ломницький, Г. Левицький, В. Гарматій, А. Диваковський), була принята цісарем на спеціальній авдієнції дн. 6 падолиста т. р.

Між бажаннями, які згадана депутація предложила цісареві в імені українського народу в Галичині, на першій місці стояв постулат поділу Галичини на два окремі краї — український і польський. Крім сього представлено ще сім інших постулатів, які обіймали найважніші й найактуальніші тоді справи: сформованне української нац. гвардії, введенне української мови в школах й урядах, заведенне нових громадських управ, установленне замість мандаторів цісарських урядників, визначенне окремої комісії для розгляду спорів між давними панами й громадами за ірунти, ліси й пасовиска, перенесенне неприхильних Українцям урядників, переведенне церковної рівноправности.¹⁾

Одначе „Гол. Руська Рада“ не обмежила ся на предложенню вичислених постулатів тільки цісареві. Кожду з наведених висше точок обробила вона ще в окремих меморіялах і вручила їх рівночасно також поодиноким міністерствам — тим, до яких компетенції кожда справа належала. Таким чином був виготовлений новий меморіал до Міністерства вн. справ також і в справі поділу Галичини.²⁾

Меморіал сей, опублікований пізнійше в повнім тексті в офіціальній „Wiener Zeitung“³⁾, не ріжнить ся в своїй основі нічим від меморіялу, переданого „Гол. Р. Радою“ тому-ж

¹⁾ Див, Зоря Галицка, 1848, ч. 30—31, ст. 125—126.

²⁾ *ibid.*

³⁾ Wiener Zeitung, 1848, № 204—205 (Abend-Beilage); також Додатки ч. 5.

Міністерству недавно, дн. 17 липня т. р. Зредатований тільки ширше й стараннійше від попереднього, без ділення на пункти, з більшим льобічним повязаннем. Кінчить ся він таким зворотом:

„Поділ Галичини є для Українців питанням життя, бо тільки таким способом можна раз на все покласти кінець польським затіям в українськїм краю й відняти їм всякий вигляд — привернути назад стару польську державу при помочи Українців. Тільки таким способом можна увільнити край від тероризму, під яким тепер стоїть й уможливити Українцям свободний розвій їх народности. Тому „Гол. Руська Рада“ просить: Вис. Міністерство, узглядняючи загальне бажанне Українців, а також усіх добре думаючих мешканців краю, зволить перевести як найскорше поділ Галичини на дві провінції — хоч би навіть дорогою провізоричного розпорядку.¹⁾

Дата сього меморіялу: 28 жовтня 1848 р.

*

Тимчасом у краю і в державі зайшло дальше декілька нових подій, які не лишили ся без впливу на дальші заходи „Гол. Р. Ради“ коло справи поділу Галичини.

Найперш — революційний вибух у Львові дн. 1—2 падолиста 1848 р. Інцидент сей, який покінчив ся збомбардуванням і капітуляцією міста, мав важні наслідки. У цілім краю проклямовано военний стан, позакривано товариства, здержано видавання часописий. Губернатор Залеский подав ся до димісії. Найважнішим одначе був міністерський рескрипт з дн. 25 падолиста т. р., який давав широкі інструкції й повновласти львівському губернаторови й командантови війск й організував у Кракові окрему губерніяльну комісію, піддаючи під її управу шість західно-галицьких адміністраційних округів: Вадовицький, Бохенський, Сяндецький, Ясельський, Тарнівський і Ряшівський²⁾.

Се одно.

А дальші події, які мали значний вплив між ин. і на дальший хід справи поділу Галичини, були: розв'язанне урядом першої Державної Ради дн. 9 марта 1849 й оголошенне т. зв.

¹⁾ ibid.

²⁾ Powszechny Dziennik praw krajowych i rządowych dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi... 1849. Tom dodatkowy, oddz. I. № 107, ст. 47 (оповістка Кравкої Управи з дн. 12 січня 1849).

октройованої конституції з дн. 4 марта т. р. Передовсім велику вагу має для обговорюваної нами справи октройована конституція, а властиво її § 83, який постановляє: „усі конституції поодинских коронних країв, які входять у склад держави, мають увійти в жите в протязі 1849 р. й мусать бути предлежені першому загальному австрійському парламентови, який буде скликаний зараз по їх заведенню“.¹⁾ Таким чином ще в 1849 р. мала увійти в жите також окрема конституція для Галичини, а тим самим мусіла бути полагоджена (так чи инакше) й справа її поділу на дві окремі провінції.

Мусіла бути — й була полагоджена; як? — про се говорить мемо в однім із дальших розділів нашої статі. Тут одначе інтересне для нас инше питання: як віднесла ся до сих подій наша „Гол. Р. Рада“, а властиво: чи — й як повела вона супроти них дальшу акцію в справі поділу краю на дві провінції?

Відповідь на се питання дає нам новий меморіал, з ряду — пятій, який згадана політична організація внесла в справі поділу краю до Міністерства вн. спр. дн. 29 марта 1849 р.²⁾

Покликавши ся — з одного боку — на наведений висше § 83 октройованої конституції з дн. 4 марта 1849 р., з другого — на численні попередні меморіали й депутації, висилані в справі поділу Галичини до цісаря, міністерства і розвязаного парламенту, „Гол. Р. Рада“ жадає рішучого переведення поділу краю на дві окремі провінції. Одно тільки адміністраційне виділення 6 зах.-галицьких округів під управу краківської губерніяльної комісії сьому жаданню зовсім не вдоволяє, бо воно домагаєть ся провінціяльної самостійности української землі, утворення окремого коронного краю, який мав би рівні права з иншими коронними краями. „Факт, що державна конституція з дн. 4 марта 1849 р. — сказане у меморіалі — не говорить досить ясно, чи український край має під назвою „Королівства Галичини й Володимирії“ становити окремий коронний край супроти „Вел. кн. Краківського з князівствами: освенцімським і заторським“, чи він має дістати окрему кравву конституцію з окремих краввим соймом, чи лишить ся у спільнім провінціяльнім союзі, — викликав між цілою українською

¹⁾ В. з. д. 1849 ч. 150.

²⁾ Dr. B. Łoziński, op. cit. ст. 144.

людністю невдоволення, що певне завважали самі красві власті“. Меморіал кінчить ся заявою, що український народ погодить ся навіть... з неприхильною найвисшою децизією в сій справі... одначе ніколи не перестане стреміти легальною дорогою до „поділу Галичини, конче потрібного для спокою й порядку провінції“.¹⁾

Був се пятий з ряду меморіал „Гол. Р. Ради“ за поділом Галичини, який у протязі недовгого часу (несповна року!) внесла вона до найвисших чинників у державі — цісаря, міністерства, парламенту.

Пятий — й останній.

Бо тодішній міністер вн. справ гр. Ф. Стадіон звернув ся дн. 26 цвітня 1849 р. до тодішнього губернатора Галичини гр. А. Голуховского (який наступив по уступленню Залеского) просто — з просьбою, щоби довірочно сказав Куземському (який був фактичним головою „Гол. Р. Ради“), „що правні постанови в справі конституції королівства Галичини й Володимирії, а також в справі політичного поділу краю будуть видані по докладнім розгляді спеціальних відносин у краю“, і що „се некорисне для спокою краю й інтересів людности, коли такі питання, як висше, стануть не в пору, передчасно, предметом публичної дискусії й через те відізвуть ся нарікання, які не мають позитивної підстави, а які підсичують пристрасти й роблять урядови колізії“. Вкінці заапелював міністер до лояльности Куземського й просив його, аби не допустив до ненаручної для нього дискусії, аби вплинув на успокоєнне української людности й скріпив її довіре до уряду...²⁾

Чому публична дискусія в порушуваній уже стільки разів публично справі поділу Галичини на два окремі краї як раз тоді була „не в пору“ й „передчасна“, які саме „колізії“ робила вона тодішньому центральному урядови й чому взагалі була для нього „ненаручною“, — про се говорити мемо докладно в однім із дальших розділів статі. Тут зазначимо лиш тільки те, що „Гол. Р. Рада“ вволила просьбі п. міністра і від того часу сеї дразливої для нього справи справді вже більше — принайменш публично — не порушувала.

¹⁾ *ibid.*

²⁾ *ibid.* ст. 145—146.

VI.

Контр-акція Поляків.

(1848—1849).

Дві головні дороги, якими йшла польська контр-акція. — Польський протест проти поділу Галичини на славянським конгресі у Празі 1848 р. — „Brevi manu скрутили карк!“ — Протест „Rusk-ого Sobor-u“ проти поділу Галичини, внесений до Державної Ради в серпні 1848 р. — Польські: адрес (до цісаря) і меморіал (до міністерства) проти поділу Галичини з дн. 27 XI, 1848 р. — Польська агітація проти поділу Галичини в Державній Раді. — Офіційльний голос про сю контр-акцію Поляків.

Польська контр-акція проти піднесеного гал. Українцями в р. 1848 жадання поділу Галичини на дві провінції йшла двома головними дорогами: офіційно-тайною — через безоглядну опозицію проти всіх поділових проєктів і плянів центрального віденського уряду, яку ставив ex officio тодішній губернатор Галичини — Поляк гр. Атенор Ґолуховський, і громадсько-публичною — через протиподілові заходи самого польського громадянства.

Про відносини до справи поділу Галичини гр. А. Ґолуховського, про його змагання — убити сю справу відразу раз на все в компетентних віденських кругах, його аргументи і т. д. будемо говорити в однім із дальших розділів нашої праці — при обговорюванні становища, яке заняв супроти сього питання центральний уряд в рр. 1848—49. В сїм розділі оглянемо акцію проти згаданого проєкту самого тільки польського загалу, його заходи тут у краю коло виготовлявання протестів у формі контр-адресів, контр-меморіалів і т. д., його старання у Відні — настроїти до українського жадання неприхильно австрійські парламентарні круги, його взагалі змагання — за ніяку ціну недопустити до розбитя дотогочасної одности краю.

*

Вже перший публичний виступ гал. Українців з постулатом поділу Галичини на славянським конгресі у Празі в червні 1848 р. зустрів ся зі сторони присутних там Поляків з рішучим протестом. Коли ж одначе, не зважаючи на се, українська більшість у одній із конгресових комісій перевела таки революцію, яка заявляла ся за згаданим поділом, польські опозиціоністи загрозили президентови комісії кн. Сапізі — смертю, коли противна їм ухвала не буде змінена... Погроза, як знаємо,

досягла в часті своєї цілі — і українська резолюція була змодифікована.

Та український виступ у Празі був тільки початком української акції за поділом краю. Зараз безпосередно по тім звертають ся Українці в сій справі до найвисших у державі чинників: корони, міністерства, Державної Ради, акцентуючи чим раз різкійше потребу скорого її полагодження. Починаєть ся також агітація на провінції.

Супроти сеї акції за поділом Галичини Поляки, розумієть ся, не могли сидіти безчинно. Щоби не допустити до такого поділу, почали зі свого боку енергічну контр-акцію, стараючи ся паралізувати українські заходи в краю і — головно! — у Відні. Головним мотором у сій протиподіловій акції була польська делегація до першого загально-державного парламенту у Відні, а передовсім — один із її провідників — Ф. Смолька, що був якийсь час навіть президентом згаданого парламенту.

Інтересні дані про се находимо в монографії про Смольку, виданій у рр. 1884—86 К. Відманом — на підставі сучасних листів і записок самого-ж Смольки:

„Читають власне — пише він дн. 8 серпня 1848 р. в однім із своїх листів¹⁾ — що внесено петицію: „ruthenischer Unterthanen wegen Theilung Galiziens in zwei Gubernien“ (руських підданих в справі поділу Галичини на дві губернії). Вам відомо, що ми наміреному поділові Галичини, підписаному цісарем дня 19 червня 1848 р., brevi manu скрутили карк, — одначе з приводу поданої петиції се питання могло би бути відновленим й експлоатованим на нашу шкоду. Тому треба, щоби нам прислали петицію Українців, з як найбільше підписами, аби Галичини не ділити на дві губернії. Мені здаєть ся, що в сій справі вже щось робить ся; — прошу Кабата, щоби вдав ся до „Rad-i Narodow-oї“, аби сю петицію прислали як найскорше.

І в краю — справді — в сій справі вже робило ся. Поляки, а згл. з'організований ними для параліжовання української роботи т. зв. „Ruskij Sobor“ — політична організація gente Ukrain-iv natione Polon-iv, довідавши ся про внесенне українського адресу до цісара за поділом Галичини, зложив на

¹⁾ K. Widmann, Franciszek Smolka, jego życie i zawód publiczny. Od roku 1810 do 1849. Cz. I. Lwów 1884. Ст. 242—243.

скорі в імені також „гал. Українців“ проти сього жадання рішучий протест до Державної Ради, якого текст, оголошений пізнійше в органі „Sobor-a“ — „Dnewnyk-y Rusk-im“, такий¹⁾:
„Високий Зборе!

„Від кількох днів розійшла ся вістка, що т. зв. „Руська Рада“ у Львові подала в імені цілого українського народу просьбу до Престола Його Цісарської Великості з богатома тисячами підписів — в тій цілі, щоби Галичину поділити на два окремі політичні відділи. Вже те, що приготування до внесення згаданої просьби робили ся тайно, коли в нашім краю про се ніхто нічого не знав, а тим менше був візваний до її підписування і що цілу сю роботу закриває якась таємна мрака, каже — з одної сторони — з огляду на велике число поміщених там підписів сумнівати ся про їх правдивість, а з другої — кожного сильно переконує, що ся просьба не була подана за відомістю і волею цілого українського населення у Львові. Ми Українці вважаємо потрібним проти сеї просьби, внесеної згаданим товариством, яке складаєть ся з деяких священників і урядників й яке заснувала і проводить у нім неприхильна до нас бюрократія, внести загальну остерогу, при чім по думці поданої нами дн. 11 мая до Його Цісарської Великості адреси заявляємо, що поділ Галичини на польську й українську провінцію противить ся бажанням галицьких Українців. Згадану просьбу відкидаємо тим більш рішучо, що такий поділ Галичини, який на підставі §§ 3 і 45 конституційного уставу з 25 цвітня 1848 р. може постановити тільки законодавне тіло, не дасть нам ніякої користи, а навпаки — мусів би принести богато особливо матеріальних страт; бо нічим не причинить ся до зменшення коштів адміністрації, а збільшить тільки непотрібні і в теперішніх обставинах неможливі видатки.

„Такий поділ — по нашій думці радше політичний, чим адміністраційний — загрожувє також розвоєви нашої народности, бо при неможливості географічного розділу між польською й українською галузю, Українці, які мешкають у значнім числі в західніх округах Галичини, мусіли-б бути виставлені на нехибну небезпеку повної затрати своєї народности.

„Тому ми протестуємо проти сього, хоч на погляд адміністраційного тільки поділу й надіємо ся на сильну поміч Високого Збору в сій справі.

¹⁾ Dnewnyk Ruskij, 1848. Cz. 3.

Наведену просьбу-протест із 577 підписами Львовян вніс „Sobor Ruskiј“ у перших днях серпня до віденського парламенту на руки посла Маріяна Дилевського з обіцянкою — зібрати незабаром під нього ще більше число підписів на провінції.¹⁾

Та на протесті проти поділу краю, внесеним до парламенту, польська контр-акція не скінчила. Подібно, як перед тим Українці, звернули також і Поляки свою увагу на два інші компетентні в сій справі чинники — на корону і на міністерство. Аналогічно до Українців подали і вони в справі поділу Галичини спеціальний контр-адрес до цісаря, підпирючи його величезним контр-меморіялом до міністерства вн. справ. Для нас найбільший інтерес представляє передовсім сей останній акт, — контр-меморіал до міністерства, в яким побіч полеміки з попередніми меморіялами українськими виведені також широко всі аргументи, які промовляли би проти поділу Галичини на дві провінції.²⁾

„Мусимо передовсім в наших і наших комітетів імени як найторжественнійше запевнити, — починаєть ся згаданий меморіал, — що коли-б намірений поділ Галичини був справді бажанням більшости українського населення, або коли-б справді був потрібним для охорони його народности й мови, як се говорять його речники в своїх численних адресах, коли-б вкінці сього поділу вимагала справдішня яка потреба Українців, чи національна, чи політична, чи громадська, — то ані ми, ні наші співгорожані не тільки йому не противили-б ся, але навпаки — підпирали-б його всіми нашими силами“. — „Одначе ми найсильнійше переконані, що жаданне поділу Галичини не є усправедливлене ані бажанням більшости згаданого населення, в якого наче-б то імени воно внесене, ані ніякою політичною потребою, — а підсунула його тільки пристрасть, яка не в силі оцінити наслідків, які з того вийшли би...“

Дальше йде полеміка з деякими твердженнями українських меморіалів (пр. що давна Польща угнетала Українців, що українська мова на стільки вироблена, що може бути введена до шкіл, урядів і судів і т. д.), характеристика тогочасного українського руху й ролі у нїм укр. духовенства, вичислюванне трудностей і перешкод, які промовляють проти поділу (ріжні спільні фонди, інституції, фундації, інтереси Львова і т. д.).

¹⁾ Dnewnyk Ruskyj, *ibid.*

²⁾ Пор. Polska, 1849 №№ 31—33; також Додатки ч. 6.

Кінчить ся згаданий меморіал таким зворотом: „Повні довіря піддаємо Вис. Міністерству під розвагу всі вичислені висше згляди і причини, які кажуть нам спротивити ся наміреному поділові Галичини. І хоч як важними могли-б вони бути в безсторонних очах, то ми одначе не жадаємо, щоби хто небудь вважав їх рішучими й абсолютно правдивими. Під тим оглядом відкликуємо ся охотно до думки цілого краю й піддамо ся безуслівно його вирокови; тут тільки повтаряємо найнившу просьбу, поміщену в нашім адресі до трону, щоби Вис. Міністерство сього житевого для нашого краю питання не зволило рішати перед вислуханням в сій справі опінії нашого провінціального сойму...

Дата сього меморіалу: 27 падолиста 1848.

Між тим ціла вага справи перехилила ся чим раз більше до віденського парламенту. Незабаром під обради повної палати мав прийти проєкт державної конституції, який переводив між ин. новий адміністраційно-політичний поділ австрійської монархії. При сій мала порішити ся доля Галичини.

І чим більше зближала ся хвиля обрад парламенту над згаданим проєктом конституції, тим енергічнійшими ставали заходи гал. Поляків коло підготовлення прихильного в сій справі для себе настрою посольської палати. Се можна бачити дуже виразно між ин. із записок і листів згадуваного вже Ф. Смольки.

„Власне читають, — пише він дн. 29 серпня¹⁾, — що Українці подали другу петицію в справі поділу Галичини в 15.000 підписами. Чули ми, що збирають підписи проти поділу — нехай би сю петицію прислали як найскорше з найбільшим числом підписів. Було-б добре, щоби хтось у краю написав виясненне української справи, яку можна би роздати між послів. Мусіло-б воно бути написане добре, основно і в поєднавчім дусі.²⁾ Ми ніяким чином не можемо знайти стільки часу, щоби щось подібне написати. Могло-б воно бути знаменитою темою до промови в палаті, коли-б нас Українці (як можна надіяти ся) в палаті публично зачіпили. Тому прошу Роберта, щоби оглянув ся, хто міг би щось подібне написати (може в Rad-i Narodow-ій: Василевскі, Держковський, Рібенбауер, Пілят, Шедлер і т. д.) — просив би я одначе задержати в тайні, що щось таке приготавляєть ся; — коли-б

¹⁾ K. Widmann, op. cit. st. 243.

²⁾ Розстрілення оригіналу.

Роберт уже виїхав, або сею справою не міг зайняти ся, то просив би я Тебе, щоби Ти поговорила в сій справі зі Сенковським або Шедлером, — справа дуже важна, незвичайно важна й конечно треба, щоби тим хтось щиро заняв ся.

Заохота Смольки не лишила ся без наслідків. Вже незабаром — дн. 3 вересня — пише він у сій справі так¹⁾:

„Дуже владував ся я, коли побачив у „Dziennik-u Narodow-im“ відповідь (себго — початок) Ценілевича на соромний меморіал Святоюрців проти Поляків; — отже наступило вже те, про що писав я перед декількома днями.

Крім статі Ценілевича²⁾, яку заходом Смольки видано також у німецькій перекладі³⁾, появило ся тоді ще подібне „вясненне української справи“ А. Домбчанського⁴⁾, яке також перекладено на німецьку мову.⁵⁾

В половині січня 1849 р. польські посли роздавали вже обі брошури в парламенті.

*

У звязи з розданнем Поляками згаданих антиукраїнських брошур у парламенті й наче у відповідь на них і на внесені перед тим польські: адрес і меморіал — до цісаря і міністерства появила ся в офіційній органі міністерства вн. спр. — Wiener Zeitung інтересна статя, яка дуже характеристична для становища тодішнього центрального австрійського уряду в польсько-українськй спорі. Подасмо її в повнім тексті:

„В тих днях роздали польські депутати між членів тутешнього Сойму декілька писем полемічного змісту против Українців, а то: Ruthenische Frage — Домбчанського, Die roth-reussischen Angelegenheiten im Jahre 1848 — Ценілевича,

¹⁾ K. Widmann, op. cit. ст. 243.

²⁾ Rzecz czerwono-ruska w r. 1848 (Dziennik Narodowy, 1848) — відповідь на брошуру, видану „Гол. Р. Радою“ п. в. Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse (Lemberg 31 Juli 1848, Ст. 8, 4°). Статя ся виїшла також окремою відбиткою (Lwów, 1848. Ст. 7, 4°).

³⁾ Die roth-reussischen Angelegenheiten im Jahre 1848. Eine Berichtung der Denkschrift der Ruthenen in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse (Wien, 1848, ст. 14, 4°).

⁴⁾ Wyjaśnienie sprawy ruskiej. Lwów, 1848. Ст. 40, 8°.

⁵⁾ Die ruthenische Frage in Galizien. Lemberg, 1848. Ст. IV+39, 8°.

а крім того адрес до його Ціс. Вел. й меморіал до міністерства в справі недопущення до поділу Галичини на дві провінції, який має наступити. Всі ті письма є наглядним доказом того, що Поляки не хочуть зречи ся своєї супрематії над гнетеними від віків Українцями. Всіми можливими софізмами намагають ся доказати, що у Галичині є тільки оден народ, а Українців уважають тільки неіацією. Право до рівноуправлення, яке в рівній мірі прислугує Українцям так само як Полякам, Поляки хочуть прикласти тільки виключно до себе. Польський національний еґоїзм бореть ся під прапором історичного права й під фірмою демократичної свободи за перевагу, одначе незіпсоване почутє українського народу опираєть ся всіми силами тому, щоби не попасти у вічну неволю спорідненого з ним племені. Розумінне Поляками демократизму, який визнають перед світом, є дуже дивне. Поляки кажуть, що тиранію може виконувати тільки один деспот, на наш погляд одначе найбільшим тиранством є панованне одного народу над другим. Гельоти й Мессенці стогнали у соромнім ярмі виславлюваних Спартан так само, як Паріяс у ярмі Інду. Клевети й підозріння, яких повно у згаданих письмах, зовсім не є відповідним способом поєднати два племена, що стоять ворожо проти себе. Нема нічого більш болючого над те сумне переконанне, якого набираєть ся при читанню згаданих письм, що брат хоче топтати ногами брата. Що українське духовенство стає в обороні своєї народности, — поява природна, бо наслідком довгого утиску народ упав так низько, що по відірванню шляхти, скаптованої матеріяльними користями, властивою українською інтеліґенцією є майже тільки саме духовенство. Хто хоче заперечувати Українцям права народу з причини браку інтеліґенції, той похваляє й увіковічне неслухність. Зрештою кожний священник є заразом горожанином держави, а як такий має повне право брати участь у публичних справах. В інтересі загального добра у краю треба дуже бажати, щоби польська пропаганда пробудила ся зі сну й щоби утопісти пізнали, що супроти безперечної правди мусить замовкнути навіть найголоснійший крик — тим більше, що Українці в нічим не займають польського народу, а тільки хочуть здобути належне признание з боку права і власти для власного народу.¹⁾

¹⁾ Wiener Zeitung, 1849 з дн. 26 січня.

VII.

Справа поділу Галичини в Державній Раді.

(1848—1849).

Скликання Державної Ради. — Вибір „конституційної комісії“. — Її проєкт конституції. — §. 2 цього проєкту. — Справа поділу Галичини: — погляд на сю справу пос. дра А. Шінкаса; — протест пос. Ф. Земляковського; — проєкт пос. Кавтшіча; — промова пос. еп. Гр. Яхимовича за поділом Галичини; — проєкт пос. Палацкого; — його оборона Українців; — репліка пос. Ф. Земляковського; — промова пос. Рітера в обороні Українців; — amendment пос. Брестеля; — проєкт пос. Рітера; — голосовання над §. 2 проєкту конституції: відкинення внесення на поділ Галичини й ухвала поділу Тиролю; — петиції pro і contra поділу Галичини; — революція в сій справі пос. Шоля; — справа Буковини: ухвала відокремлення Буковини від Галичини; — уневажнення ухвали поділу Тиролю; — §. 2 проєкту конституції в останній редакції, прийнятій в третім читавню на останнім засіданню комісії дн. 4 марта 1849 р.

Перша австрійська Державна Рада, скликана для виготовлення загально-державної конституції найперш (цісарським патентом з дня 9. V. 1848 р.) на день 24 червня, відкликана потім (мініст. розпорядком із дн. 30. V. 1848 р.) на день 26 червня 1848 р., зібрала ся перший раз на приготовче засідання дн. 10 липня т. р. Формальне відтворення її архикн. Іваном відбуло ся дн. 22 липня 1848 р.

Із справ, які вона мала полагодити зараз на першім вступі, найважнішими були: ухвала парламентарного регуляміну й вибір парламентарних комісій. Найважнішою з комісій, яка мала виготовити проєкт конституції, а при тій нагоді порішити також справу адміністраційно політичного поділу держави — була т. зв. конституційна комісія.

Вибір конституційної комісії відбув ся на засіданню дня 31 липня. Посли кожної з 10 австрійських губерній з'окрема визначили з поміж себе по 3 делегатів, так що згадана комісія складала ся разом з 30 членів. Вправді Поляки й Чехи виступили з протестом проти цього, щоби 11 послів із Далмації вибирало до комісії таке саме число членів, як 108 послів із Галичини, одначе супротив ухвали парламенту, який більшістю голосів заявив ся за цифрою 3 делегатів із кожного краю без огляду на його величину, мусіли погодити ся з сею диспропорцією. Чехи пімстили ся за те на германській й германофіль-

ській більшості парламенту таким способом, що при виборі делегатів від Чехії з'їгнорували зовсім чеських Німців.

На засіданню парламенту дн. 1 серпня оголошено імена вибраних членів комісії: від Доліш. Австрії — dr. med. Фішгоф, хемік Гольдмарк, держ. урядник Віоляйд (по його резигнації вибрано математика Брестеля); від Горіш. Австрії зі Сольногородом — адвокат Фішер (по його уступленню вибрано пароха Гальтера), держ. урядник Ляссер, держ. урядник Вакано; від Чехії — адвокат Пінкас, історик Палацкій (по його резигнації вибрано судю Штробаха), dr. jur. Пітер; від Моравії — адвокат Гайн, інсп. дїбр Маєр, міністр. радник Файфалік; від Сирії — славїст Мікльосіч, dr. jur. Крайнци, судя Кавалькабо; від Каринтії й Країни — окружний комісар Амброш, адвокат Кавтшіч, судовик Шоль (пізнійше на його місце вибрано старосту Лявфенштайна); від Побережа — лікар Гоббі (пізнійше: радник карн. суду Блях), адвокат Мадонїца, окружний комісар Гюрюп; від Тиролю — лікар Пфречнер, судя Рац, держ. урядник Турко; від Дальмації — адвокат Філіппі, судовик Пленкович, судовик Патранович; вкінці від Галичини — еп. Яхимович, адвокат Сжолька й адвокат Зємялковський¹⁾.

Згадана конституційна комісія уконституувала ся зараз у перших днях серпня; президентом вибрано моравського посла Файфаліка, а до тіснійшої підкомісії, яка мала виготовити проєкт конституції, увійшли: Маєр, Гоббі, Сжолька, Гольдмарк і Палацкій.

Надія одначе на скорє виготовленне проєкту конституції не здійснила ся. Самі вступні приготування поодиноких членів згаданої підкомісії забрали час декількох місяців. До того з причини жовтневих випадків засідання парламенту у Відні були перервані й скликані на ново ціє. розпорядком що йно на дн. 15 падолиста — до Кромеріжа; другий ціє. розпорядок відсунув се скликанне на дн. 22 падолиста. Коли-ж вкінці члени тіснійшої комісії зійшли ся разом, показало ся, що між ними глибока прїрва в поглядах на справу, яку мали рішити.

Перший з готовим проєктом конституції виступив Палацкій. На підставі сього проєкту Австрія мала складати ся з поодиноких країв, в яких головну власть мали: віцекоролі з одвічальними дорадниками (щось в роді меншого видання корони й

¹⁾ A. Springer, Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im Oesterreichischen Reichstage 1848—1849. Leipzig, 1885, ст. 3—4.

міністерського кабінету) і сойми. Центральний парламент мав складати ся виключно з делегатів краєвих соймів¹⁾. Коли Паляцкий предложив свій проєкт „комісії 5-тьох“, зустрів він в її німецьких членах сильний опір. Найперш тому, що в ньому не було ніяких конституційних постанов про такі важні справи, як судівництво, військо, фінанси й ин.; дальше тому, що у парламенті, зложенім з делегатів краєвих соймів, з яких два найбільші (галицький і чеський) й декілька менших були майже виключно слов'янськими, мали би значну чисельну перевагу слов'янські елементи. Не подобав ся німецьким централістам також радикальний автономно-федералістичний характер проєкту Паляцкого.

З иншими проєктами конституції виступили послы Їоббі і Маєр. Їоббі одначе взяв незабаром свій проєкт назад і під обради підкомісії прийшов тільки централістичний проєкт Маєра. Та супроти рішучого протесту Паляцкого, Маєр згодив ся переробити свій проєкт на ново і вніс його другий раз до комісії у зміненій вже формі. Одначе й нова редакція проєкту не задоволила Паляцкого. Супроти сього „комісія 5-тьох“ постановила предложити повній конституційній комісії два проєкти: Маєра і Паляцкого й полишити їй вибір одного з них за субстрат при дискусії. Вибір упав випадково на проєкт Маєра, якого якраз „комісія 5-тьох“ вибрала референтом сеї справи в повній комісії²⁾.

Перше засідання повної конституційної комісії відбуло ся дн. 13 січня 1849 р. „На зазив президента (Файфаліка) Маєр, як референт „комісії 5-тьох“, читав зладжений ним проєкт конституції, а Паляцкий тільки ті варіанти, які він і Смолька пропонували що до складу парламенту. Сей проєкт, подібно як проєкт основних законів, ухвалено відбити на літографії і роздати між членів конституційної комісії“³⁾. Народи над проєктом конституції почали ся дн. 22 січня. Зі страху перед октроюванням пильність членів комісії й темпо їх нарад зросли до того степеня, що цілий проєкт передискутовано в протязі декількох тижнів. Відбуваючи кожного дня (деколи два рази на день) кількогадинні засідання, комісія змогла вже дн. 3 марта при-

1) *ibid.* ст. 5—6.

2) *ibid.* ст. 6—7.

3) *ibid.* ст. 7.

ступити до другого читання проєкту, а дн. 4 марта на пятигодиннім засіданню приняла його в останнім (третім) читанню.

*

Та вернім одначе до самих нарад над проєктом згаданої конституції у конституційній комісії.

Як ми згадали вже висше, перше своє засіданне відбула згадана комісія дн. 13 січня 1849 р.; одначе дискусія над самим проєктом конституції почала ся тільки на другім з ряду засіданню дн. 22 січня. По деяких вступних замітках послів Земляковського, Маєра, Пінкаса, Брестеля, Паляцкоґо, Вакана, Гайна, Лассера, Віолянда, Кавтшіча, Їоббі, Їорюпа й самого президента Файфаліка, референт „комісії 5-тьох“ пос. Маєр відчитав 1-шу точку свого проєкту п. з. Поділ держави.

§ 1-ий сеї точки був такий: „Цісарство Австрія є неподільною конституційною наслідною монархією, яка складаєть ся зі слідуєчих самостійних коронних країв.

§. 2. Сі самостійні неподільні коронні краї є: 1. королівство Чехія; 2. королівство Галичина з Буковиною; 3. архикнязівство Австрія низше Анїзи; 4. архикнязівство Австрія висше Анїзи без округа над Іном; 5. князівство Сольногород із округом над Іном; 6. князівство Стирія; 7. князівство Каринтія; 8. князівство Країна; 9. князівство Шлезк; 10. маркграфство Моравія; 11. укняжене графство Тироль разом із Передаруляньським краєм; 12. Побереже; 13. королівство Дальматія ¹⁾).

Над сими двома параграфами 1-шої точки проєкту, а спеціяльно над §. 2, де вчислені поіменно всі коронні краї, з яких складаєть ся Австрія, розвинула ся в конституційній комісії широка дискусія, підчас якої порушено декілька разів важну власне для нас справу — справу поділу Галичини на дві окремі провінції.

*

Перший порушив се питання чеський посол др. А. Пінкас. Зазначивши найперше, що коли питання поділу держави має розвязати ся щасливо, то при його розвязці треба руководити ся принципом компромісу між історичними й національними відносинами й виступивши на тій власне підставі проти проєктованого „комісією 5-тьох“ адміністраційно-політичного поділу

¹⁾ *ibid.* ст. 15.

коронного краю Австрії на дві окремі провінції, горішню й долішню, він дотично Галичини сказав таке: „Коли дальше запусу ся в поділ держави, то, як перейду на Галичину й узглядню тамошній розбрат між Українцями й Мазурами, бою ся попасти в певного рода противорічність. Вправді кажуть, що сей розбрат викликаний штучно й на кожний спосіб опертий тільки на адміністративних і релігійних відносинах, одначе коли хочемо бути вірними демократичному принципови, то треба брати народ в його цілости. Під іменем польської нації я бачу панів не народа, якого давнійше навіть не було, а тільки бездушної череди, якою торговано так само, як торгуєть ся річами. У тих власне колишніх відносинах, богатих нещасливими наслідками, лежить причина ненависти до польської нації, яку знищено розбишацьким насильством і з якою тому симпатизую; одначе, не зважаючи на се, я не можу й не хочу забути інтересу люду. Чи одначе ся племінна різниця, яка проявляєть ся постійно, викликує потребу утворити окремі, українську й мазурську, федеративні одиниці в складі держави, або чи сей поділ можна перевести адміністраційною дорогою, я, замало знаючи тамошні відносини, не беру ся рішати наперед, хоч на мою думку такий поділ був би пожадавим тому, щоби не допустити до жорстокої міжнародньої усобиці“¹⁾.

Проти сього нерішучого й дуже оглядного становища пос. Пінкаса супроти справи поділу Галичини виступив з дуже острим і рішучим протестом польський посол Ф. Земялковський. Найперш, сказав він²⁾, мусить зазначити те, як переразвили його слова, висказані пос. Пінкасом; він може сказати: *vox mihi in faucibus haesit*, коли їх почув. Пос. Пінкас хоче, щоб історичне право впало; одначе — тільки у Галичині. В себе дома він хоче історичного права, у Галичині — людовсго. Він — Земялковський — вважає одначе строге збереження з одного боку виключно історичного, з другого — виключно національного права в Австрії неможливим, тому бажає покласти посередню дорогу. Що тикаєть ся Галичини, то вона національно-польський край. Коли-ж уже винайшли також українську національність, то він мусить сказати, що також він є Українцем (*Ruthene*) — і то найчистішої крови, якого в Галичині тяжко знайти другого. До марта 1848 р. був Українцем той, хто був

¹⁾ *ibid.* ст. 16—17.

²⁾ *ibid.* ст. 20—21.

грецької, — Поляком, хто був католицької релігії, й тому в одній і тій самій родині були Українці й Поляки. Хто одначе викликав сей розбрат, про се нема потреби говорити, одначе сей розбрат релігійний, а не національний. Хто жадає у Галичині поділу? Головна Руська Рада, т. зн. українська консисторія, яка видрукувала меморіал, який тут роздано й покрила петицію 1000 підписами. Одначе коли-б так почислиги власноручні підписи й вислати до Галичини комісію, яка запитала би селянина, чи знає він, що саме підписував! Підпису ждали від кожного селянина, який є грецького обряду. Він вказує на депугацію в Буковині, яка протестує проти всякого відлучення; коли-ж мало-б установляти ся провінції на підставі релігійних ріжниць, то чому-ж не зробити окрему провінцію також із Буковини, яка належить до греко-православної церкви. Посол Пінкас каже, що польською нацією були пани й від них треба-б відділити люд. Одначе тоді запитайте люд, і коли той люд заявить ся за таким відділенням, тоді він проти сього нічого немає, але той люд не схоче такого відділення. (Сі останні слова Земляковського перебив пос. Пінкас викликом: „розуміть ся, тоді й я нічого немаю проти сього!“)

В обороні прав поодиноких національностей й поділу держави по національним групам виступив каринтсько-країнський посол Кавтшич. „На мою думку, говорив він на засіданні комісії дн. 23 січня, ми повинні при поділі на провінції числити ся тільки з принципом національності і конвенієнції й тільки те лишати в купі, що само радо хоче бути разом...“ „Не тільки кожда національність муєть бути охоронена, але її треба узгляднити також при поділі провінцій, бо инакше ся так дуже вихвалена рівноправність народностей буде тільки чистою ілюзією; тоді буде нічим у Сирії й Каринтії — Славянин, у Тиролі — Італієць, у Чехії — Німець. Неприродне подруже не принесло ніколи добрих овочів; на те й є розводи. Так само неприродне получение країв є проклятем людськості. Він ділить Австрію так: 1. чеська Чехія або Чеховія, 2. німецька Чехія або Бойовія, 3. Горішна й долішна Австрія разом із Сольногородом, 4. німецька Сирія й Каринтія, 5. славянська Сирія, Країна й славянське Побереже як Слявонія, 6. Шлезк, 7. Моравія, 8. німецький Тироль і Передарулянський Край, 9. італійський Тироль, 10. італійська часть Побережа, 11. Даль-

матія, 12. Польща або мазурська Галичина, 13. українська Галичина і 14. Буковина¹⁾).

По короткій заяві горішньо-австрійсько-сольногородського посла Вакана за проєктом „комісії 5-тьох“, забрав слово одинокий український репрезентант у конст. комісії пос. еп. Яхимович. У своїй мові, яка мала в цілості історичний характер, заявив ся він, як і слід було надіяти ся від провідника тодішніх галицьких Українців, за поділом Галичини. „Коли стану на історичну підставу, говорив він на тім самім засіданню комісії дн. 23 січня 1849 р.²⁾, то пригадаю ті часи, коли Україна (Ruthenien) була великою державою, а Польща тільки малим князівством. Галич мав своїх власних коронованих королів, як пр. Кольман і т. д. Казимир Великий мусів, як доказує історія, через 15 років вести боротьбу з Українцями (Ruthenen), заки їх поневолив, з чого ясно виходить, що Українці й Поляки становили два окремі народи. Володислав Опольський підписуєть ся *heres et dominus Russiae*. Коли за Ягайла получено Львів з Литвою, від тоді Україна й Польща жили вже вкупі аж до поділу польської держави. Коли Галичина прийшла до Австрії, розрізнявали східню й західню Галичину й аж у р. 1809 засновано для обох одну губернію у Львові. Коли Краків получено з Галичиною, поділ Галичини показав ся конечним. Стадіон попер його і за міністерства Піллерсдорфа він дістав навіть найвисшу згоду; і тільки зміна, яка зайшла в тодішньому міністерстві, стримала його контрсигнатуру й виконання. За тим поділом промовляють такі обставини: між сими обома націями, Українцями й Поляками, живе глибоко закорінене вороговання й є навіть приповідка, що поки світ світом, вони не стануть між собою приятелями. Сей розбрат повстав не з причини племінної різниці, — оба народи Славяни, — сей розділ викликала церковна різниця. Історія виказує релігійні переслідування Українців. Уже наслідник Казимира, Людовик, будучи сам великим прихильником латинського обряду, посадив у Галичі латинського єпископа й віддав йому грецьку церкву. Володислав Ягайло зробив те саме в Перемишлі й приказав у 1412 р. викинути з грецької церкви навіть тіла визначних людей, які там були поховані. Сей факт іще зовсім не призабув ся! Щоб стати *vicarius-om pontificis in partibus Rus-*

¹⁾ *ibid.* ст. 23—24.

²⁾ *ibid.* ст. 24—25.

siae, він показував себе дуже ревним католиком. Коли Українці хотіли дістати шляхоцтво або уряди, мусіли переходити на латинський обряд. За часів Ягайла значінне грецького митрополита зовсім упало, його заступниками ставали старости. Те *interregnum* тривало 150 літ. Конфлікти між обома обрядами від мартових днів зросли тому, що Українців атакуєть ся несправедливо по брошурах. Географічне положення й національна ріжниця між Українцями й Поляками промовляє за поділом Галичини; бо вона за велика, щоб можна було її стеречи як слід. Польське й українське письмо й мова ріжнять ся між собою. Збереженне української мови в школах й уряді вимагає поділу. Пос. Земляковський думає, що сей рух вийшов від Гол. Руської Ради, яку він охрестив консисторією. Між обома інституціями одначе є велика ріжниця. Що до сеї справи прикладаєть ся духовенство, се зовсім зрозуміле; те саме робило також польське духовенство, коли заступало свій народ перед затіями германізації.

„На тій підставі вношу поділ Галичини на дві часті.

По коротких заявах Шоля і Гюрюпа й по репліці Пінкаса, в якій між ин. доторкнув ся він іще раз справи поділу Галичини ¹⁾, забрав слово пос. Палацки й. „До тепер, казав він, говорило ся тільки в інтересі поодиноких провінцій; я хочу промовити в загальнім інтересі. Жадали поділу на підставі історії; позвольте, що я, як історик, обізву ся за злукою. На світі є одна сила, яку називають всесвітнім духом (голос: він уже закінчив сумне своє істнованне). В історичнім розвою нашого часу виринув принцип, який в минулім році вступив в історію Австрії, а се — рівноправність національностей. Сю рівноправність заперечували до 1848 р. в теорії й практиці. Разом із тим принципом проголошено еманципацію австрійських Славян і Волохів, одначе її ще не переведено. Ми мусимо Австрію так сконструувати, щоб австрійським народам жило ся добре; се повинно бути нашою провідною ідеєю. Ріжні проголошені тут ідеї можна задовольнити тільки тоді, коли будемо числити ся в істо-

¹⁾ „Я признав сам, говорив він, свою неконсеквенцію з огляду на Галичину; що одначе є бажанне й підстави до сього поділу, про се ми всі знаємо. Земляковський представив ся нам вчора чистокровним Українцем, а одначе зараз таки сказав, що національні ріжниці між Поляками й Українцями є вигадкою Стадіона. Чи й він також є вигадкою Стадіона? (*ibid.* ст. 25).

рією й етнографією й винайдемо певний terminus конвенції, отже коли згодимося на національно-історичні групи країв із меншими національними відділами — державними округами (Reichskreise). З малого краю годі тепер зробити великий. Хто хоче лишити ся окремо, хай лишиться окремо, а получити разом ті, що бажають такої злуки. Тут мусимо мати перед очима особливо новий устрій шкільництва й судівництва.

Вносить поділ на такі групи країв: 1. німецько-австрійські краї; 2. чеські краї; 3. польські краї; 4. ілїрійські краї; 5. італійські краї; для тих країв, які тут не мають репрезентантів, був би дальше такий поділ: 6. південно-славянські краї; 7. малярські краї; 8. волоські краї.

Зачисляє: ad 1) горішню й долішню Австрію, Стирію, Каринтію, Сольногород, німецький Тироль, Передаруляньський край, німецьку Чехію, німецьку Моравію й німецький Шлезк; ad 2) чеську Чехію, чеську Моравію, чеський Шлезк, славацький край в Угорщині; ad 3) Галичину, Краків, Буковину й Прикарпатську Угорську Русь; ad 4) Слявонію, славянську Стирію, Каринтію, Країну, Побереже; ad 5) італійський Тироль, Лємбардію й Венецію; ad 6) Дальматію, Кroatію, Слявонію й Воеводство (Woiwodina); ad 7) угорську й семигородську Малярщину; ad 8) романські й волоські землі Семигороду, Угорщини й Буковини.

„Я зовсім не противлю ся поділові Чехії на німецьку й чеську частину; коли-б він тільки був можливим у практиці, тоді я його запропонував би. Чехія є кітловим краєм, а кітла не можна чейже ділити, коли не хочемо його знищити (голос: але можна латати).

Свою промову, в якій умістив цілий свій історично-федералістичний проект поділу Австрії, який відкинула була „комісія 5-тхх“, закінчив Паляцький горячою обороною окремішности Українців супротив Поляків, яку власне заперечив був на попереднім засіданню Ф. Земляковський. „Мене здивувало й неприємно вразило, говорив він, коли Земляковський сказав, що народ Українців винайдено минулого року. Вони є Малороси, яких поверх 10 мільонів живе в Росії. Їх мова не є ніяким жаргоном польської мови, тільки російським діалектом, який разом із болгарським, сербським, кroatським і слявонським діалектами належить до одної класи славянських мов так само, як Поляки, Чехи, Венди й Лужицькі Сербі належать до другої

кляси. Українці є властивим народом, який виеманципував ся тільки минулого року й се, здасть ся, розумів Земялковский під словом: винахід. Сей народ був дотепер під гнетом Поляків і уряду; є надія, що тепер розвине він свої значні спосібности й поступить значно наперед, що візьме участь у добродійстві західно-європейської культури і в руках австрійського уряду буде молотом проти ворогів Австрії, що, коли зважати на його вплив на українські племена в Росії, має значінне на далеку мету. Також у Галичині державні округи задовольнять усі племена¹⁾.

З реплікою проти послів Кавтшіча, Пінкаса, Яхимовича й Паляцкого виступив на тім самім засіданню пос. Земялковский.

„Я маю полемізувати, казав він²⁾, з чотирьома противниками. У відповідь на замітку пос. Кавтшіча хочу тільки згадати, що є виправді розводи, одначе всі стережуть ся переводити їх у житю народів. Пан Пінкас питає, чи й мене внайшов Стадіон? Я можу се потвердити, бо я не є таким, яким мене описують.

„Пан Паляцкий, говорив він дальше, хоче українське питання піднести до європейського значіння. Може й по його боці правда. Одначе я мушу заперечити, наче-б Українці були Росіянами, бо Росіяни називають Українців псами. Росіянин Пушкін каже, що Нестора зовсім не можна розуміти, коли не знаєть ся польської мови; те, наче-б уряд угнетав Українців, заперечують вони самі тим, що хвалять австрійський уряд. Я не надіяв ся, що пан Яхимович заверне цілу справу так далеко, тому не приготований йому відповідати.

„Казимир Великий дістав Червону Русь правом наслідства, останнього князя Болеслава шляхта втроїла; від того часу Червона Русь була получена з Польщею. Що вона мала рівні права з Польщею, се доказує історія; бо за перших Ягайлонів українська мова була мовою королівського двора. Колишній поділ Галичини, при чім східня Галичина обіймала цілу нинішню Галичину, а також поділ, проєктований Стадіоном, нічого не доказує.

„Під нацією я розумію народ, що має одну й ту саму мову й історію; а Поляки й Українці мають одну й другу спільні.

¹⁾ ibid. ст. 26-27.

²⁾ ibid. ст. 27.

Я пригадаю тільки Собеского, Сапегу, Потьцького, Залеского, — всі вони були Українцями. Поляки не переслідували Українців як народ. Також Німці переслідували з релігійного фанатизму других Німців, чи-ж вони хочуть тепер поділу? Щоб між Мазурами й Українцями було вороговання, сьому я мушу заперечити; в тім самім селі, навіть у тій самій хаті живуть оба в приязни, один побіч другого, так само, як сидять разом побіч себе й згоджують ся між собою в австрійськім парламенті. Вправді українське духовенство настроєне неприхильно (й зовсім справедливо!) проти латинського клеру, одначе причиною сьому не національність. На закид, що я Гол. Руську Раду охрестив консисторією, мушу відповісти те, що духовенство оголошує по краю всі розпорядки сеї консисторії.

„Нам, Полякам закидають, що ми хочемо відлучити ся від Австрії. Ми ніколи не перечили, що ми з австрійського уряду не вдоволені, одначе так само отверто впевняємо, що ми не хочемо відірвати ся, тільки без проливу крови привернути нашу вітчину. Йдіть до в'язниць на Шпільберзі й Куфштайні, ви знайдете там Поляків й Українців, ми все робили заговори разом.

„Як подає Wiener Zeitung із дн. 21 с. м., будуть засновані для Українців не українські школи, але німецькі.

„Поділ Галичини на підставі обряду не можливий без вандрівки народів, бо також у західніх її округах живе 100.000 Українців, а лінія між Ярославом і Перемишлем не заперечить його польської мови. Щоби розширити українську мову, на се потрібно найменш 50 років. Не так стоїть справа з польською мовою. Коли ділити Галичину, то треба також поділити нашу кредитову інституцію, те одинокє добродійство, яке маємо завдяки Австрії, треба випускати нові заставні листи. Що через те потерпить шкоду кредит цілого краю, се зовсім ясне. А ті численні фундації, чи їх має вжити ся на те, щоб Українці навчили ся по німецьки?

Наведеною промовою Земялковского закінчило ся засідання конституційної комісії з дн. 23 січня. Найближше засідання відбуло ся на другий день, 24 січня. На нїм закінчила ся дискусія над поділом держави. Вправді в обороні Українців перед Земялковским виступив іще раз, навіть дуже рішучо, чеський посол Рітер, одначе сама справа поділу краю на тім нічого не виграла. Навіть самі наші оборонці, Рітер і Палацький, мимо своїх рішучих виступів у комісії, в хвилі, коли справа поділу

Галичини прийшла власне під голосованне, відтягнули ся від голосовання над сею точкою.

Заявивши себе прихильником проєкту Паляцкого, пос. Рітер більшу частину своєї промови присвятив обороні Українців.

„Рішучо мушу застерегти ся, говорив він, проти вчорашньої хоч у $\frac{9}{10}$ частях вірної, одначе в $\frac{1}{10}$ зовсім невірної мови пос. Земляковського, о скільки він власне заперечує власну національність Українців і не хоче признати їх автономії, зглядно відділення від Поляків у провінцію Галичину. Я люблю Поляків так само, як люблю Чехів, бо-ж ми братя; одначе я признаю Українців окремим народом! Я знаю Галичину з власного видження, я знаю її літературу й говорю ту зовсім безпартійно!

„Етнографія й фільольогія — говорив він дальше — відрізняють, як відомо, дві галузи Славян в Європі, західніх і східніх. До перших належать Чехи, Моравяни й Поляки, до других — південні Славяни і Росіяни.

„Мова, якою нація головно характеризуєть ся, є иншою в Поляків, иншою в Українців. Обі мови в основі ріжняться між собою, обі нації є основно ріжні (Земляковський перебиває: „Я не мішав ся до річий, яких не розумію. Зробіть так само. Ви на тім зовсім не розумієте ся!“). — Рітер говорить дальше: „Прошу прийняти до відома, що я знаю обі мови, що я хочу говорити зовсім безпартійно й хочу навіть оба народи погодити! Українська мова має подвійне письменство, одно писане латинськими буквами, друге грецькими. Оба вони не дуже багаті й мають тільки небагато творів, одначе все таки се власна література! Три мільйони Українців живе у Галичині, тринадцять мільйонів — у Росії. Мої панове, шіснайцятьмільйоновий народ остане ним без огляду на се, чи ви відділите його від Галичини, чи ні. Такий народ не дасть себе знехтувати, не дасть себе ні за що, ні про що вичеркнути з карти. Свобода друку надасть українському елементу повного значіння. Його письменство, яке дихає свободою, розтопить грубий лід російського абсолютизму, — буде архімедовою шрубою, яка роздавить царат, бо вона піпхне мільйони кріпаків-Українців у Росії до відриву від неї. Се, мої панове, найважнійше в сім питанню, — упадок сього ворожого свободі європейського деспота недалеко, коли се племя вступить у ряди инших славянських племен.

„Я говорив із Росіянами. Вони також заперечують з недуже глибоких причин український елемент. Для них усе російське — Галичина для них російська, — також Угорщина для них

російська. Не дайте, мої панове, збити себе з толку, коли польська шляхта старала ся всіми силами здавити українську свідомість. Українці не мали до тепер ані шляхти, ані міщанства, — міщани й селяни не здобули собі у них іще значіння, — польську шляхту вважали все їх цивілізаторами; одначе не вважайте з тої причини українського елемента нездібним до культури.

„Таких людей, як Наполеон, Клебер, хоч вони італійського або німецького походження, називають у Франції „Французами“. Пан Земляковский, не вважаючи на своє українське походження, називає себе „Поляком“ — я назвав би себе, як се робить багато моїх земляків, хіба „Німцем“, коли-б я, так як вони, затратив національну свідомість Чеха; одначе я голосно кличу: „я гордий на сю свідомість!“

„Сміяли ся з того, коли перед 14—15 роками Юнґман й інші заняли ся чеською літературою; а прецінь ми можемо нині заложити славний чеський університет і викладати чеською мовою всі галузи науки. Так само буде незабаром і в Українців. Зважте на національні змагання сього переслідуваного Поляками й Росіянами народа, який має жити самостійним життям, — хоч би воно для них, як Поляків, які вміли культурно здобути їх край, було навіть дуже прикро; також Німець жаліє над утратою своєї переваги в Чехії.

„Минули часи, коли освічені класи надавали тон народній масі. Ви знаєте ненависне значінне слова „лях“ в устах Українця, — також не менш будуть вам відомі криваві докази сього в найновішій нашій історії. Уступка, зроблена що до науки релігії й науки у сільських школах, зовсім не вистарчає. Поляки й Українці порозуміли ся між собою ще найліпше на славянськім конгресі у Празі (Земляковский знов перебиває: Я сього зовсім не знаю, — я не розумію також, чого ви хочете?).

Рітер говорить дальше: „Про те, чи я говорю зі знанням предмету, можуть рішати ті пп. товариші, що мають фільольогічну й статистичну освіту, — передовсім Палацкий, Мікльосіч й ин. Мені жаль, коли-б мої слова, які мають на цілі тільки посередництво, були з'їгноровані — й Українцям не зроблено ніяких уступок. Коли Українцям не допоможуть тут, то вони вмітять звернути ся куди инде — й возьмуть собі се, мої панове, добре до серця, вони загрозять тим не тільки польському елементови, не тільки Австрії, — вони загрозять також свободі“.

Крім промови Рітера інтерна для нас іще промова й amendement пос. Брестеля. У своїй бесіді, а властиво в уступі, що характеризував промову за поділом Галичини еп. Яхимовича (він назвав її „aus der Kirchengeschichte entnommene Vorlesung“), звернув він зовсім слушно увагу на певну односторонність у доборі історичних аргументів, якими покориствував ся український промовник; у своїм amendement до § 2 проєкту конституції він подав ідею, підняту зрештою вже перед тим пос. Палацким, — поділити поодинокі коронні краї замість на окремі національні провінції, на — т. зв. національні округи з задержаннем одначе політично-територіяльної цілоти дотичних країв. Ідея ся, що тикаєть ся Галичини, була зреалізована півтора року пізнійше цісарським патентом із дн. 29 вересня 1850 р.

„Полишим сі провінції, говорив він, в яких живе тільки одна національність, й на дальше без ніякої зміни, поділім за те инші провінції на округи з узглядненнем їх національності. Що тикаєть ся ріжних національних мов, то він не гадає узгляднювати тут також ріжних діалектів. А саме про діалекти йде справа, здаєть ся, у тих людей, які при першій розмові розуміють одні других, як се є пр. між Поляками й Українцями. В краю, де є ріжні народности, мусіло-б рішати походження, одначе відчит із церковної історії п. посла Яхимовича ніколи його не може переконати, що Поляки й Українці не є одного походження. Йому жаль, що Славяни не дуже дбають про єдність і не мають принайменш одної спільної літературної мови, чого тим більш бажати-б для спільного письменства.

Його внесенне таке:

„Старий поділ на провінції треба лишити, одначе великі провінції поділяти на два або більше — по змозі національні округи, яким взагалі треба дати автономію у всіх тих справах, у яких мають таку автономію ті провінції, що складають ся тільки з одного округа; виїмок творили би ті справи, які спільні для двох або більше округів тої самої провінції, або які всі округи одної провінції однодушно віддадуть компетенції провінції“.

„Таким способом, говорив він дальше, не узгляднить ся виправді національностей у малих місцях, одначе при всім тим кождий буде мав вповні заповнений національний розвій. Провінції не будуть поділені, а про те одначе не буде на будуче в національних інтересах ніякого непорозуміння. Можна напр.

провінцію Стирію поділити зовсім добре на німецьку й славянську половину.

На тім самім засіданню конст. комісії (25. I.) повідомив пос. Шоль про петиції за і проти поділу Галичини, які у великім числі вилинули до комісії й які він не міг іще полагодити; зreferує їх на однім із найблизших засідань.

Вкінці перед самим уже відданнем § 2 під голосованне пос. Рігер зголосив іще свій проєкт поділу Австрії. Він такий: „Монархія складаєть ся з десятиох державних країв (Reichsländer), які покривають ся границями з нинішніми губерніями. Є се: 1. дол. Австрія, 2. гор. Австрія зі Сольногородом, 3. Чехія, 4. Моравія зі Шлезком, 5. Галичина, 6. Тироль, 7. Стирія, 8. Ілїрія, 9. Побереже, 10. Дальматія. Ті державні краї мають бути на підставі окремого державного закона поділені на округи, при чім треба о скільки можна звернути увагу на історичне право і національне відграничення. Округ ділання окружних соймів обіймає все те, що їм визначить теперішня конституція або що їм передадуть краєві сойми“.

Що тикаєть ся самої техніки голосовання, то комісія прийняла внесенне Палацкого, щоб кожного з членів викликувати поіменно. Президент комісії піддав під голосованне три внесення: 1. проєкт Палацкого — відкинено більшістю голосів¹⁾; 2. проєкт Рігера — відкинено більшістю голосів²⁾; 3. першу частину amendement Брестеля аж до слів „по змозі“ і т. д. з застереженнем голосовання над кожною провінцією з окрема — прийнято більшістю голосів³⁾.

Голосованне над поодинокими провінціями дало такий склад австрійської монархії: а) Чехія, б) Галичина з Буковиною, в) дол. Австрія, г) гор. Австрія без краю над Іном, і) Сольногород з краєм над Іном, д) Стирія, е) Каринтія, є) Країна, з) Шлезк, ж) Моравія, і—и) німецький Тироль із Передарулянським краєм, к) італійський Тироль, л—м) Побереже й Іоричія, н) Дальматія⁴⁾.

¹⁾ На 28 присутних при голосованню членів конст. комісії за проєктом Палацкого заявило ся 7: крім 3 заступників Чехії ще Словинці Горюп, Країнц, Мікльосіч і заступник південного Тиролю — Турко.

²⁾ За проєктом Рігера голосували ті самі члени, що за проєктом Палацкого, крім останнього — пос. Турка.

³⁾ Amendement Брестеля прийнято майже одностайно.

⁴⁾ *ibid.* ст. 45.

При точці б): за поділом Галичини голосувало на 28 присутних тільки 3 членів конст. комісії: еп. Яхимович, пражський адвокат Пінкас і тирольський судія Рац; проти поділу — 23 членів. Пп. Паляцкый і Рітер відтягнули ся у рішачій хвилі „vorsichtiger Weise“ — як зазначено у протоколі, від голосовання...¹⁾

При точці і—к): за поділом Тиролю заявило ся 20 членів; проти — 7.²⁾

Таким чином внесенне на поділ Галичини — перепало, внесенне на поділ Тиролю — перейшло. Се стало ся, як ми вже вазначили, на засіданню дн. 25 січня 1849 р.

*

Не зважаючи одначе на сю формальну ухвалу, справа поділу Галичини прийшла місяць пізнійше ще раз під обради конституційної комісії. На пополудневім засіданню згаданої комісії дн. 28 лютого прийшли на порядок дня додаткові реферати в справі трьох країв: Галичини, Буковини й Тиролю. Галицький реферат мав пос. Шоль, буковинський — пос. Смолька, тирольський — пос. Маєр.

Найперш зреферував пос. Шоль 35 петицій з Галичини за і проти поділу краю. Одну частину петицій за поділом прислала Головна Руська Рада зі Львова, другу частину — ріжні громади. Під деякими з них було по декілька десятків тисячів підписів (пр. одна з 21.000, инша навіть із 67.000 підписів!). До згаданих петицій був доданий меморіал, який жаданне поділу Галичини підпирав історичними аргументами.

Дискусії над сими петиціями не було ніякої. Опираючись на однудушнім майже порішенню сеї справи на засіданню комісії дн. 25 січня, пос. Шоль поставив тільки відповідну резолюцію, яку комісія прийняла без ніякого протесту. Резолюція ся така:

„Конституційна комісія підчас нарад над § 2 не признала нового поділу держави постулятом конституційної монархії, тільки постановила, що поділ держави має й на будуче опирати ся на підставі історичного прінципу, т. зн. на підставі припадкового цовільного набування так, що кождий край, який є самостійним набутком і жив до тепер певним окремим житєм

¹⁾ ibid. ст. 45.

²⁾ ibid. ст. 45.

(мав окрему станову конституцію), має й на будуче становити нерозривну одиницю в державі. Частина Галичини, заселена Українцями, не є самостійним набутком, не жила в австрійським цїсарстві ніколи окремим житєм, не мала ніколи окремої станової конституції. Українська національність є забезпечена § 21-шим основних законів; поділ держави по національностям був би одною з найосновніших перепон для народнього духа. Нарікання на вживанне польської мови в школах української часті Галичини теперішнє міністерство вже усунуло.

„Тому вношу виложити сї петиції для перегляду членам парламенту на стіл конституційної комісії і повідомити про се парламент“¹⁾.

Се внесенне конст. комісія прийняла без ніякого протесту з боку українського члена комісії еп. Яхимовича²⁾.

Тепер прийшов реферат пос. Смольки про 8 петицій за і проти відділення Буковини від Галичини.

„Вправді чотири перші петиції за відділенням, говорив референт, мають тільки декілька соток підписів, одначе вони репрезентують, як йому відомо, інтелігенцію. Буковина має коло 400.000 мешканців, між якими переважають Румуни. Найліпші аргументи в користь їх просьби за відділенням від Галичини

¹⁾ *ibid.* ст. 347—348.

²⁾ Вістка про неприхильне становище конст. комісії до справи поділу Галичини дійшла була до Львова ще перед сьм остаточним її порішенням. На 76-тім засіданню Гол. Р. Ради дн. 16 лютого 1849 р. „Борискевич звернув увагу на те, що конст. комісія противить ся подїлові Галичини і вніс вибрати окрему комісію, яка застановила-б ся над сьм фактом і нарадила ся над способами, якими можна було би діпняти сеї цілі“. Комісію таку вибрано. — Инше внесенне в сїй справі поставив на тім самім засіданню Гол. Р. Ради Трещаківський. Він зажадав, „аби Гол. Р. Рада на випадок, коли-б Соєм (парламент) не ухвалив і не постановив поділу Галичини й утворення з її української часті окремої української провінції, візвала український народ, щоби відкликав своїх послів в парламенту (яких в 1848—49 рр. було 37) і признав зрадником такого українського посла, який би ще тоді лишив ся в парламенті, коли український народ поверх 200.000 голосами (підписами) зажадав поділу Галичини“ (Зоря Галицка, 1849, ч. 15). І се остре внесенне Гол. Р. Рада прийняла, не зважаючи на заяву Куземського, що властиво поділ Галичини фактично вже показуєть ся. — Супроти такого становища Гол. Р. Ради назначена висше мовчанка еп. Яхимовича при повномім й остаточнім рішанню справи поділу Галичини в конст. комісії — незрозуміла...

є у меморіалі, який окрема депутація передала також цісареві в Оломуні (читає меморіал). Чотири петиції против, з яких одна підписана самим тільки послом Кобилицею, виходять з того погляду, що в разі відокремлення Буковини селян відтягнуть від Австрії і змусять знов робити панщину.

Внесенне референта таке: „Буковину признаєть ся окремою провінцією. Самі-ж петиції викладають ся для перегляду на стіл конституційної комісії й повідомляеть ся про се палату послів“.

Над сьм внесеннем вивязала ся в комісії коротка дискусія. За відділенням Буковини від Галичини заявили ся крім самого референта ще: Фішгоф, Брестель, Ляссер, Іольдмарк, Кавалькабо, Кавтшіч, Земляковский; проти відділення тільки два чеські послы: Пінкас і Рітер. Український репрезентант у конст. комісії еп. Яхимович не забирав зовсім у сій справі гдосу. Виручив його в тім почасті нос. Рітер, який, виступаючи проти відділення Буковини від Галичини, опер ся в сій справі побіч інтересів румунських селян, головно на інтересі Українців. „Відділення Буковини від Галичини, говорив він, бажає не народ, а тільки аристократія й бюрократія. Він чув від наочних свідків, що якраз румунські бояри найгірше гнітуть своїх селян, ще більш як Жида. З тої причини протестує проти відділення Буковини також декількох буковинських парламентарних послів. Між близько 340.000 мешканцями Буковини є коло 100.000 Українців; решта — се або Румуни, або Волохи (sic!), які будуть угнігати Українців. Ми мусимо признати Українців народом і охоронити також на Буковині, а се буде далеко декше, коли їх лишимо при Галичині, чим коли Буковиною зробимо самостійною провінцією й тим видамо їх турецькій господарці; тоді можемо легко стратити її в користь Молдавії й Волохії, які може призначені колись для російської секундогенітури“. З промов за відділенням крім промови Земляковского, який, зазначивши найперш в становищі деяких послів неконсеквенцію (се тикаєть ся головно становища посла Пінкаса, який Галичину з її зовсім близькими племенами хоче ділити, а Буковину з її ріжними народами затримати при Галичині), заявив, що хоч 7.000.000 буковинського релігійного фонду для Поляків ласий кусок, то мимо того він із усе властивою Полякам справедливою признає Буковині самостійність, — крім отже сеї промови згадаємо ще интересну з певних причин промову посла Кавтшіча; „за відділенням Буковини, цитуємо його слова, він му-

сять заявити ся вже хоч би тому, що через те ослабить ся Галичину, а властиво Українців, які мають симпатизувати з Росією. Австрія мусить свою головну увагу звернути на басейн Дунаю й старати ся приманити до себе Молдавію й Волохію, а се може стати ся найкраще через відділення й буковинський сойм у Чернівцях. У львівськiм соймі не можна було би зрозуміти більшости буковинського населення. Під теперішню хвилю їм треба скорше вжити ся по німецьки, як по польськи“.

По кінцевім запевненню референта сеї справи пос. Смольки, що в тiм випадку руководив ся він справді тільки мотивом справедливости, і по заявах обох чеських опонентів Пінкаса і Рітера, що вони про його справедливі наміри ніколи не сумнівали ся і що, з огляду на причини, які тут були наведені й які їх вепіли переконати, заявляють ся тепер також за відділенням Буковини від Галичини, президент комісії піддав внесенню Смольки під поіменне голосованне. Результат голосовання був такий, що на 27-ох присутних членів комісії (трьох послів: Лявфенштайна, Гайна і Бляха не було зовсім на тiм засіданню) резолюція Смольки перейшла одноголосно, отже також голосом українського члена комісії — еп. Яхимовича!

Вкінці справа Тиролю.

Як ми вже згадували, конст. комісія на засіданню дн. 25 січня ухвалила, не вважаючи на протест тирольсько-німецьких послів і на перекір проєктови власної підкомісії, поділити Тироль на дві окремі провінції, на — північний або німецький і на південний або італійський Тироль. Одначе німецькі послы з Тиролю¹⁾ постановили за всяку ціну не допустити до поділу краю. Найперш оба тирольсько-німецькі члени конст. комісії усунули ся зовсім від участі в обрадах згаданої комісії; дальше загрозили, що всі німецькі послы з Тиролю зроблять в парламенту сецесію й передадуть цілу справу в руки цісаря²⁾. Коли-ж вкінці послы Ляссер і Пфречнер заявили на однім із засідань комісії, що на підставі приречення цісаря, яке він дав тирольській депутації, ухвалений поділ Тиролю не дістане цісарської санкції, тоді між тирольсько-німецькими послами й конституційною комісією почали ся переговори. Їх результатом

¹⁾ Всіх послів із Тиролю (Німців й Італійців) було разом 17. У конст. комісії на 3 тирольських делегатів 2 було Німців: Пфречнер і Рац; 1 був Італієць: Турк.

²⁾ *ibid.* ст. 45.

було уневаження попередньої ухвали конст. комісії, яка ділила Тироль на дві провінції, й привернення одноцільности краю. Нове голосовання в сій справі відбуло ся на засіданню дня 1 марта; в поіменнім голосованню за одноцільністю Тиролю заявило ся тепер 12 послів, проти нього 11. Нова редакція § 2 конст. проєкту перейшла отже більшістю 1 ого голосу.

Дискусію над проєктом конституції покінчила комісія на засіданню дня 1 марта 1849 р. Тоді вибрано також чотирьох послів: Маєра, Ляссера, Пінкаса і Файфаліка, яким поручено на підставі пороблених поправок і змін виготовити нову редакцію конституційного проєкту й віддати його відтак до друку. Секретарям комісії поручено зібрати разом усі *vota* меншости й постарати ся видітографувати їх. Президент Файфалік мав на другий день рано повідомити про виготовлення проєкту конституції парламент.

Останнє засідання конст. комісії відбуло ся дня 4 марта. Тоді переведено третє читання конст. проєкту й по незначних поправках прийнято його в останній редакції.

§ 2 проєкту конституції виглядав тепер так: „Краї цісарства, які обовязує ся конституція, є отсі: 1. королівство Чехія, 2. королівство Галичина й Володимирія разом із Краковом, 3. королівство Дальматія, 4. архикнязівство дол. Австрії, 5. архикнязівство гор. Австрії без краю над Іном, 6. князівство Сольногород з краєм над Іном, 7. князівство Стирія, 8. Князівство Каринтія, 9. князівство Країна, 10. князівство Шлезк, 11. маріграфство Моравія, 12. укняжене графство Тироль разом із Передарулянським краєм, 13. Побереже, 14. Буковина¹⁾).

*

Дня 4 марта 1849 р. конституційна комісія покінчила свої наради; дня 6 марта роздано між послів друкований проєкт конституції. Перше читання згаданого проєкту в повнім парламенті визначено на день 15 марта.

Одначе до такого читання не прийшло. Події, які зайшли в Австрії в перших днях марта 1849 р., не тільки що не дали готовому конст. проєктові законної сили, але змели з лица землі навіть автора його — австрійський парламент. Цісарський розпорядок із дня 4 марта с. р. розв'язав (7 марта) кромериж-

¹⁾ Pop. Entwurf der Constitutionsurkunde nach den Beschlüssen der Verfassungsausschusses (ibid. st. 365).

ський Сейм, а на місце виготовленого його комісією конст. проєкту, оголосив офіційльну т. зв. октройовану конституцію з датою дня 4 марта с. р.

VIII.

Становище центрального й краевого уряду.

(1848—1849).

З'організованне ц. к. губерніяльної комісії у Кракові. — Ремонстрація губерн. В. Залеского. — Застереження „Гол. Р. Ради“. — Проєкт поділу Галичини гр. Ф. Стадіона. — Опозиція губерн. гр. А. Голуховского. — Новий проєкт поділу Галичини др. А. Баха.

Зараз по збомбардованню Львова одержав губернатор В. Залеский (наслідник Стадіона) отсей міністерський рескрипт з датою 4 падолиста 1848 р.¹⁾:

„Висші державні ціли кажуть стан війск у Галичині знити так, щоби війском були обсажені тільки міста Краків, Тарнів і Львів. Відповідні інформації подасть Вам командуючий генерал, який рівночасно одержує в сій справі відповідні поручення.

„Невважаючи одначе на так зменшений стан війск, уряд у Галичині мусить довести до того, щоби з одної сторони всякі повстанчі змагання революційної партії були ударемнені або принайменш в зароді здушені, з другої — щоби край і властителі дїбр дістали забезпеку перед всяким насильством сїльської людности.

„Піднесена як найвисше діяльність урядових політичних органів, їх оглядність й енергія мусять здобутом висшого морального впливу заступити убуток військової сили. Завданне, яке уряд складає у Ваші руки, є — охорона краю перед революційними рухами й хлопськими насильствами. Як чоловік чести, як слуга держави, свідомий своїх заприсяжених обовязків, Ви напружите всі сили, аби усправедливити довіре уряду в інтересі монархії, а передовсім в інтересі Вашої вітчизни — Галичини. По щасливім виконанню сього завдання Ви можете бути певним вдяки уряду. Заразом одначе треба мати перед очима получену з тим тяжку відвічальність за всякі зарядження, бо з огляду на загальне добро уряд має обовязок судити чини й занехання своїх органів в невтолимою суворістю.

¹⁾ Dr. B. Łoziński, Agenor hr. Gołuchowski. Ст. 50—56.

„Найбільші навіть загорілці революційної партії не можуть покладати надії на повстанчі замаху, бо ціла селянська людність і гр. кат. духовенство віддані щиро австрійському урядови й відвертають ся в огидю від усякого революційного руху, бо дальше — шляхті аж надто добре відомо, які глибокі корінні запустила ненависть сільського народу до неї, супроти чого вона сама в інтересі власної екзистенції мусить зробити все, аби сільській людности відобрати всяку причину до виступу, бо вкінці — царсько-російський уряд без сумніву не вагав би ся ані хвилі видати своїм війскам розказ переходу границі, коли-б у Галичині вибухла денебудь революція й не могла бути відразу здавлена силами краю. Невважаючи на те, одно з найголовніших Ваших завдань — видати як найскорше й виконати як найенергічніше зарядження, які покажуть ся потрібними, аби запобігти подібним замахам. Бо урядови залежить й мусить залежати головню на тім, аби російські війська не мали ніякої причини до інтервенції, а з другої сторони уряд тільки в огидю думає про можливість поновлення страшних сцен з 1846 р.

„Аби з одної сторони Ваше завдання, о скільки можна, удекшити, а з другої — запевнити державі більшу запоруку вивязати ся щасливо з того завдання, заряджуєть ся, що слідує: ¹⁾

1. Управа губерніяльної комісії у Кракові має бути поручена радникови двору п. Етмаєрови, а піддані їй будуть округи: Вадовиці, Бохня, Тарнів, Ряшів, Сянч й Ясло так, що ся комісія буде полагоджувати справи тих округів в імени губернії під управою й контролею губернатора.²⁾

2. Усі зарядження губернатора в справах публичного безпеченства, до яких належать також справи національної гвардії, мають видавати ся тільки в порозумінню з командуючим генералом. Відповідні міністерські рескрипти будуть видавати ся

¹⁾ Розстрілення — наші.

²⁾ Вже в номінаційнім декреті В. Залєського на губернатора (з дня 30 липня 1848 р.) було зазначено, що він іменованій „zum Gouverneur von Galizien mit Einschluss des Krakauer Kreises und der Bukowina, und nach etwa erfolgter Theilung der Provinz in zwei Gubernialgebiete, zum Gouverneur in Krakau“ (пор. Д. В'яцковській, Григорій Яхимовичъ и современное русское движеніе въ Галичинѣ. Львів, 1892, ст. 47—48; також Dr. B. Łoziński op. cit. 143).

рівночасно до обох й оба мають підписувати справоздання в сих справах.

3. На випадок незгоди думок губернатора може на свою відповідальність видати зарядження по своїй думці, одначе мусить разом з командуючим генералом здати справу з ведених переговорів.

4. Так само має також управитель краківської губерніяльної комісії у всіх пильних справах, в яких не можна засягнути розказів губернатора й командуючого генерала, порозумівати ся з тамошнім військовим командантом. В разі незгоди думок розпорядок має бути виданий по думці військового команданта.

I т. д., і т. д. — усіх 16 точок.

Для нас одначе найважнійша точка 1, яка заряджувала організацію шістьох західньо-галицьких адміністраційних округів в окрему адміністраційно-політичну одиницю, піддаючи її під управу т. зв. губерніяльної комісії у Кракові. Урядове публичне повідомлення про її з'організованне видано дня 12 січня 1849 р., — сама-ж комісія розпочала своє урядованне вже від дня 1 лютого с. р.¹⁾ Рівночасно (в січні 1849 р.) почало ся видаванне сій новозорганізованій губерніяльній комісії у Кракові всіх тих актів львівської губерніяльної реєстратури, які дотикали західньо-галицьких округів²⁾.

¹⁾ Дотичне повідомлення таке:

„Оповістка Краєвого Уряду з дня 12 січня 1849 р. в справі прилучення галицьких округів: Вадовицького, Бохенського, Сяндецького, Ясельського, Тарнівського і Ряшівського до існуючої у Кракові ц. к. Губерніяльної Комісії.

В наслідок розпорядку Вис. Міністерства вн. справ з дня 25 падолиста 1848 р., ч. 5, галицькі округи: Вадовицький, Бохенський, Сяндецький, Ясельський, Тарнівський і Ряшівський стали прилучені до існуючої у Кракові губерніяльної комісії в той спосіб, що вона має на будуче під наглядом і контролею галицького краєвого губернатора виконувати політичну управу згаданих округів в обсязі ділання ц. к. Краєвого Уряду, в виїжком деяких справ, лишених сьому останньому.

Се подаєть ся до загального відома з тим додатком, що розширена в такий спосіб діяльність ц. к. краківської губерніяльної комісії пічне ся з днем 1 лютого 1849 р. (*Powszechny Dziennik praw krajowych i rządowych dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi...* 1849. Oddz. I. Tomu dodatk., str. 47, № 107).

Таке саме повідомлення розіслало дн. 28 січня т. р. міністерство вн. справ до всіх краєвих управ в Австрії (*ibid.* str. 61, № 139).

²⁾ A. Winiarz, *Z dziejów archiwum Namiestnictwa we Lwowie* (*Przewodnik nauk. i liter.* 1910, II, str. 159).

З'організованне окремої губерніяльної комісії у Кракові було першим кроком до фактичного поділу Галичини. Так зрозумів сей крок центрального уряду львівський губернатор В. Залеский, так зрозуміли його також галицькі Українці.

Та відношення до сього кроку обох згаданих сторін не було однакове. У відповідь на міністерський рескрипт, який за-поряджував з'організованне губерніяльної комісії у Кракові під управою Етмаса, Залеский вислав до Відня представлення (з да-тою 12 листопада 1848 р.), в яким зовсім отверто висказав ся проти постановленого вже поділу краю, висловляючи сумніви що до правильного урядовання, які ніби то викликавав зга-даний поділ краю, доконаний в поспіху, без попереднього об-думання організаційного пляну, без докладного означення навіть компетенційних границь. Вкінці заявив, що „теперішня хвиля супроти стану краю, розбурханого зі всіх усюдів до найвишого степеня ріжними агітаціями, не надасть ся зовсім до та-кого важного кроку, як фактичний поділ краю на два округи“¹⁾.

Інакше заговорив про сей акт орган „Гол. Р. Ради“ — „Зоря Галицька“. „В тім міністерським розпорядку, писала вона з нагоди опублікування поданого нами висше оголошення про з'організованне краківської губерніяльної комісії²⁾, бачимо вступ до поділу Галичини на українську й поль-ську частину й щирю волю теперішнього Міністерства у ви-конанню рівноправности всіх народів. Мусимо одначе додати, що дуже боліло би нас серце, коли-б українські части ясельського, сяндецького і ряшівського о-кругів не були відділені й прилучені до нас; на-томість ми хотіли-б, щоби мазурська часть сяніць-кого округу була прилучена до Кракова. Через те було-б свобідвійше і Мазурам — і нам“.

Уже з сеї короткої замітки бачимо зовсім ясно, що „Гол. Р. Рада“ не перецінювала значіння з'організовання окремої гу-берніяльної комісії у Кракові, бачучи в ній тільки вступ до властивого поділу Галичини. Ще більш виразно зазначила вона свій погляд на сей акт у меморіалі в справі поділу краю до Міністерства вн. спр. з дня 29 марта 1849 р., про який зга-дували ми в однім із попередніх розділів статі.

¹⁾ Dr. V. Łoziński, op. cit. st. 57—58, 143.

²⁾ Зоря Галицька, 1849, № 7.

Одначе справа поділу Галичини вступила тепер у нову фазу. В головах віденського центрального уряду дозрівала поволи нова думка — поділити цілу австрійську державу на ряд окремих адміністраційних територій на взір французьких департаментів в 1791 р. Такий власне департаментальний поділ плянував саме тоді міністер вн. спр. ір. Ф. Стадіон, той самий, що був недавно губернатором у Львові.

Тим часом жадання Українців — поділу Галичини на два окремі коронні краї виходило далеко поза механічно-адміністраційний поділ на департаменти. Через те входило воно тепер у колізію зі згаданими організаційними плянами ір. Стадіона й стало тепер для нього не зовсім вигідним. Тим власне поясняє ся інтервенція його (через ір. А. Голуховського) у Куземського по внесенню нового українського меморіялу в справі поділу краю до Міністерства з дня 29 марта 1849 р., який зовсім отверто зазначував становишко Українців власне супроти нових плянів Стадіона. Через те й публична дискусія в справі поділу Галичини на два окремі краї була тепер „не в пору“ й „передчасна“, через те взагалі була вона для нього „ненаручною“.

*

Між тим відповідно до постанови §. 83 октройованої загально-державної конституції з дня 4 марта 1849 р. всі конституції поодиноких країв, які входять у склад держави, мали увійти в жите в протязі 1849 р.

Щоби виконати згадану постанову, ір. Стадіон скликав до Відня своїх мужів довіря, яким поручив уложити такі власне конституції для поодиноких країв. З їх нарад вийшли незабаром проекти краєвих конституцій для долішньої Австрії й Моравії — і їх власне переслав він ір. Голуховському як взірці такої-ж конституції для Галичини. У рескрипті, який вислав з тої нагоди ір. Стадіон до львівського губернатора, порушив він думку поділу краюї репрезентації на дві соймові курії, східньо- і західньо-галицьку, з осідками у Львові і Кракові — кожда по 140 послів (20 з міст, 30 великої зем. посілости і 90 зі сіл)¹⁾. Се мав бути наче конституційний pendant до адміністраційного поділу краю, доконаного вже за губернаторства В. Залеского, а разом з тим — завершенням що до Галичини відомих уже департаментальних помислів ір. Стадіона.

¹⁾ Dr. B. Łoziński, op. cit. ст. 147—148.

Та наведений проєкт г-р. Стадіона зустрів з боку г-р. Голуховського як найбільш рішучу опозицію.

Зазначивши найперш законодавні й адміністраційні труднощі, які мусів би викликати поділ союму на дві курії, пр. — неможливість затримання законодавчої й адміністраційної однастайности у спільних для обох частин краю справах (як — красві фонди, Кредитове Товариство й ин.), він увійшов також в політичні мотиви такого поділу краю, які вправді в проєкті Стадіона не були зазначені, на які одначе клали сильний натиск всі адреси, меморіали й петиції, вислані в сій справі до Відня Гол. Р. Радою.

„Заявляю ся — пише г-р. Голуховський у своїх реляціях до Міністерства вн. спр. з дня 9 мая 1849 р., — проти поділу краевого союму, бо думаю, що в сїм містить ся фактичний поділ краю на дві окремі провінції. Що тикаєть ся фактичних арґументів, то мою думку уарґументував я, як гадаю — доволі, давнійше; одначе справу вважаю так важною, що мушу піднести ще одну причину такого могого кроку. Тому що красава конетитуція становить найважнійшу часть законодавства і найактуальнійше питання для краю, а супроти взаїмного впливу також для цілої держави, вважаю своїм обовязком уважати при її аналізі не тільки на теперішні відносини, але також застановити ся докладно над тим, як по всій правдоподібности уложить ся політична ситуація на будуче. Виходячи з тої точки погляду, мушу вітверто виповісти думку, що поділ союму на дві курії, після чого пішов би фактично поділ краю на дві провінції, на польську й українську, був би, не згадуючи вже про инше, невідповідним з огляду на будучий уклад політичних відносин в українській частині краю. Поведенне українського народа підчас останніх заколотів і клопотів держави показало його привязанне й посвяченне для цісарського дому й держави. Найближшою причиною сього обяву було почуте вдяки за опіку, яку діставав все український народ від уряду і за довершену політичну еманципацію його супроти шляхти. В тім почуттю укріпляло український народ духовенство, якому вдало ся досягнути сю ціль, мимо противних змагань неприхильної для уряду партії — тому, що се почуте впливало природно з висше згаданих причин і що маси українського народу, не маючи ніякої освіти, крім уряду показують довіре тільки до свогого духовенства і піддають ся на сліпо його проведови. Фактично — українське ду-

ховенство становить майже виключно інтелігенцію українського народу. Одначе мусить бути причина тої лояльності, яку показувало до тепер духовенство, бо без такої причини не діється нічого серед політичних заколотів. Очевидно — українське духовенство надіється, що завдяки поділові краю вибеться з дотеперішньої низшости супроти латинського духовенства, зискуючи повагу, вплив, значінне і матеріальні користи. В тих своїх змаганнях українське духовенство жде підпертя з боку українського народу, що є неосвіченим, одначе сильним елементом, який дасться повільно кермувати у своїм довірю. Одначе при зростаючій національній розвою і поступі в освіті сила єрархії не може бути тривалою, але мусить уступати супроти політичних течій, звернених до злуки або з польською національністю, або — що більш правдоподібно — до зближення зі спорідненими народами під російським скиптром. В однім і другім випадку українська частина краю стала би центром політичних затій і заходів, які з евентуальним змаганням получити всі племена в одну руську державу могли-б бути небезпечними для вдержання спокою з сусідною державою, а навіть для затримання тої части краю при монархії. Що такий мій погляд не позбавлений підстави, про те може уряд переконатися з подання Ради до престоло, в якім вона, долучуючи подання духовенства й українських мешканців українських комітетів північної Угорщини, просить злучити сі комітати з українською частию Галичини в одну цілість, з одною конституційною організацією, з одним законодавством і з одною управляючою властю. Не маю причини сумнівати ся про лояльність і вірне династичне привязанне нинішнього покоління Українців. Одначе з висше згаданого акту пробивається вже бажанне злучити ся зі спорідненими народами, а коли-б ся просьба була узгляднена й Українці набрали сил наслідком розвою своєї національності серед теперішніх відносин єрархії, в таким разі коли не нинішне, то без сумніву будуче покоління звернуло-б ся до споріднених народів, що живуть під російським скиптром, щоби витворити одноцільний могучий державний організм. Тоді українська частина Галичини при поступі освіти й матеріальної культури стала би огнищем затій і заходів, які мали-б цілю з одного боку зломанне єрархічної сили духовенства, з другого — згадану висше злуку народів. Коротко кажучи, могла-б повстати така сама боротьба за відбудованне України (Ruthenien), яка

від багатьох літ з перервами, одначе з залізною витривалістю, ведеть ся за відбудованне вільної і незалежної Польщі“¹⁾.

*

Між тим дня 28 червня 1849 р. зайшла в складі австрійського мін. кабінету нова зміна. Гр. Ф. Стадіон, який у дотеперішнім кабінеті мав теку міністра вн. справ, зложив її тепер і лишив ся в кабінеті без теки. Міністром вн. справ став на місце Стадіона дотеперішній міністер справедливости — др. А. Бах.

З уступленням Стадіона одначе його проєкт поділу держави на департаменти не упав. Ідею такого поділу переняв його наслідник — др. Бах, і від нього зависла тепер між ин. також — справа поділу Галичини.

*

В протязі цілої 2-гої пол. 1849 р. й 1-шої пол. 1850 р. про поділ Галичини не чути зовсім нічого. Вправді, цілий згаданий час вели ся у Відні в сій справі тайні наради, в яких, як з певних звісток можна здогадувати ся, брали участь також представники Українців, міністерський радник Гр. Шашкевич і віденський гр. к. парох Литвинович, — одначе на зверх акція за поділом зовсім притихла. Притихла навіть усяка дискусія й полеміка, яка вела ся й сій справі живо в українській, польській і німецькій пресі 1848-го й 1-шої пол. 1849-го рр.²⁾

Аж у „Зорі Галицькій“ з дня 28 серпня 1850 р. появилася невеличка замітка, яка дуже небагато відхилила заслону, якою

¹⁾ *ibid.* ст. 148—150.

²⁾ З численних статей і заміток в справі поділу Галичини по різних часописах вазначимо тільки найважійші: 1) Чи Галиція єсть польскою землею и чи Русини суть Поляками? (Зоря Гал., 1848, ч. 6); 2) О подѣлѣ Галиціи (*ibid.* 1848, ч. 18); 3) Adres mieszkańców Galicyi przeciw podziałowi Galicyi na dwie prowincye (Polska, 1848 з дня 12 грудня); 4) (Й. Лозинський): Ueber den Artikel: Adresse der Bewohner Galiziens gegen die Theilung Galiziens in zwei Prowinzen (Slavische Central-Blätter, 1849, № 35—36); 5) Ueber die Adresse der Bewohner Galiziens vom 26. November 1848 (*ibid.* 1849, № 47); 6) Die Theilung Galiziens vom rusinischen Standpunkte (*ibid.* 1849, №№ 102—104) й ин.

Крім часописних статей появилася в 1849 р. у Львові окремою брошурою (в двох виданнях: польським і німецьким) історична розвідка Д. Зубрицького п. з. *Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi* (по нім.: *Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien*), яка жадає поділу Галичини мала підперти історично-етнографічними аргументами.

була оповита дотепер ціла ся справа. „Дня 24 с. м. (серпня), — сказано там — переїздили через Львів до своїх родин Вп. наші Українці: крилошанин і міністерський радник Шашкевич й український віденський парох Литвинович, які багато заслужили ся для свого українського народа при нарадах, які в останніх часах відбували ся в Міністерстві в справі Галичини. Приємно було нам чути від них, що В. Уряд сердечно бажає собі підняти наш галицько-український народ на поді рівноправности, подаючи йому до сього всяку нагоду, як воно покажетъ ся з організаційного рішення в справі Галичини. При тім жеде В. Уряд ревного співділення нашого народа для свого добра, щоби заняти належне собі місце попри других австрійських народах. Казали вони також, щоби Українці твердо надіяли ся й не сумнівали ся про прихильність В. Уряду до себе, бо В. Уряд довіряє нашому народови ¹⁾).

Яке було отсе „організаційне рішення в справі Галичини“, про що згадує наведена висше замітка, стало незабаром звісним; др. Бах, прикладаючи згадуваний уже нами проєкт поділу держави на департаменти — до Галичини, поділив її не на дві часті, як планував давнійше сам уряд й як хотіли Українці, а на три, затримуючи під деяким оглядом нерозривну цілість краю. З таким поділом мусів — з одного боку — погодити ся вже навіть гр. А. Голуховский, з другого — Українці прийняли його з виразним задоволенням.

Та докладнійше про се — в останнім розділі.

ІХ.

Поділ Галичини на три округи в 1850 р.

Галичина: а) в проєкті конституції станового Центрального Виділу; б) в першій австрійській конституції з дн. 25 цвітня 1848 р.; в) в кромерижськїм проєкті конституції. — Окрійована конституція з дн. 4 марта 1849 р.: територіяльно-політичний поділ держави. — Меморіал Ради міністрів до цїсаря проти поділу Галичини на дві провінції (з дн. 4 ІХ, 1850.). — Її проєкт поділу Галичини на 3 округи: краківський, львівський і станиславівський. — Цїсарська санкція сього проєкту (дн. 29 ІХ, 1850 р.). — Постанови міністерства вн. спр. з дн. 15 Х, 1850 р. — Території поодиноких округів. — Окрема конституція для Галичини з дн. 29 вересня 1850 р.: — 3 Сойми (соймові курії): у Кракові, Львові й Станиславові. — Центральний Виділ. — Краєвий Виділ. —

¹⁾ Зоря Галицка, 1850, ч. 69.

Компетенція краввої репрезентації. — Виборча ординація для Галичини з дн. 29 вересня 1850 р. — Знесення окройованої конституції дн. 31 грудня 1851 р.

Іще перед оголошенням першої австрійської конституції президія долішньо-австрійських станів скликала до Відня на дн. 10—17 цвітня 1848 р. станових репрезентантів 9 австрійських провінцій, які уконституовали ся в т. зв. становий Центральний Виділ. Сей збір, в яким одначе не взяли участи ні репрезентанти Чехії, ні Галичини, поставив собі головним завданням наклонити центральний уряд оголосити чим скорше заповіджену конституцію з власної ініціятиви (т. зн. окройовати), так щоби перша вибірна репрезентація держави зібрала ся вже не як конституанта, але як інституція, що існує на підставі основного державного устрою. Одна секція згаданого Центр. Виділу брала навіть участь у нарадах в міністерстві над справою конституції.

Проект конституції, виготовлений з рамени Центр. Виділу референтом Кляйле (Kleyle), ділив австрійську державу на чотири великі політично-територіяльні групи. Ядро австрійської монархії мали становити наслідні краї, що належали до німецького союзу¹⁾; вони мали мати один спільний парламент. Окрему групу становила Угорщина зі Семигородом і прилежними краями, що вже давніше мала свою конституцію. Таке саме становище признано також Льомбардо-Венеції. Що тикаєть ся Галичини, то вона (з виїмком князівств Освенціму й Затора) мала бути також виключена зі загального звязку австрійських провінцій й уконституована як окреме королівство на взір Угорщини; з иншими частинами Австрії мала вязати її тільки особа спільного монарха.²⁾

Наведений проект станового Центр. Виділу не дістав цісарської санкції. Не зважаючи одначе на те, міністер Пілсєрдорф опер ся на нїм (у деяких точках) при укладанню своєї

¹⁾ До німецького союзу (на підставі ціс. патенту з дн. 2 марта 1820 р.) належав між ин. австрійський Шлезк разом з ки. Освенцімом і Затором (Polit. Gesetze und Verordnungen, Bd. XLVIII, ст. 59, № 29).

²⁾ Сей проект референта, що тикаєть ся Угорщини й Льомбардо-Венеції, не зустрів серед plenum Виділу ніякої опозиції; тільки дотично Галичини, яку треба було що-йно відокремлювати, не знайшов згоди й питання се полишено in suspenso (Dr. K. Hugelmann, Studien zum österreichischen Verfassungsrechte. I. Wien, 1886. Ст. 9—12).

конституції, яка була оголошена як перша австрійська конституція дн. 25 цвітня 1848 р. Маємо тут на думці принцип загального вибору до державного парламенту, чого домагався від уряду становий Центр. Виділ, і виділення Угорщини й Ломбардо-Венеції в окремі державно-правні одиниці з окремими конституціями. Натомість Галичині Пілснердорф не признав окремого становища, але звязав її разом з іншими австрійськими провінціями узлом спільної конституції й парламентарної репрезентації. Покинув також без зміни її дотеперішню територіально-політичну одність, а також її злуку з Буковиною.

Як ділив австрійську монархію кромержеський проєкт конституції в 1849 р., про це говорили ми вже в одному із попередніх розділів. Пригадаємо тут тільки § 3 згаданого проєкту, який територію Галичини й Володимирії разом із Краковом розбивав на 10 національних округів з окружними соймами, які займали посереднє місце між краєвим соймом і нинішніми повітовими радами. Різничилися одначе від нинішніх і значнішою величиною обшару (на один такий округ припадало пересічно 7 нинішніх повітів) і ширшою й більш незалежною законодавчою компетенцією. Границь одначе поодиноких округів конституційна комісія не визначила; сей поділ мав перевести спеціальним законом центральний парламент.¹⁾ „Розділ про округи, — каже А. Шпрінгер²⁾, — їх управу й заступництво, встановлений аж після довгих бурливих дебат, се взагалі найясніша точка проєкту кромержеської конституції... Було (в комісії) між противниками централізації чимало таких, котрі воювали тільки проти централізації держави, аби ту централізацію ще в більше скріпленім степені перенести на провінції та сойми. Сі пляни нівечило з гори заведенне округів у більших провінціях і вивінованне окружного заряду й окружної репрезентації важними правами“. Додамо, що окружні сойми зачислені у згаданім проєкті до т. зв. правлячих властей (Regierungsgewalten) й мали такий широкий круг діяльності й самостійности, що округи були майже зовсім забезпечені перед центральними краєвими властями та краєвим соймом, не вважаючи на те, що центральні краєві власті й краєвий сойм мали також дуже широ-

¹⁾ A. Springer, Protocöle des Verfassungs-Ausschusses im Oester. Reichstage 1848—1849. Ст. 383. (III, 1).

²⁾ *ibid.*, ст. VIII.

кий круг діяльності й самостійності супроти центральних віденських властей і державної ради.¹⁾

Однак кромержеський проєкт конституції не увійшов у життя. Події, які зайшли в Австрії в березні 1849 р., зломали молодий австрійський парламент, а разом з ним уложений його конст. комісією проєкт і всі надії, які прикладали до нього в першій мірі самі його автори.

Октройована або т. зв. оломунецька конституція з дн. 4 березня 1849 р. заводила, що тикаєть ся територіяльного поділу австрійської половини монархії, не багато змін в порівнянні з конституцією з 25 березня 1848 р. Бачимо тут одноцільність обох австрійських архикнязівств (гор. й дол. Австрії), бачимо також велике ілїрійське королівство, що обіймало декілька нинішніх полудневих провінцій. Одну тільки більшу різницю подібуємо між обома згаданими поділами: признанне провінціальної самостійності Буковині. Галичина лишилася в границях, визначених їй конституцією з 25 березня 1848 р. Про поділ угорської половини держави й про втягненне до конїльомерату австрійських провінцій Лїомбардії й Венеції, що стало ся наслідком побід австрійсько-російських військ на Угорщині й австрійських у північній Італії, — не згадуємо.

Інша річ — внутрішній устрій поодиноких провінцій.

Конституція з дн. 4 березня 1849 р. взорувала ся на деяких точках кромержеського проєкту. Се видно не тільки з порівняння розділів про т. зв. краєві конституції (отже: округи, окружні сойми й ин.), але також з порівняння деяких постанов загально-державного характеру (пр. політично-територіяльний поділ держави). О скільки однак згадана октройована або т. зв. оломунецька конституція сходила ся з поодинокими постановами кромержеської конституції, о стільки власне розходила ся вона з такими ж постановами до тепер обовязуючого конституційного акту з дн. 25 березня 1848 р.

Пригляньмо ся однак сій новій, реальній — з правного боку, конституції дещо докладнійше, а передовсім становищу, яке заняла в її рамках наша Галичина.

Австрійське цісарство, говорить § 1 цісарського патенту

¹⁾ Оригінал §§ 102—131 кромержеського проєкту (краєві правлячі власти — Landesregierungsgewalt) див. А. Springer, *op. cit.* ст. 374—378; український переклад див. Додатки ч. 7.

з дн. 4 марта 1849 р., складаєть ся з таких коронних країв: з архикнязівства Австрії повисше й понизше Анїзи, з князівства Сольногорода, з князівства Стирії, з королівства Ілїрії, яке складаєть ся: з князівства Каринтії, князівства Країни, укняженого графства Гориції й Градиски, марґрафства Істрії й міста Трієсту з його округом; з укняженого графства Тиролю й Передарулянії, з королівства Чехії, марґрафства Моравії, князівства Гор. й Дол. Шлезку, з королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенціму — Затора й великим Князівством Краківським, з князівства Буковини, з королівств Далматії, Кроатії й Слявонії з Кроатським Побережем, містом Фіюме й приналежним до нього округом, з королівства Угорщини, великого князівства Семигороду разом із Саським краєм і ревіндикованими жупанствами Красна, Середній Сольнок і Заранд (Zarand), дальше з округа Кевар (Kövar) і міста Ціля (Zilah = Zillenmarkt), з пограничних військових округів і з королівства Льомбардо-Венеції.¹⁾

Коли порівняємо політичні границі Галичини, які признав був їй кромержський конституційний проєкт з такими-ж границями, визначеними для неї октройованою конституцією, то мусимо сконстатувати їх повну ідентичність. Ні кромержський проєкт, ні октройована конституція не перевели в діло головної точки політичної програми галицьких Українців — поділу Галичини на дві окремі політично-адміністраційні провінції, і кромержський проєкт і октройована конституція признавали Буковині політично-адміністраційну самостійність. Се важне для пізнання, о скільки центральний уряд вже тоді респектував бажання й вказівки тогочасних польських парламентарних політиків дотично Галичини, о скільки взагалі пішов за голосом розвязаного ним парламенту.

Конституційно-правне становище поодиноких австрійських країв, вчислених у § 1-шим згаданой конституції, нормував загально розділ IX того-ж конституційного акту п. з. Про краєві конституції й краєві сейми. §§ 71—75 потверджували й гарантували дотеперішні краєві конституції в королівстві угорським, воєводстві сербським, королівствах Кроатії й Слявонії, вел. князівстві семигородським і т. зв. Військовім Пограничу; § 76 обіцяв окрему конституцію для Льомбардо-Венеції; § 77 заповідав спеціальні краєві конституції для всіх інших коронних

¹⁾ В. з. д. 1849 № 150.

країв Австрії („всі інші коронні краї дістануть власні краєві конституції. Станові конституції втрачають обов'язуючу силу“).

До тих власне „всіх інших коронних країв“ належала також Галичина.

Цісарський патент, який оголошував для Галичини нову конституцію й нову соймову виборчу ординацію, вийшов дн. 29 вересня 1850 р.¹⁾ — Формально затримував він і на дальше територіальну одність „королівств Галичини й Володимирії з кн. Освенцімом і Затором і з Вел. Кн. Краківським“ (§ 1), яких границі могли бути змінені тільки дорогою закона (§ 5), а для нагляднішого зазначення сеї одности до дотеперішнього спільного краєвого гербу додавав ще новий додаток — герб Вел. кн. краківського (§ 6); однак фактично, у нутрі краю впроваджував він далеко йдучі адміністраційно-політичні реформи й новаторства, які мали заступити формальний поділ Галичини на дві окремі провінції. Маємо на думці — поділ краю на три адміністраційно-політичні округи: краківський, львівський і станіславівський й установа трьох окружних Соймів т. зв. краєвих курій (Landescurien) з місцями збору й нарад у Львові, Кракові й Станіславові.

Перед тим однак, заки Міністерська Рада предложила проєкт такого поділу Галичини до найвищої санкції, відбула вона в сій справі спільну нараду, на якій передискутовала докладно аргументи pro і contra поділу краю на дві провінції. В результаті заявила ся з висших політичних і стратегічних зглядів проти такого поділу й замість нього запропонувала від себе поділ — на згадані висше три адміністраційно-політичні округи з трьома окружними соймами.

Дня 4 вересня 1850 р. предложила згадана Рада міністрів в сій справі цісареві Франц-Йосифови I такий меморіал:

„Наймилоствійший Пане!

„Край, який лежить на північ від Карпат, а яким управляли аж по 1849 рік, а також і нині, губернія у Львові, відтак губерніяльна комісія у Кракові й провізорична краєва власть в Чернівцях, складаєть ся на підставі § 1 державних законів з Королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і з вел. кн. Краковом, а також з князівства Буковини.

¹⁾ В. з. д. № 386.

„Щоби й до тих країв примінити § 77 державних законів дотично надання краєвої конституції й найвисші розпорядки з дн. 14 і 26 липня 1849 р. дотично політичного й судового устрою, треба найперше порішити питання про поділення їх в один або кілька коронних країв.

„Буковина, відосібнена від Галичини й Володимирії історією, а по часті також віроісповіданнем і народністю, була до тепер з тими королівствами, так як князівства Каринтія, Шлезк і Зальцбург з Країною, Моравією й Австрією повисше Анїзи, злучена головно тільки адміністраційним підпорядкованнем одній і тій самій краєвій власті й має тепер на підставі § 1 державних законів творити один коронний край монархії й як такий дістати окрему ординацію й окрему краєву Управу.

„Становище Буковини різнить ся в тім згляді так мало від інших менших коронних країв, що санкціоновані найвисшим рішенням головні зариси краєвих конституцій для тих країв, устрій судівництва й адміністраційних властей дадуть ся тут застосувати й будуть тільки потрібні модифікації, вказані спеціальними відносинами згаданого князівства.

„Вірна й послушна Міністерська Рада сміє вироблений на підставі тих засад нарис краєвої конституції для князівства Буковини предложити Вашій Великості до найвисшої санкції.

„Що тикаєть ся королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і з великим князівством Краковом, то з дуже поважної сторони було висказане кількаразове бажання, щоби, уважаючи на переваги у національнім складі західньої й східньої часті того краю, утворити з тої провінції два коронні краї.

„Вага наслідків, злучена з порішенням сього питання в один або другий бік, вложила на правительство Вашої ціс. Великості обовязок — розібрати справу докладно; отже по огляднім розваженню причин, які промовляють за і проти, вірна й послушна Міністерська Рада вважає своїм обовязком з огляду на постанови державного закона, на інтерес одноцільної монархії й на добро дотичних частин краю, а також народів, які там живуть, заявити ся проти згаданого наміру утворити два коронні краї.

„Передовсім §§ 1 і 6 державних законів не подають достаточної підстави для поділу на західний і східний коронний край.

„Між королівствами Галичини й Володимирії неможливо установити иншу границю, як тільки довільну тому, що принята в мин. століттю збірна назва для тих королівств, означала все таки неподільний — хоч у своїм обшарі пізніше знов змінений — край.

„Коли-б одначе, задержуючи згадані в §. 1 державних законів окремі части краю, загадали утворити з того адміністраційного округа два коронні краї тим способом, щоби один коронний край складав ся з королівств Галичини й Володимирії, а другий з вел. князівства Кракова і з князівств Освенціму й Затора, які мали би відлучити ся від давнішого галицького губерніяльного округа, то тому, що під вел. князівством Краківським, не зменшуючи дотеперішнього об'єму королівств Галичини й Володимирії, можна розуміти тільки округ бувшої республіки, — таке укнституування обох країв не відповідало би ні адміністраційним потребам, ні зглядам, що викликали змагання до поділу.

„При особливім положенню Галичини й напрямку внутрішніх її відносин, висші політичні згляди наказують в інтересі добра й цілости держави, щоби виконну власть краю сконцентрувати загально-корисним способом, який запевнив би одноцільну управу, а не обезсилювати роздроблюваннем сили, на якій при доказаній вірности більшости мешканців опираєть ся супроти стремлінь ворожих елементів.

„За постійною злукою згаданих країв промовляють крім того переважним голосом: однакий стан їх культури, продукції і торговельного обороту, географічні й історичні відносини, а також і згода, яка виробила ся наслідком однакової участі в неодній інституції, наслідком спільности дотеперішніх законів й устроїв і так багатьох матеріяльних інтересів.

„Роздумавши ті причини й роздумавши над тою обставиною, що тривке заспокоєння правдивих інтересів поодиноких племен того краю можна далеко певнійше досягнути через ті реформи, які вірна й послужна Міністерська Рада осмілюєть ся предложити Вашій Великості дотично краювої конституції й устрою політично-адміністраційних і судових властей, чим би то було можливим в разі поділу на два коронні краї. Вірна й послужна Міністерська Рада думала, що при виготовленню краювої конституції треба їй тримати ся тої засади, щоби королівства Галичини й Володимирії разом із князівствами Освен-

цїму і Затора і вел. князівством Краківським уважати в дусі § 1 державних законів за один коронний край.

„Вірна й послушна Міністерська Рада предкладає передо-всім головний нарис тої краєвої конституції:

„З цілого коронного краю, якого намісник буде резиду-вати у Львові, утворять ся потягненням граничних ліній від полудня на північ три великі адміністраційні округи, а на їх столиці й осідки відповідних урядових властей пропонують ся міста: Краків, Львів і Станиславів.

„Президенти тих адміністраційних областей, що мають стояти на чолі управи в своїм окрузі, повинні би з огляду на свій круг ділання й приділений їм більший обшар дістати ширше уповажнення, як окружні президенти в інших коронних краях і в тім згляді треба видати спеціальну інструкцію.

„Той областний поділ на три великі адміністраційні округи буде служити підставою для устрою адміністраційних і судо-вих властей, а разом з тим мати вплив на склад й обсяг діяль-ности краєвої репрезентації.

„При тім належало би тримати ся тої засади, що краєвий сойм має складати ся з трьох курій, що відповідали би тим трьом адміністраційним округам й були-б з них вибрані, які-б осібно збирали ся, радили й ухваляли, — звичайно в столиці адміністраційного округа.

„Кожда курія складала би ся з тих самих елементів, на які вірна й послушна Міністерська Рада вказала в своїм найнижшійм предложенню з дн. 29 грудня 1849 р. дотично краєвих кон-ституцій; одначе справедливе узгляднення стану людности й оподатковання краю вимагає, щоби послам сільських громад, як то вже стало ся в Тиролю, надати значну перевагу супроти послів найвисше оподаткованих і послів міст.

„Отже львівська курія складала би ся з 11 послів найвисше оподаткованих, з 11 послів найбільше до вибору управнених міст і з 28 послів сільських громад, — разом з 50 членів; краківська курія з 14 послів найвисше оподатко-ваних, 9 послів міст і 35 послів сільських громад, — разом отже з 58 членів; станиславівська курія з 10 послів найвисше оподаткованих, з 8 мійських послів і 24 послів сіль-ських громад, — разом із 42 членів.

„Згадані три курії становили би в справах, що на під-

ставі закону належать до круга діяльності краєвої репрезентації, орган дотичного адміністраційного округу, а для справ, що дотикають цілого краю, зглядом яких не запала би в поодиноких куріях одноголосна ухвала — і для укладу проєктів законів, що обіймали би цілий край, мали би утворити з поміж себе центральний виділ, одначе в такий спосіб, щоби вібранне всіх трьох курій ніколи не наступило разом.

„Крім того для полагоди біжучих справ існував би, так як краєві виділи по інших коронних краях, неустаючий краєвий виділ у Львові, утворений з трьох куріяльних відділів, до яких кожда курія вислала би рівне число по 5 членів.

„Справи, приділені на підставі закону краєвому виділові, о скільки дотикають цілого коронного краю полагоджував би цілий краєвий виділ, о скільки одначе дотикають одного адміністраційного округу, — відділ виділу, вибраний з поміж дотичної курії.

„Центральний виділ складав би ся тому з 33 членів, а то з 15 членів неустаючого краєвого виділу, відтак по 6 членів з кождої поодинокі курії, вибраних з поміж них абсолютною більшістю голосів.

„Курії збирали би ся що року, центральний виділ тільки часами для полагоди певних предложень.

„Дійсний уділ у краєвім законодавстві виконував би ся таким способом:

„У всіх докладно означених справах, які дотикають цілого коронного краю й тому не можуть бути лишені рішенню одной курії, був би виданий проєкт краєвого закона, який мав би бути предложений найвисшій санкції двояким способом: або з нарад курій вийдуть одноголосні ухвали, або, коли-б такі одноступні ухвали не дали ся досягнути, радить над тим центральний виділ і переводить ухвалу; се має наступити тоді, коли найменш дві курії запропонують, аби нарада відбула ся в центральнім виділі.

„В першім випадку одноголосна ухвала поодиноких курій, в другім ухвала центрального виділу дістала би через монаршу санкцію обовязуючу силу краєвого закона для цілого коронного краю.

„Поодиноким куріям прислугувала би законодатна власть, яку на підставі державних законів мають краєві сойми, а то

у всіх тих справах, які не застережені виразно для нарад всіх соймових курій разом, — таким способом, що їх ухвали в наслідок санкції монарха дістали би обов'язуючу силу краєвого закона для дотичного краєвого округа.

„Крім того дістала би соймова курія у всіх тих справах, які закон признає справами округів, для цілого адміністраційного округа значінне окружної репрезентації й виконувала би відповідні уповажнення.

„При докладнім означенню й відграниченню предметів і справ, що належали би до законодатного обсягу ділання цілої краєвої репрезентації або поодиноких курій, має служити загальним правилом та ціль, щоби вирівнати й погодити противні стремління ріжних племен і частий краю й дати мешканцям поодиноких адміністраційних округів для нарад над всіми справами, які обходять їх самих, такий орган, в якого складі й постановах лежало би те заспокоєнне, що їх спеціальний інтерес знайде під кожним зглядом корисну оборону й не буде підлягати більшости інших, для тої часті краю чужих впливів.

„Вірна і послушна Міністерська Рада, просячи найвисшої апробати для розвинених висше засад й відкликуючи ся покірно до найнизшого предложення з дн. 29 грудня 1849 р., сміє предложити Вашій Великості проєкт патентів краєвої конституції й виборчої ординації для королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і вел. князівством Краковом до наймилостивійшого потвердження з тою найпокірнійшою увагою, що в заведенню тих засад знайдуть ся способи трівалого усталення відносин згаданого краю до держави відповідно до загального добра й інтересів тих частин краю.

Відень, 4 вересня 1850.

Наведений проєкт підписали: Шварценберт, Краус, Бах, Брук, Тінфельд, Шмерлінг, Тун, Чоріч і Кульмер.¹⁾

У відповідь на те наступила така найвисша постанова:

„Розвинені тут засади і внесення дотично обох коронних країв, а то королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і вел. князівством Краковом, а також князівства Буковини дістають Мою санкцію. Патенти про краєву

¹⁾ В. в. д. в дн. 20 жовтня 1850.

конституцію й виборчу ординацію для тих коронних країв відсилаю, поклавши Мій підпис.

Відень, 29 вересня 1850.

Франц Йосиф в. р.¹⁾

У виконання наведеної висше цісарської санкції появил ся дн. 16 жовтня т. р. у „Вістнику державних законів“ (в. СХХХVI) такий розпорядок Міністерства вн. справ з дн. 15 жовтня с. р.²⁾ (подаємо тільки у виїмках):

„В наслідок найвисшого рішення з дн. 29 вересня 1850 р. видають ся такі постанови в справі упорядкування політичної адміністрації королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і Вел. кн. Краківським:

I. На чолі адміністрації стоїть намісник, який живе у Львові.

II. В адміністративнім відношенню ділить ся коронний край — Галичина на три адміністраційні округи, які будуть мати назви від своїх головних міст: Львова, Кракова і Станиславова.

Адміністраційний краківський округ обіймає край від Карпат аж по Вислу й поріччя Сяну, або округ вел. кн. Кракова й давніші округи: вадовицький, бохенський, сяндецький, ясельський, тарнівський, ряшівський з деякими частинами сяницького й перемиського округів.

Адміністраційний львівський округ обіймає дотеперішні округи: перемиський, жовківський, львівський, сяницький і самбірський з частиною стрийського, золочівського й бережанського округа.

Решта трьох останніх округів, відтак округи: тернопільський, чортківський, станиславівський і коломиїський становлять адміністраційний станиславівський округ.

III. На чолі адміністрації округа стоїть адміністраційний президент, якому будуть додані: як заступник один радник намісництва, відтак відповідне число окружних радників, концептів і маніпуляційних урядників.

Адміністраційні президенти, що тикаєть ся їх службового становища, є підчинені намісникови.

¹⁾ *ibid.*

²⁾ В. в. д. № 383.

IV. Адміністраційні округи ділять ся на окружні староства (Bezirkshautmannschaften).

V. Окружним староством управляє окружний староста, який підлягає безпосередно адміністраційному президентови. Окружне староство становить звичайно першу інстанцію у всіх політичних справах свого адміністраційного округу.

До наведеного міністерського розпорядку додано ще 3 окремі додатки, в яких вчислені подрібно всі окружні староства й судові округи, що належать до кожного з трьох згаданих адміністраційних округів.¹⁾ Додатки сї такі:

Львівський округ.

Ч.	Окружне староство	Судові округи
1	Дубецко	Дубецко, Динів, Бірча.
2	Ярослав	Ярослав, Радимно, Сіява.
3	Перемишль	Перемишль, Ніжанковичі, Мостиска, Судова Вишня.
4	Яворів	Яворів, Краковець, Немирів.
5	Любачів	Любачів, Плазів.
6	Самбір	Самбір, сек. I.; Самбір, сек. II.: Брониця, Старасіль.
7	Сянік	Сянік, Щавне, Ліско, Балигород.
8	Добромиль	Добромиль, Устрики, Лютовиско.
9	Старе місто	Старе місто, Турка, Бориня.
10	Дрогобич	Дрогобич, сек. I.; Дрогобич, сек. II.: Медичнічі, Підбуж.
11	Стрий	Стрий, Жидачів, Сколе, Синевідско вижне.
12	Рава	Рава, Угнів.
13	Жовква	Жовква, Великі мости, Струмилова Камінка.
14	Сокаль	Сокаль, Белз, Радехів.
15	Броди	Броди, Соколівка, Леснів.
16	Львів	Львів, околиця: Куликів, Винники, Щирець.
17	Ходорів	Ходорів, Бібрка, Миколаїв.
18	Городок	Городок, Комарно, Янів.
19	Золочів	Золочів, Буск, Глиняни, Перемишляни.

¹⁾ Для поділу поодиноких округів на староства (повіти) була установлена окрема організаційна комісія у Львові під проводом гр. А. Голуховського (Dr. B. Łoziński, Agenor hr. Gołuchowski, ст. 111).

Краківський округ.

Ч.	Окружне старство	Судові округи
1	Краків	Краків, сек. I.; Краків, сек. II.: Могила, Лішки.
2	Хшанів	Хшанів, Тшебіна, Кшешовіце.
3	Подгуже	Подгуже або Краків, сек. III., Величка, Неполомице, Скавіна.
4	Кенти	Кенти, Бяла, Освенцім, Андрихів.
5	Живец	Живец, Міловане, Єлесьна.
6	Вадовиці	Вадовиці, Затор, Мислениці, Ляпкорона.
7	Йорданів	Йорданів, Маків, Мшапа дол.
8	Новий Торг	Новий Торг, Чорний Дунаєць.
9	Добчиці	Добчиці, Лапанів.
10	Бохня	Бохня, Бжеско, Усте сільне, Вішніч.
11	Старий Сянч	Старий Сянч, Ляцко, Кростенко.
12	Новий Сянч	Новий Сянч, Ліманів, Збиміце, Криниця.
13	Грибів	Грибів, Венжковіце, Снетіца.
14	Горлиці	Горлиці, Маляслав, Беч.
15	Ясло	Ясло, Змигородок, Кремпла.
16	Тарнів	Тарнів, сек. I.; Тарнів, сек. II.: Войніч, Заклучин.
17	Домброва	Домброва, Жабно.
18	Сендзішів	Сендзішів, Ропчиці, Кольбузів.
19	Пільзно	Пільзно, Брожек, Радомисль.
20	Мелец	Мелец, Тарнобжег.
21	Дукля	Дукля, Ряманів.
22	Кросно	Кросно, Бжовів, Домарадж.
23	Ряшів	Ряшів, Тичин, Ілоїв, Стрижів.
24	Ланцут	Ланцут, Соколів.
25	Розвадів	Розвадів, Ніско.
26	Шеворек	Шеворек, Прухнів, Лежайск, Гродзіско.

Станиславівський округ.

Ч.	Окружне старство	Судові округи
1	Залізці	Залізці, Підкамінь, Зборів.
2	Тернопіль	Тернопіль, сек. I.; Тернопіль, сек. II.; Збараж.
3	Скалат	Скалат, Грималів, Токи.
4	Буршти	Буршти, Рогатин, Марямпіль.
5	Бережани	Бережани, Козова.
6	Підгайці	Підгайці, Монастирська.

Ч.	Окружне староство	Судові округи
7	Теребовля	Теребовля, Микулиці, Золотники, Хоростків.
8	Чортків	Чортків, Гусятин, Ягольниця.
9	Борщів	Борщів, Овіряни, Мільниця, Заліщики.
10	Бучач	Бучач, Язловець, Устечко.
11	Калуш	Калуш, Войнилів, Журавно.
12	Долина	Долина, Волехів, Рожнятів.
13	Станиславів	Станиславів, Галч, Богородчани.
14	Тисьмениця	Тисьмениця, Товмач, Отинія.
15	Надвірна	Надвірна, Делятин, Солотвина.
16	Городенка	Городенка, Гвіздець, Обертин, Снятин.
17	Коломия	Коломия, Заболотів, Печеніжин.
18	Кути	Кути, Косів.

* * *

Пригляньмо ся краввій конституції для Галичини з дн. 29 вересня 1850 р. дещо ближше.¹⁾

Ми вже згадували висше, що октройована державна конституція з дн. 4 III, 1849 р. признала галицький конільомерат одним коронним краєм, вилучаючи в окрему провінцію тільки одну Буковину. На тім самім становищи мусіла стати також краєва конституція з дн. 29 IX, 1850 р., яка була тільки виконаннем §§ 73—83 конституції державної. Се становище зазначене у згаданій кр. конституції зовсім ясно в § 1-шім, якого текст такий: „Королівства Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і в. кн. Краківським становлять невідлучну складову частину австрійської наслідної монархії й один коронний край сього цісарства“.

§ 6-тий долучав до дотеперішнього краєвого гербу королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенціму й Затора ще герб в. кн. Краківського.

Не зважаючи одначе на так виразне заакцентованне одности краю на внї в § 1-ім, дальші §§ [10—82] розбивали його у нутрі на 3 великі національні теріторії, зі спеціальними політичними адміністраціями й окремими автономними інституціями, — зависимими виравді безпосередно не від централь-

¹⁾ Повний текст сеї конституції див. Додатки ч. 8.

ного уряду у Відні, а від загально-красового (державного й автономного) у Львові, одначе з широкою компетенцією в границях своїх територій.

Головні основи галицької конституції з 1850 р. були вложені загально вже висше в поданім нами меморіялі Ради міністрів до цісаря з дн. 4 вересня 1850 р. На підставі сього власне меморіялу конституція ся одержала найвисшу цісарську санкцію дн. 29 вересня т. р. й стала таким чинном обов'язуючим наш край правно-політичним актом. Тепер приглянемо ся йому дещо ближше.

Цілу Галичину поділено, як знаємо, на 3 великі національні території т. зв. округи з 3-ма окремими Соймами т. зв. куріями:

- 1) львівський округ (польсько-український) зі столицею і Соймом у Львові,
- 2) краківський округ (польський) зі столицею і Соймом у Кракові,
- 3) станиславівський округ (український) зі столицею і Соймом у Станиславові.¹⁾

При поділі сім уряд взяв під увагу етнографічні відносини в краю, опираючись на статистичні матеріали, зібрані управителем Дирекції адміністраційної статистики — К. Чернітом, який пізніше оголосив його в своїй відомій праці п. з. „Етнографія австрійської монархії“ й використав у своїй цінній „Етнографічній карті австрійської монархії“ з 1855 р., яка ще й доси не стратила свого наукового значіння.²⁾

Соймові курії.

Кожда соймова курія складала ся з трьох груп послів: 1) з послів з категорії найвисше оподаткованих, 2) з послів з більших міст і 3) з послів з решти громад.

¹⁾ Пор. карту: Die Königreiche Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz u. Zator und dem Grossherzogthume Krakau, dann das Kronland Bukowina nach der neuesten politischen und gerichtlichen Eintheilung (вид. Й. Бермана). Wien, 1851 (в карті є похибки); див. також карту при кінці нашої статі: Галичина в 1850 р. (тільки політичний поділ).

²⁾ К. Fr. v. Czoernig, Ethnographie der oesterreichischen Monarchie. Wien, 1857. Bd. I, Ab. 1, ст. VII—VIII; також його: Ethnographische Karte der oesterreichischen Monarchie (вид. Дирекцією адм. статистики). Wien, 1855. Карта ся є ще й нині найліпшою етнографічною картою Австро-Угорщини.

Соймова курія львівського округу складала ся з 50 послів, а то:

з 11 послів з категорії найвише оподаткованих;

з 11 послів з більших міст (Львів — 3, Броди, Перемишль, Дрогобич, Ярослав-Любачів, Яворів-Городок, Самбір-Стара Сіль, Стрий-Сянік, Золочів-Буск-Жовква по 1);

з 28 послів з решти громад (повіти: перемиський, самбірський, саницький, дрогобицький, стрийський, сокальський, львівський, ходорівський і золочівський — по 2 послів, десять інших — по 1).

Соймова курія краківського округу складала ся з 58 послів:

з 14 послів з категорії найвише оподаткованих;

з 9 послів з міст (Краків — 2, Тарнів-Пільзно, Кентжинець - Бяла, Вадовиці-Затор-Освенціж-Мислениці, Ряшів-Лежайск, Підгіре-Бохня-Величка, Ясло-Горлиці-Беч-Коросно, Новий Сяніч-Старий Сяніч-Новий Торг по 1);

з 28 послів з решти громад (повіти: кентський, вадовицький, бохенський, ново-сяндецький, тарнівський, пільзенський, коросненський, ряшівський і переворський — по 2 послів, сімнадцять інших — по 1).

Соймова курія станиславівського округу складала ся з 42 послів, а то:

з 10 послів з категорії найвише оподаткованих;

з 8 послів з міст (Станиславів, Тернопіль, Коломия, Бучач-Теребовля, Городенка-Збараж, Бережани-Рогатин, Снятин-Кути, Калущ-Галич-Долина по 1);

з 24 послів з решти громад (повіти: скалатський, теребовельський, борщівський, коломийський, городенський і тисьменицький — по 2 послів, дванадцять інших — по 1).

Послів вибирано на 6 літ; з кінцем одначе 3-тього року половина Сойму мала уступати (перший раз мала бути вильсована), а на її місце мав відбувати ся новий вибір. По слідуєчих 3-ох роках мала уступати половина, яка мала за собою 6 літ.

Соймові курії скликував цісар кожного року, звичайно в падолисті на протяг 4 тижнів; можна було скликувати їх також на надзвичайні сесії. Засідання соймових курій не могли відбувати ся рівночасно з засіданнями Державної Ради. Кожда

соймова курія вибирала собі абсолютною більшістю голосів президента й віцепрезидента — на протяг 3-ох років.

Ухвали западали абсолютною більшістю голосів.

На засіданнях мав право й обов'язок являти ся й забирати голос намісник краю, президент округу, а також вислани ними комісарі.

Центральний Виділ.

Висшою від поодиноких соймових курій парламентарною інституцією, що своєю компетенцією обіймала цілий край, був т. зв. Центральний Виділ.

Він складав ся з 33-ох членів — по 11 з кожної курії (в тім уже по 5 членів Кр. Виділу).

Центр. Виділ скликував цісар — звичайно до Львова. Патент, який огошував скликанне, мав означувати пропозиції, над якими мала вести ся нарада, а також час тривання сесії.

Члени Центр. Виділу вибирали з поміж себе абсолютною більшістю голосів президента на протяг 3-ох літ.

Для важности ухвал кінцевою була присутність принайменш $\frac{2}{3}$ його членів, між якими мусіло бути принайменш шістьох з одинадцяти членів кожної курії.

Все инше — анальоґічне як у соймових куріях.

Красвий Виділ.

Автономною езекутивною властю був т. зв. Красвий Виділ — один для цілого краю.

Він складав ся з 15 членів — по 5 з кожної курії, вибраних абсолютною більшістю голосів і з тількиж заступників. Вибір у поодиноких куріях відбував ся таким способом, що 1 члена вибирала група послів з катеґорії найвисше оподаткованих, 1 — послі міст, 2 — селянські послі, а 1 — повна курія. Члени Кр. Виділу були обов'язані мешкати у Львові.

Кр. Виділ ділив ся на три відділи, з яких кождий обіймав членів Виділу тої соймової курії, з котрої вони вийшли.

Кр. Виділ вибирав з поміж себе предсеіателя на цілий протяг свого мандату. Крім того кождий відділ вибирав іще з поміж себе предсеіателя для тих нарад, які відбував окремо в справах, які дотикали тільки його округу.

Для важности ухвал конечною була присутність найменш 10-тьох членів, а між ними найменш по 2-ох з кожного округу. Ухвали западали абсолютною більшістю голосів.

Усі 15 членів Кр. Виділу входили в склад Центр. Виділу.

Компетенція.

А) Поодиноких Соймових курій. Кожда Соймова курія була репрезентаційним і законодавчим органом свого округу в обов'язі всіх справ, не переказаних законом державній влади, або місцевій чи повітовій громаді.

Ухвали Соймової курії діставали цісарською санкцією силу краевого закона.

Справи, які належали до обсягу ділання поодиноких Соймових курій, були такі:

- а) пропонування нових краєвих законів;
- б) всі т. зв. краєві справи (в границях своїх округів):
  - 1) краєва культура (комасація, меліорація, дороги й ин.);
  - 2) публичні будівлі, удержувані з краєвих фондів;
  - 3) добродійні заклади краю;
  - 4) бюджетові прелімінарі й складання краєвих рахунків;
  - 5) краєві доходи й заряд краєвим маєтком;
  - 6) звичайні й надзвичайні краєві видатки.
- в) ближші зарядження (в границях державних законів) з справах:
  - 1) громадських,
  - 2) церковних і шкільних,
  - 3) доставки підводів, а також заосмотрення й заквартировання війська.

Крім того Сойміві курії мали право на візвання езекутивної державної влади радити також в т. зв. справах державних, які дотикали даного округу, висказувати його потреби й жадання в сих справах і предккладати свої пропозиції Намісникови.

Б) Усіх Соймових курій разом. Справи, що належали під наради всіх Соймових курій разом, були такі:

- а) адміністрація маєтку, який належить до цілого коронного краю;

б) вжиткованне жерел доходу й кредиту цілого коронного краю;

в) підприємства, заклади й будівлі, впроваджені, уряджені або удержувані для цілей і з фондів цілого коронного краю;

г) припинанне й виконуванне зобов'язань, які дотикають цілого коронного краю;

д) остаточні наради над регуляціям Соймових курій і Центрального Виділу, який має установити ся в формі краевого закона;

е) наради над зміною краєвої конституції під умовами, які містять ся в теперішній конституції.

Існуючий у Львові Кредитовий заклад, заложений під гарантією галицьких станів, признано інституцією цілого коронного краю.

Прелімінар доходів і видатків, що дотикають цілого коронного краю, укладав Намісник у порозумінню з Кр. Виділом; — преліміноване запотребованне, о скільки не покриваєть ся доходами з адміністрованого Кр. Виділом маєтку коронного краю, розкладало ся відповідно до квоти безпосередніх податків на всі три краєві округи, а припадаючий на кожний округ уділ подавав ся до відома дотичного урядового президента, який вставляв його до прелімінаря свого округу.

Коли якась справа, що на підставі конституції належала під наради всіх Соймових курій, перейшла згідну ухвалу всіх їх трьох, тоді предклядало ся її до найвисшої апробати. По одержанню цісарської санкції ставала вона законом, який обов'язував цілий коронний край.

Коли-ж над якоюсь справою вели ся вправді наради у всіх трьох куріях, одначе не прийшло до згідної ухвали, тоді мала вона предклядати ся Центр. Виділові, — коли принайменш дві курії вносили згідно, щоби над нею відбули ся наради в Центр. Виділі.

В) Центрального Виділу. Обсяг ділання Центр. Виділу обмежував ся тільки до нарад й ухвал в тих справах, які йому переказали Соймові курії. Сам він не мав права пропонувати законів у краєвих справах.

Ухвали Центр. Виділу ставали, по одержанню цісарської санкції, краєвими законами, які обов'язували цілий коронний край.

Г) Краєвого Виділу. Обсяг ділання Кр. Виділу обіймав взагалі отєї справи:

а) приготування до засідань Соймових курій і Центр. Виділу, а також вишукання, урядження й удержання льокалів, призначених для краєвої репрезентації і для підвластних їй безпосередно урядів й органів;

б) збирання й предклядання Соймовим куріям жаданих вказів й інформацій в краєвих справах;

в) предклядання, коли Соймові курії не зібрані, справоздань і внесень у краєвих справах намісникови, або через нього Міністерству;

г) видавання опінії у важних справах, які дотикають краєвої адміністрації, або в випадках видання тимчасових краєвих законів, коли до того візве його намісник;

д) удержання, заряд і рахунки краєвого маєтку й краєвих доходів;

е) надзір над урядниками й слугами, які підлягають безпосередно краєвій репрезентації, їх припинання, суспендовання, переносення в стан спочинку і т. д.

Які інші ще справи мали належати до обсягу ділання Кр. Виділу, про се мало рішити краєве законодавство. Кр. Виділ одначе не мав права співучасти в краєвім законодавстві.

Справи, переказані Кр. Виділови, о скільки вони дотикали цілого коронного краю, полагоджував повний Кр. Виділ; — о скільки одначе дотикали поодиноких округів, полагоджували їх відділи Кр. Виділу, вибрані зі Соймової курії дотичного округа.

Виборча ординація.

Рівночасно з конституцією одержала цісарську санкцію також спеціальна виборча ординація для Галичини, яка обовязувала цілий коронний край. Пригляньмо ся сій ординації ближше.

Про загальне число послів у поодиноких Соймових куріях, а також про їх число в поодиноких виборчих катеґоріях, говорили ми вже висше, при огляді краєвої конституції з 1850 р. Там завзначили ми також поодинокі виборчі округи — мійські й сільські, в кожній із трьох частин краю з окрема.

Тут звернемо увагу тільки на найважнішу частину сєї ординації, на її 2-гий розділ п. з. Виборчі права.

Виборче право мав взагалі кожний, хто:

а) був австрійським горожанином;
 б) був повнолітнім;
 в) користав вповні з горожанських і політичних прав — і
 г) або оплачував в данім окрузі певну річну квоту безпосереднього податку від домових чи ґрунтових посілости, від ведення промислу, від духовного чи світського доходу; квоту сю означувало ся для членів мійських громад Львова і Кракова на принайменш 15 зл. к. м., для членів мійських громад тих міст, які вибирали своїх окремих послів і числили над 10.000 людности, на принайменш 10 зл. к. м., а для членів інших громад на принайменш 5 зл. к. м., — або мав в якійсь громадї даного округу на підставі постанов громадського закона або спеціальних громадських статутів активне виборче право без оплачування безпосередніх податків, а тільки з огляду на свої особисті прикмети.

Зваживши одначе на тогочасні податкові відносини, § 16 обговорюваної виборчої ординації постановляв виїмково, для перших тільки виборів, які мали відбутися на підставі сеї ординації, з застереженням пізнійшого сталого урегулювання — що, коли в якійсь громадї, що належала до сільських виборчих округів, число членів громади, які мали виложені висше вигоди виборчого управління, не дорівнювала четвертій частини тих ґрунтових властителів, які оплачували громадї принайменш 1 зл. 20 кр. к. м. ґрунтового податку, тоді належало доповнити число управлених до виборів через чергове дочислення тих властителів ґрунту, які оплачували податки в квотах, найбільш зближених до 5 зл. к. м., — аж поки не одержано зазначеного висше числа виборців. Ті одначе властители ґрунтів, які платили менше як 1 зл. 20 кр. к. м. ґрунтового податку, не були в ніякім випадку допущені до виборчого права.

Коли хто платив інші безпосередні податки, то їх счисляно разом.

До важности вибору в категорії найвисше оподаткованих і в категорії міст треба було абсолютної більшости відданих голосів; в категорії одначе сільських громад вистарчала релятивна більшість голосів, яка мусіла виносити принайменш $\frac{1}{3}$ частину голосуючих.

Інші, детальнійші постанови, як обговореної висше краювої конституції, так і звязаної з нею виборчої ординації — може

пізнати кождий з їх повних текстів, поданих у перекладі при кінці статі.¹⁾

Такий вигляд мала би була Галичина, коли-б краєва конституція з 1850 р. увійшла була дійсно в жите.

Одначе так не стало ся. Державний абсолютизм, приглом-шений хвилево революційними рухами 1848 р., став, починаючи з 1849 р., приходити знов чим раз більше до себе. В протязі рр. 1849—50 набрав він уже на стільки сили, що відважив ся виконати вдалий замах на фундамент основного державного устрою — на загально-державну конституцію, на якій власне операли ся конституції поодиноких країв.

Цісарський патент з дн. 31 грудня 1851 р. зніс отк-ро-йовану конституцію з дн. 4 марта 1849 р., а другий патент з того самого дня зніс також усі краєві конституції, між ними — й галицьку з дн. 29 вересня 1850 р.

Новий краєвий статут одержала Галичина тільки в 1861 р., який (з деякими пізнійшими змінами) обов'язує по нинішній день.

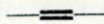
---

¹⁾ Додатки чч. 8—9; пор. також Н. Friedjung, Österreich von 1848 bis 1860. Stuttgart u. Berlin, 1908. Bd. I, ст. 257—264; O. Balzer, Historya ustroju Austrii w zarysie. Lwów, 1908, ст. 426—428.

ДОДАТКИ.

Матеріали.

1. Меморіал Гол. Р. Ради до цісаря з жаданням поділу Галичини в дн. 9 червня 1848 р. — 2. Меморіал Гол. Р. Ради до Міністерства з жаданням поділу Галичини в дн. 17 липня 1848 р. — 3. Взірець заяви солідарности в меморіалом Гол. Р. Ради до Міністерства за поділом Галичини. — 4. Взірець протоколу з жаданням поділу Галичини. — 5. Меморіал Гол. Р. Ради до Міністерства з жаданням поділу Галичини в дн. 28 жовтня 1848 р. — 6. Меморіал Поляків до Міністерства проти поділу Галичини в дн. 27 падолиста 1848 р. — 7. §§ 102—131 Кромерижського провекту конституції. — 8. Краєва конституція для королівств Галичини й Володимирії в кн. Освенцімом і Затором і з Вел. кн. Краківським в дн. 29 вересня 1850 р. — 9. Краєва виборча ординація для королівств Галичини й Володимирії в кн. Освенцімом і Затором і з Вел. кн. Краківським в дн. 29 вересня 1850 р.

Додатки, які долучаємо до нашої статі, складають ся з двох родів документів: з меморіалів Гол. Р. Ради й Поляків про і contra поділу Галичини (в числі 4), які подаємо в оригіналі, — і в конституційних актів (у перекладі).

Меморіали Гол. Р. Ради, як невеликі своїм обемом, використали ми здебільшого вже в самій статі, вибираючи з них важніші аргументи й *passus*-и, — хоч окрім сього є в них іще не одно інтересне, що одначе ми, не бажаючи розтягати надто нашої розвідки, мусіли полишити без уваги, відсилаючи читача до самих актів. З тої також причини не могли ми запізнати докладніше читача в самій нашій статі з величезним, хоч дуже інтересним контр-меморіалом Поляків (№ 6), важним не тільки для пізнання польських контр-аргументів дотично справи поділу нашого краю на дві окремі національні провінції, але ще більш може для пізнання становища, яке заняло польське громадянство супроти перших кроків нашого національного відродження у Галичині взагалі.

Друга група додатків — се конституційні акти, які вважатимуться в нашій справі безпосередно, чи посередно. Найважніший тут повний текст (у перекладі) краювої конституції для Галичини в дн. 29. IX. 1850 р. (№ 8), яка, одержавши найвищу санкцію, реалізувала хоч на короткий час у головнім принципі наше змагання до національно-територіальної автономії в границях австрійської половини держави. Преважний сей акт обговорили ми вправді дуже детально в останнім розділі нашої розвідки, тим не менш одначе не вагаємося подати його в його повнім тексті, признаючи йому не одну тільки історичну вартість.

Крім тексту краювої конституції подаємо ще повний текст краювої виборчої ординації в дн. 29. IX. 1850 р., яка була тільки розвиненням певних §§ згаданої конституції.

Ч. 1.

Меморіял Гол. Р. Ради до цісаря з жаданням поділу Галичини з дн. 9 червня 1848 р.

Eure Majestät!

In der Absicht, dem ruthenischen Volksstamme in Galizien die Entwicklung seiner Nationalität und Sprache im Sinne des §. 4. der Verfassungs-Urkunde 25. April 1848 im vollen Masse angedeihen zu lassen, findet sich die Lemberger Central National-Versammlung der Ruthenen veranlasst, den gemeinsamen Wunsch der Ruthenenwegens Theilung Galiziens in staatlicher Beziehung hiemit vor den Stufen de a. h. Thrones Eurer Majestät niederzulagen.

Den Bestimmungsgrund dessen bildet hauptsächlich die Eigenthümlichkeit des ruthenischen Volksstammes in Schrift, Sprache und literarischer Ausbildung im Religionskultus, Sitten und Gebräuchen, in der Volksstimmung, der Anhänglichkeit an das Geliebte Kaiserhaus und im dem besonderen Volksinteresse überhaupt. Die Ruthenen haben nicht wenig daran gelitten, dass man sie, ungeachtet der vorwiegenden ruthenischen Bevölkerung in Galizien, in vielen dieser Beziehungen als Polen ansehen liess.

Zur Förderung dieser gemeinnützigen Zwecke stellt sich die Theilung Galiziens in provinzieller Abgränzung als unerlässlich dar.

Demnach bitten die Ruthenen damit

1) jene Landesstrecke Galiziens, welche von Ruthenen bewohnt wird, für sich eine Provinz bilde, deren politische Landesstelle ihren Sitz in Lemberg hätte. Dieser Theil umfasst die östlichen Kreise Galiziens mit einer ruthenischen Bevölkerung. Ohnehin ist dieser Landestheil selbständig ursprünglich als Fürstenthum dann Königreich Halicz, endlich als Wojwodschafft Rothreussen nnd, damit

2) jene Landesstrecke, welche von Mazuren bewohnt wird, von der ruthenischen Provinz getheilt werde. Dieser Landestheil umfasst den westlichen Theil Galiziens, und enthält eine polnische Bevölkerung, die in vielen der bezogenen Rücksichten von der ruthenischen verschieden ist.

Geruhen Eure Majestät diesem das Wohl der Ruthenen betreffenden Gesuche allergnädigst zu willfahren.

Lemberg vom 9-ten Juny 1848.

Ч. 2.

Меморіал Гол. Р. Ради до Міністерства з жаданням поділу Галичини з дн. 17 липня 1848 р.

Hohes Ministerium!

Die gefertigte ruthenische Central-Volksversammlung findet sich veranlasst wegen des von Seite der polnischen Parthei überreichten Protestes gegen die Theilung des Königreichs Galizien in zwei Provinzen auf ihre frühere an S-e Majestät mittelst des galiz. k. k. Landes-Präsidium wegen der diessfälligen Theilung überreichte Petition sich zu berufen gegen den erwähnten Protest sich feierlicht zu verwalten, und neuerlich im Namen des ganzen galizischen ruthenischen Volkes zu bitten, den in denselben ausgedruckten Wunsch aus folgenden Gründen gewähren zu wollen:

1) Weil diese Theilung Galiziens in zwei Provinzen bei dem gesammten ruthenischen Volke, welches von der gefertigten National-Volksversammlung vertreten wird, den Anklang findet, da es bei seinem unabänderlichen Willen unablässig darauf dringt und besteht.

2) Weil es der h. Regierung wohl bekannt ist, dass Galizien eine überwiegende ruthenische Bevölkerung von 2 $\frac{1}{2}$ Millionen Menschen zählt und dessen ungeachtet auf Veranlassung der Polen bei vielen Gerichtstellen in diesem ruthenischen Theile von Galizien die polnische Sprache als Kurialsprache bereits Platz gegriffen hat. — Und kann wohl irgend ein Umstand das Selbstgefühl einer Nation mehr verletzen, als wenn sie ihre Sprache, dieses kostbarste Kleinod, aus dem Leben verdrängt sieht? Ein solches Missgeschick soll nun bei dem gegenwärtigen Zeitgeiste nur die Ruthenen treffen, welche ihre eigene ausgebildete Sprache besitzen, die nur einer Einführung in den Lehranstalten und Amtern bedarf?

3) Weil die ruthenische Nation nur dann zum Besitze ihrer eigenen Nationalgarde, dieses Horts des koustitutionellen Volkslebens, gelangen kann, wenn die Theilung Galiziens zu Stande kommen wird, indem gegenwärtig, wie es der h. Regierung bekannt ist, dieses Vorrecht sich die Pohlen in ganz Galizien zugeeignet haben.

4) Das Vorausgeschickte liefert einen offenbaren Beweis, dass das Nationalübel, womit das ruthenische Volk auf seinem Boden von Seite der polnischen Ankommlingen seit mehreren Jahrhunderten durch Unterdrückung, Hintansetzung, ja durch die, die Religion selbst nicht verschonende Verfolgung, gepeinigt wurde, noch immer fortduert.

5) Die Ruthenen verlangen die Theilung von Galizien nicht nur wegen ihrer konstitutionsmässigen Nationalselbstständigkeit, sondern noch vielmehr, um von den politischen nur Unheil bringenden Einflüssen von Seite der Polen, wovon so viele Daten seit 1831 vorliegen, doch schon einmahl los zu werden, um in dem billigsten Gebrauche ihrer Nationalrechte zum Behufe der Nationalentwicklung ruhig und ungehindert ihren Weg gehen zu können.

6) Der Wunsch der Ruthenen ist bei erwachtem Nationalgeföhle dahin gerichtet, unter dem Schutze der österreichischen konstitutio-

nellen Regierung das aus dem tiefsten Schlafe erwachte Nationalleben zu pflegen, welches Streben die Polen in Verfolgung ihrer und ganz fremden Absichten zu vereiteln trachten.

7) Von diesem gegen unsere Nationalität seit mehreren Jahrhunderten beobachteten feindlichen Systeme haben sie bereits Früchte geerntet, indem sie in den polonisirten Ruthenen nur zur gänzlichen Untergrabung der ruthenischen Nationalität und Förderung der polnischen Interessen die willfährigsten Werkzeuge gefunden haben, welche, da sie einstimmig mit den Polen gegen die diessfällige Theilung von Galizien protestirten, für das Ruthenische Volk weit gefährlicher sind, als die echt polnische Parthei selbst.

8) Endlich ist die durch die Konstitution bezweckte National-selbstentwicklung dieser zwei Volksstämme, welche entgegengesetzte Tendenzen verfolgen, bei der nicht gewöhnlichen Theilung von Galizien unausführbar.

Schon im J. 1846 hat die h. Regierung aus Anlass des an Galizien zugefallenen so unbedeutenden Landstreiches von Krakau für nothwendig erachtet die Theilung von Galizien einer Verhandlung zu unterziehen; die Ausführung dieses Vorhabens erscheint nun zur Beschützung der ruthenischen Nationalität von der grössten Nothwendigkeit.

Die National-Versammlung als Organ des ruthenischen Volkes unterbreitet diese Bitte mit dem Vorbehalte die diessfalls nöthigen Unterschriften aus allen Theilen des von Ruthenen bewohnten Galiziens nachträglich zu liefern.

Ein h. k. k. Ministerium geruhe demnach bei dem Umstande, als hierlands die Aufrechthaltung der ruthenischen Nationalität ohne Theilung Galiziens gefährdet wäre, die Theilung desselben in die ruthenische und polnische Provinz hochgeneigt auszuwirken, wo sodann erst die Ruthenen von allen nachtheiligen politischen Einflüssen befreit, sogar von allen derlei Versuchungen bewahrt, um so mehr bemüth sein werden fernere Beweise von ihrer gewöhnlichen Treue und Anhänglichkeit an den a. h. Thron zu geben, und mit gesamten Nationalkräften an der Befestigung des Landes, das alle Provinzen des konstitutionellen österreichischen Kaiserstaates in ein Ganzes umschlingt, thatkräftig zu arbeiten.

Lemberg am 17 July 1848.

Ч. 3.

Взірець заяви солідарности з меморіялом Гол. Р. Ради до Міністерства за поділом Галичини.

Wir Gefertigte im Bezirke der ruthenischen Filial-Versammlung zu N. N. treten dem an Ein h. k. k. Ministerium überreichten Zeitgesuche unserer Zentral-Volksversammlung in Lemberg von 17 Juli 1848 Z. 173 wegen Theilung Galiziens in zwei Provinzen bei.

Ч. 4.

Взірець протоколу з жаданнєм поділу Галичини.

(: безъ стемплю :)

Протоколъ

съ громадѡвъ . . . . . Циркулу . . . . ., котора зъ . . .
осадѡвъ или нумерѡвъ домовихъ повстае, черезъ мѣсцового душъ Ста-
ровника на дню цинѣшномъ учененій.

1.

1.

Чи хочете поділу Галициі,
щобьсьте мали забезпечену руску
народность Вашу, рускіи школи,
рускіи уряди, руску губерню?

Хочемо.

2.

2.

Чи підпишете ся на тое?

Не підпишемо ся, бо підпе-
сѡвъ лякаемо ся, щобы паньщина
не вернула, або щобы то здрада
могла бути (: або якъ тамъ повѣ-
дять :).

Дѣяло ся . . . . . дня . . . Вересня 1848.

Н. Н.

Парохъ місцовій.

Жесьмо чули, же громада то од-
повѣдѣла, що ту написано, сум-
лѣнно свѣдчимо и власною рукою
са підписуемо.

Н. Н.

Н. Н.

(: можъ и латиньскими буквами писати :).

Ч. 5.

Меморіял Гол. Р. Ради до Міністерства з жаданнєм поділу Галичини з дн. 28 жовтня 1848 р.

Hohes Ministerium des Innern!

Die Hauptversammlung des Ruthenen hat bereits an Se. Maje-
stät, an Ein hohes Ministerium und an den hohen Reichstag schon
zu wiederholten Malen die Bitte gestellt, dass Galizien nach den vor-
herrschenden Nationen in zwei Provinzen, nämlich in eine ruthenische
und eine masurische getheilt werden möchte.

Die Hauptversammlung der Ruthenen hat in diesen ihren Ein-
gaben die unumgängliche Nothwendigkeit dieser Theilung, vom na-
tionalen, politischen und administrativen Standpuncte be-

leuchtet und nachgewiesen, dass in Galizien eine vollständige Ruhe auf einem anderen Wege nicht erzielt werden könne. Die hunderttausende Unterschriften, welche dem Reichstage vorgelegt worden sind, zeugen hinlänglich, dass diese Theilung nicht bloss von den Ruthenen, sondern auch von allen Gutdenkenden im Lande allgemein gewünscht worden.

Gesetzt, jedoch nicht zugegeben, dass in dem Lande der Ruthenen die Polen wirklich eine Nation bilden, hätten die Ruthenen, an dem Grundsatz der Gleichberechtigung aller Nationalitäten festhaltend, nichts dagegen, dass auch die Polen ihre Nationalität entwickeln, wenn sie sich nur keine Uebergriffe auf das Feld anderer Nationalitäten erlauben. Die Ruthenen würden sie daran gewiss nicht hindern. Es leben ja im Lande der Ruthenen andere Nationen, als: Deutsche, Armenier, Juden und Karaiten; es ist aber dem Ruthenen noch nie in den Sinn gekommen, der Entwicklung der Nationalität dieser Völker je hemmend in den Weg treten zu wollen, oder dem Polen und dem Juden anzumuthen, dass er aufhöre Pole oder Jude zu sein.

Eine polnische Nation gibt es in dem Ruthenen Lande eigentlich gar nicht. Die geschichtliche Existenz der Polen in Galizien datirt sich von der Zeit, als Galizien, das ehemalige Königreich Roth-Russland, unter die polnische Herrschaft überging. Dazumal sind sie in das Ruthenenland eingewandert und mit sich noch eine andere Landplage, nämlich die Juden in das Land hineingezogen. Aber die Polen leben in Galizien einzeln, hin und wieder als ehemalige Grundherren oder Grundpächtern in den Dörfern zerstreut. In ihren Meierhöfen wie in festen Burgen nur auf ihre Familien und die Dienerschaft beschränkt, stehen sie in keiner näheren Verbindung mit dem eigentlichen Volke, nämlich den Ruthenen. Nicht viel grösser ist auch ihr Anhang in den Städten, wo neben sehr wenigen polnischen Insassen, nur noch einige Beamte als Träger der polnischen Nationalität auftreten.

Nur in Lemberg allein hat die polnische Partei einen etwas festeren Halt; denn hier als der Hauptstadt des Landes concentrirte sich der ganze Anhang der ehemaligen Machthaber. In Lemberg, als dem Sitze der Hochschule, prädominirten die Söhne der ehemaligen Grundbesitzer und ihrer Beamten, und gaben den Ton an, oder warfen sich zu Trägern der allgemeinen Meinung auf. Zu ihnen gesellten sich Journalisten und Halbgebildete, welche sich anmassten, die Intelligenz des Landes vorzustellen und ihrer Meinung überall eine unbeschränkte Geltung zu verschaffen suchten.

Als diese Elemente des Polenthums in Lemberg in den neuesten Zeiten noch durch Zuzüge aus dem Auslande und der Emigration beteutend verstärkt wurden, so konnten die Polen, leicht denkend wie sie sind, nicht begreifen, dass Lemberg keine polnische Stadt sei. Der nächste Schluss dieser Enthusiasten war, dass, wie die Hauptstadt, so auch das Land beschaffen und gestimmt sei. Und so bildete sich im Lande per Ruthenen aus den Grundbesitzern, ihren Mandataren, den Gutspächtern, Schreibern und Glücksrittern eine Familie, welche in den Bewegungen der Neuzeit den Namen der polnischen

Nation annahm, und nicht blos das Land in ihrem Sinne ausbeutete und aussog, sondern den Ureinwohner, nämlich den Ruthenen, auch noch den Namen zu rauben versuchte.

Wer Galizien nur nach den grossen Zügen, welche jährlich in die Bäder oder wohl aus Langeweile auf Reisen in fremde Länder zogen, oder den Theilnehmern an dem Barrikadenkampfe in den Hauptstädten Europas beurtheilen wollte, müsse an den eigentlichen Landeseinwohnern irre werden; denn er erkannte das Land nur nach den Repräsentanten, welche sich selbst vordrängen.

Die Ruthenen waren ausserhalb ihres Landes von Niemand in Europa gekannt. Die Ruthenen, von Polen bedrückt, von der Regierung zurückgesetzt, ohne Einfluss, ohne Macht, durften in ihrem eigenen Lande kein Lebenszeichen von sich geben, weil die Polen und ihr Anhang jede Regung eines nationalen Lebens der Ruthenen vor der Regierung und der Welt der Hineigung zu Russland verdächtigen. Das gewichene Regierungssystem gab sich nicht einmal die Mühe, diesen Verdächtigungen auf den Grund zu geben; alles musste wahr sein, denn die Anschuldigung ging von der mächtigen Polenpartei aus. Kein Wunder also, dass die Polenpartei in den Märztagen, welche uns unsere Nationalität und unsere Rechte zurückgaben, sich erkühnte, mit der Behauptung aufzutreten: Galizien sei ein Polenland, und es gebe keinen Ruthenen. Und doch sind die Ruthenen von den Polen durch Abstammung, Sitten, Gebräuche, Sprache, Schrift und durch den kirchlichen Ritus gänzlich verschieden. Die Polen selbst haben, und thun es noch, wenn es in ihrem Interesse ist, den Unterschied zwischen ihnen und den Ruthenen als ihres Gleichen gar nicht anerkannt; wenn es sich aber darum handelt, das alte Polenreich wieder aufzubauen, wozu ihnen wohl die Ruthenen die kräftigste Stütze geben könnten, heisst es mit einem Male: Polen und Ruthenen sind eins. Aber kein Ruthene hat je diese Behauptung verfochten, im Gegentheile verwahrt sich der Ruthene gegen jede Gleichheit und Gemeinschaft mit den Polen, denn der Ruthene weiss recht wohl, was die polnische Gleichheit und Brüderlichkeit bedeutet, und wohin diese von dem Polen so sehr gewünschte Vereinigung hinzielt. Die Ruthenen wissen, dass die Polen, sobald sie nur ihre alte Selbstständigkeit wieder erlangt haben, keinen Augenblick anstehen würden, alle die Stufen, welche ihnen zur Erlangung ihrer Herrlichkeit behülflich gewesen, ohne weiteres bei Seite zu schieben, und die alte Despotie wieder herzustellen. Die Ruthenen wissen dies alles recht gut, dass sie jedoch mit Oesterreich halten wollen, thun sie nicht aus Furcht vor der politischen Staatswirthschaft, weil die Ruthenen in sich selbst genug Kraft fühlen, jede Ungerechtigkeit kräftigst abzuwähren, sondern sie thun es aus freiem Antriebe und der Ueberzeugung, dass das constitutionelle Oesterreich ihnen eine hinlängliche Garantie der freien nationalen Entwicklung darbietet, und einen redlichen Willen gezeigt hat, das Wohl eines jeden Staatsbürgers zu sichern.

Der Kampf zwischen den beiden Nationalitäten, welcher seit der

Unterziehung Galiziens unter die polnische Herrschaft im Stillen sich fortspann, ist nun in helle Flammen ausgebrochen.

Die ruthenische Nation, kräftig und stark in sich selbst, gelangte sogleich zum vollen Bewusstsein ihrer bis jetzt gedrückten Nationalwürde, nahm den Fehdehandschuh auf, will und wird mit Gottes Hülfe ihre angestammten Rechte auf dem legalsten Wege ausfechten.

Die jüngsten Bewegungen in Europa, grösstentheils durch die polnische Emigration selbst angezettelt, fachten bei den Polen die Hoffnung der baldigen Wiederherstellung ihres ehemaligen Königreiches an.

Dieses herzustellende Königreich sollte nicht bloss das eigentliche Polen, sondern alle ihnen unterthänigen ganzen Provinzen umfassen. Auf Galizien wurde dabei am meisten gerechnet.

Die letzten Ereignisse, fast in allen Hauptstädten Europas, haben die Umtriebe der Polen aus Licht gezogen und gezeigt, dass sie bei jeder Umwälzung meistens die Hand im Spiele haben. Die traurigen Vorfälle in Wien haben gelehrt, wie innig sie mit den Revolutionärs aller Länder und Völker verbunden sind. Nicht aus Sympathie für Gleichgesinnte haben die Polen alle diese Wirren hervorgerufen oder bei denselben thätig mitgewirkt. Nein, die Polen können keine Sympathie. Auch nicht um die Freiheit der Völker, welche sie besonders zu verfechten vorgeben, ist es ihnen zu thun. Nichts von allen dem. Es ist nur eine Idee bei ihnen, die sie mit einer Beharrlichkeit verfolgen, wie die Geschichte keine gleiche aufzuweisen vermag, und diese Idee ist: die Herstellung ihres alten Königreiches. Dieser Idee opfern sie alles, scheuen keine Kosten, verspritzen ihr Blut an jeder Barrikade, und würden selbst mit den Wilden Amerikas einen Bund eingehen, wenn sie Aussicht hätten, durch diese Verbindung ihr Reich wieder herzustellen.

Diese Aufopferung würde allenfalls die Bewunderung und Nachahmung der Welt verdienen, wenn sie wirklich aus Liebe zur nahren Freiheit und zum Vaterlande ausginge. Aber nein, nicht Liebe zum Vaterlande ist's, was die Polen bewegt, und zu allen diesen Umtrieben hinreißt. Der Pole hat nie gelernt ordentlich zu arbeiten und redlich sein Brod zu verdienen; er ist gewohnt, Andere für sich arbeiten zu lassen, und mit dem Ertrage des fremden Fleisses den eigenen Lüsten zu fröhnen. Desshalb fürchtet er eine gut geregelte Regierung, welche jeden Staatsbürger nützlich verwendet wissen will; desshalb wünscht er sein altes Königreich, dieses Ideal seiner Freiheit zurück, um in diesem Paradiese auf dem Nacken des Unterthanen seinen Herrscherthron wieder aufzurichten.

Nach dem unglücklichem Aufstande vom Jahre 1831 und den eben so misslungenen Erhebungen in dem Grossherzogthume Posen und in Krakau, scheint das Hauptaugenmerk der Polen gegenwärtig auf Oesterreich gerichtet gewesen zu sein. Es scheint in ihrem Plane zu liegen Oesterreich um jeden Preis zum Zerfallen zu bringen, um bei der zu hoffenden Theilung Galiziens als ihr Eigenthum zu reklamiren.

Was nun die Polen um jeden Preis herbei zuführen wünschen, das wollen eben die Ruthenen um jeden Preis verhindern; denn die vorzüglichste Aufgabe der Ruthenen ist, die Integrität der österreichischen Monarchie zu wahren. Der Ruthene wünscht, dass Oesterreich im Innern geregelt und gestärkt, nach Aussen aber achtung gebietend werde, und als Grossmacht ersten Ranges in der Staatenfamilie Europas, jene Stellung einnehme, die ihm in Anbetracht der Lage, der Ausdehnung und der Bildungstufe der Völker, welche die Gesamtmonarchie bilden, gebühret. Der Ruthene wünscht in dem innigen Verbande mit dem constitutionellen Oesterreich zu verbleiben, um sich frei entwickeln, seine Nationalität ungeschmälert bewahren und sein geistiges und materielles Wohl sichern zu können.

Der Ruthene ist überzeugt, dass nur eine gut geregelte, hinlänglich starke Regierung ihm des künftigen Wohlvergehens hinlängliche Garantie darbietet.

Bei diesen offenbar divergirenden Tendenzen der Ruthenen und Polen ist es klar, dass sie Beide neben einander nicht mehr friedlich zusammen leben können. So lange die Ruthenen die Unterdrückten und die Zurückgesetzten gewesen, so lange sie noch unter der Vormundschaft standen, konnten die Polen frei der Herren spielen und ihre Uebermacht der Ruthenen recht fühlbar machen. Da nun aber die Ruthenen zum nationalen Leben und zum Selbstbewusstsein erwacht sind, und ihre Mündigkeit erlangt haben, können und wollen sie sich nicht mehr länger von den Polen am Gängelbände führen lassen. Frei mit eigenem Munde, ohne alle Dolmetscher, wollen sie ihre Sache selbst führen. Ihr Land ist gross und ihr Volk zahlreich genug, um in dem österreichischen Congressstate eine eigene, abgesonderte Provinz mit einer von den Polen gänzlich abgesonderten politischen und administrativen Regierung zu bilden. Mit dem Polen will der Ruthene nichts mehr gemein haben, als vielleicht die Erde, welche fruchtbar genug ist, Beiden einen hinreichenden Lebensunterhalt zu geben.

Die Theilung Galiziens ist eine Lebenfrage für die Ruthenen; denn nur auf diese Art kann ein für alle Mal den Umtrieben der Polen in dem Lande der Ruthenen ein Ziel gesetzt und ihren alle Aussicht benommen werden, mit Hülft der Ruthenen das alte Polenreich wieder herzustellen. Nur so kann dass Land von dem Terrorismus, unter welchem es gegenwärtig steht, befreit, und den Ruthenen die freie Entwicklung ihrer Nationalität ermöglicht werden.

Desshalb bittet die Haupt-Versammlung der Ruthenen: geruhe ein hohes Ministerium in Berücksichtigung des allgemeinen Wunsches der Ruthenen, wie auch aller Gutgesinnten im Lande selbst, die Theilung Galiziens in zwei Provinzen chemöglichst, wenn auch im Wege einer provisorischen Verfügung einzuleiten.

Lemberg, den 28. October 1848.

Ч. 6.

*Меморіял Поляків до Міністерства проти поділу Галичини
з дн. 27 надоліста 1848 р.*

Wysokie Ministeryum!

Upoważnieni od współobywateli naszych, do złożenia u stóp Tronu Adresu, podanego najuniższej do J. C. K. Mości i poparcia razem u Wysokiego Ministeryum proźby nim objętej, przeciw podziałowi Galicyi na polską i ruską prowincyę, żądanemu jakoby od narodu ruskiego, poczytujemy być naszym obowiązkiem, wyłuszczyć bliżej przyczyny, które nas i naszych komitentów, do uczynienia tego kroku powodują!

Winniśmy przedewszystkiem w imieniu tak dobrze naszym jak i komitentów naszych, zapewnić jak najuroczyściej, że gdyby zamierzony podział Galicyi był oczywiście życzeniem większości ruskiej ludności, albo, gdyby w istocie był niezbędnym do ochrony jej narodowości i mowy; jak to utrzymują jej rzecznicy w licznych swych adresach, gdyby wreszcie podziału tego wymagała istotna jaka potrzeba Rusinów, bądź narodowa, bądź polityczna, bądź też towarzyska, ani my, ani nasi współobywatele, nie tylko byśmy mu się nie sprzeciwiali, lecz owszem popieralibyśmy go ze wszystkich sił naszych. Każdy z nas bowiem czuje to nadto dobrze, że warowanie narodowości i języka, jak jest najwyższem dobrem każdego narodu, tak musi być celem najgorętszych jego życzeń; i nie przeszkadzalibyśmy pewnie drugim w osiągnięciu tego samego celu, do którego sami wszelkimi siłami dążymy. I wtedy nawet nie opieralibyśmy się zamierzonemu podziałowi, gdyby go się domagał ogólny interes monarchii, albo też wyższe jakie polityczne względy; bo wtedy, nie podejmowalibyśmy kroku, o którego byśmy bezskuteczności naprzód byli przekonani.

Ale właśnie też dla tego, że jesteśmy jak najmocniej przekonani, że żądanie podziału Galicyi nie jest usprawiedliwionem, ani życzeniem większości tej populacyi, w której jakoby imieniu jest wniesionem; ani żadną polityczną potrzebą; że go podsunęła jedynie namiętność, niezdolna jego skutków ocenić; że sumiennie jesteśmy przekonani, iż zamierzony podział, któremu jakoby chce zapobiedz, tyłkoby jeszcze powiększył; że przewidujemy smutne następstwa, jakieby z podziału takiego dla naszej prowincyi jak i dla całej monarchii wyniknąć musiały — nie mówiąc nawet o materyalnych i praktycznych niedogodnościach, stojących na zawadzie takiemu wykonaniu; dla tego też Niemcy i Polacy, Rusini i Ormianie, duchowni i świeccy, mieszczenie i posiadacze dóbr, bez różnicy stanu i wyznania, nie wahali się ani chwili z przystąpieniem do adresu, któryśmy w tej mierze do tronu Jego c. k. Mości podali.

Nie jest też wcale zamiarem naszym odpowiadać w tem miejscu na obelgi, jakimi przewodzcy ruskiej agitacyi wazyli się w swych adresach obrzucić naród polski. — O tych adresach o tyle tutaj wspomniemy, o ile wyjaśnienie objętych niemi zarzutów, do wyświecenia samego przedmiotu okaże się być niezbędnem.

Skargi powyższe i oparte na nich żądanie ruskiego duchowieństwa, zupełnego oddzielenia ruskiej części Galicyi od polskiej nie tyle jeszcze bezstronnego zadziwiać muszą, ile okoliczność, że i pierwsze i drugie dzisiaj dopiero objawiają się. Gdyby twierdzenie głównego zgromadzenia ruskiego duchowieństwa, że żądanie podziału wywołanem jest przez ucisk, jakiemu za czasów polskiego jeszcze panowania pod względem zwłaszcza narodowości i mowy ulegać miało całe jakoby plemię ruskie, było prawdą... to żądanie podziału, objaw życzeń tak dawno tłumionych — skutek tak przestarzałej antypatii plemienia ruskiego naprzeciw polskiemu, byłoby się odezwało natychmiast i zaraz po podziale Polski, tudzież po zajęciu Galicyi przez rząd austriacki. Rusini byłiby pewnie wtedy nie omieszkali korzystać z nadarżającej się sposobności; i byłiby wtedy żądali podziału, tak jak go dziś żądają; tem usilniej, że żądanie to podówczas daleko było łatwiejszem do uskutecznienia.

Ale dalecy od podobnej myśli, nie wystąpili Rusini z żadnem podobnem żądaniem, nie tylko w pierwszych latach po podziale Polski, ale i później aż do roku 1848. — Od lat 76 znajduje się Galicya pod panowaniem austriackiem. W czasie tym słyszane były wszelkie głosy, wszystkich mieszkańców Galicyi w najrozmaitszych kierunkach, w przeciągu tych 76 lat objawiły się wszystkie skargi sprawiedliwe i niesprawiedliwe, przemówiły wszystkie życzenia, podobne i niepodobne; toczyły się wreszcie wszelkie rozprawy to o ogólnych potrzebach kraju, to o ucisku pojedynczych klas jego mieszkańców; ale nikomu nie przyszło na myśl, żądać podziału Galicyi, a tem mniej poważył się kto bądź twierdzić, że podział Galicyi był od dawna życzeniem całej ruskiej ludności, a to dla zachowania jej narodowości i mowy, przez Polaków jakoby ciemnionej i gnębionej.

Jakaż więc może być przyczyna, że skargi o 300 letnie przeszło ciemniectwo, nie pojawiły się z strony Rusinów wtedy, kiedy po pierwszy raz spadły owe kajdany, mające na nich jakoby ciężać od wieków? Oto dlatego, że wtedy, historia tego kraju — obecna jeszcze każdego pamięci — nie pozwalała tak łatwo przeczyć rzeczywistego stanu i położenia Rusinów pod polskim rządem; — że historia ta była za nadto jeszcze świeżą — żeby ją tak łatwo sfalszować było można.

Wtedy wiedział jeszcze prawie każdy Rusin doskonale i wiedział o tem wszystkiem od ojców, że kiedy królowie polscy, w połowie 14-go wieku zdobyli na księżętach Rusi, część wschodnią Galicyi, nie żaden lud ruski poszedł w ówczas jakoby w jarzmo narodu polskiego, ale się temu narodowi dostała tylko na własność wielka przestrzeń pustego i w niektórych tylko miejscach słabo zamieszkałego kraju; tudzież, że taka tylko pusta prawie przestrzeń, wcieloną w ówczas została do polskiego państwa. Wtedy powszechnie jeszcze znajomą było prawdą, że $\frac{4}{5}$ osad, znajdujących się w wschodnich cyrkulach Galicyi, założone były przez królów polskich, lub też przez polskich posiadaczy dóbr; w tych właśnie ruskich, a im nadanych pustyniach; wtedy pamiętano jeszcze, że te osady zaludnione były kolonistami różnych szczepów i krajów, którzy się dla tego właśnie chętniej w Polsce, ani-

żeli gdzie indziej osiedlali, że im głośna po całej w ówczas Europie tolerancja polskiego rządu i narodu względem obcych wyznań, narodowości i języka dobrze znaną była; dzięki też której, koloniści ci w aktach swego osiedlenia zapewnioną zawsze miewali nietylko wiarę i język swego kraju i narodu, ale co więcej i prawo rządzenia się wedle ustawodawstwa i obyczajów rodzimych.

Dlatego nie przeszło wtedy żadnemu Rusinowi przez myśl nawet reklamować na rzecz i własność ruskiego li plemienia całą wschodnią część Galicyi; bo wtedy mógł go być jeszcze każdy z łatwością przekonać i nauczyć, że do zaludnienia tej części Galicyi przykładali się tak dobrze Niemcy, Polacy, Wołosi i Ormianie, jak i Rusini, którzy to ostatni, po miastach zwłaszcza, w oczywistej byli większości.

W epoce równie, o której mówimy, nie byłby się zapewne nikt powążył wystąpić z twierdzeniem, jakoby pierwotne instytucje gminne i inne polityczne swobody, których niegdyś Rusini używali pod panowaniem swoich własnych książąt, zostały im wydarte pod polskim dopiero rządem. Bo wtenczas wiedział o tem tak dobrze historyk, jak i każdy obywatel, jak i większa część wieśniaków, że wszystkie osady, używające kiedykolwiek praw gminnej autonomii, lub innych przywilejów, prawa te i przywileja zawdzięczały jedynie polskiemu właśnie rządowi, a to przez nadanie prawa Magdeburgskiego, te i tym podobne wolności — zapewniającego.

Jak wielka była liczba osad w wschodnich cyrkulach Galicyi, którym przysługiwały podobne swobody wcześniej lub później nadane?... jak sobie osady te swobody wspomniane wysoko ceniły?... dowodzą proźby, które z ich strony w pierwszym dziesiątku lat po zajęciu Galicyi podawano do rządu austriackiego; proźby, znajdujące się zapewne do dziś dnia w starych aktach gubernialnych.

Naczelnicy więc ruskiej dzisiejszej agitacji niech pierwiej przejrzą proźby, o których mowa, niech się wprzód rozpatrzą w nadaniach, w moc których podobne osady kolonizowanemi były; nadaniach, których dowody znajdują się w dawnych aktach grodzkich; niech wprzód zgłębią należycie historję własnego kraju i dzieje jego zaludnienia, zanim się polskiemu narodowi odważą zarzucić uciemiężenie ruskiego pokolenia. Zarzut o którym mowa, tym dziwniejszym się wyda, skoro się zastanowimy, że rozległa kraina ruska, połączona z koroną polską w roku 1413, przez dobrowolną uniję Litwy z Polską, stanowiła zawsze większą połowę polskiego niegdy państwa; że królewski szereg Jagielonów ruskiego był pochodzenia, tudzież, że najslawniejsi mężowie historyi polskiej do ruskich należeli rodzin.

Większej nierównie niewiadomości ruskiego duchowieństwa dowodzi drugie również mylne twierdzenie, jakoby język ruski był kiedy gniebionym przez Polaków. Nie jest tu miejsce zapuszczania się w lingwistyczne albo etymologiczne wywody, niechcemy Wysokiemu Ministerium przedkładać akt, dotyczących polemiki, tożzonej w tej mierze wszechstronnie od czasu pierwszego pojawienia się ruskiej agitacji. Z zeznania atoli wszystkich prawych i bezstronnych Rusinów pokazało się jednak niezbicie, że język polski jest językiem piśmiennym,

powstałym z różnych dialektów słowiańskich i letyckich, z których się ludność polskiego niegdy państwa składała; że język ten przyswoił sobie daleko więcej wyrazów z ruskiego narzecza, aniżeli z którego bądź innego; że język ten nareszcie najczystej jest mówionym w tych właśnie częściach Galicyi, które niegdyś do Rusi należały. Język polski znajduje się w jednym zupełnie położeniu, co i język włoski. Język włoski, którym najczystej mówią w tokańskim, jest jednak językiem tylko piśmiennym włoskim. powstałym z różnorodnych włoskich dialektów, dzięki jedynie usiłowaniom uczonych. I dla tego też, że język polski jest językiem używanym w piśmiennictwie, przyswoiły go sobie wszystkie warstwy wykształconej ludności w polskim niegdy państwie, tak dobrze ormańskiej, ruskiej, wołoskiej jak i niemieckiej. Język polski stał się jedynym środkiem zrozumienia się wzajemnego pomiędzy wspomnianą ludnością; on był i jest językiem literatury i umiejętności w kraju; on przyjętym został do wszystkich publicznych i prywatnych tranzakcyj; przyswoiły go sobie wreszcie sądy tak dobrze jak i administracya, i zamienił się w jedyne go pośrednika, pisma i mowy w całym kraju. Języki Ruski, Mazurski i Litewski zostały dialektami li wiejskiego ludu, nie mogły się przeto ani wykształcić, ani wyrobić. O gnębieniu więc ruskiego języka polskim o tyle chyba może być mowa, o ile zawsze i wszędzie z postępem oświaty dialektu ludu ustępywać muszą i ustępują mowie wykształconej i piśmiennej narodu.

W tem, a nie w innym położeniu znajdowały się rzeczy pod rządem polskim, co się tyczy Rusinów; i zajęcie Galicyi przez rząd austriacki w takim je, a nie w innym stanie zastało.

Zachodzi przeto pytanie: ażali okoliczności zmieniły się od tego czasu do tego stopnia, żeby to, o czem się wtedy nikomu nawet nie marzyło, czego sobie pod ówczas nikt nie życzył, miało się teraz dopiero stać austriackim, przewaga polskiego plemienia i ucisk Rusinów przez Polaków, wzmogły się tak dalece, że do zasłonięcia ich przed tą polską jakoby przewagą i uciskiem, pomiędzy nimi rozdziału potrzeba? teraz właśnie, kiedy zasada równego uprawnienia wszystkich narodowości w państwie austriackim stała się prawdą niczem nie zachwianą; kiedy ją policzono między kardynalne podstawy przyszłej konstytucyi państwa? Albo miałby się narodowy duch ruskiego ludu dziś dopiero tak nagle i silnie obudzić, iżby mu politycznej samodzielności i bytu odmówić więcej nie można było?

Nam się zdaje, że owszem ma się zupełnie przeciwnie. Rozdział istniejący niegdyś pomiędzy Polakami i Rusinami, zatarty już zupełnie pomiędzy wykształconymi, znikł także pomału i w niższych warstwach ludności obojga. Ulepszenie komunikacyi ułatwiło, naturalny zaś postęp cywilizacyi podwoił między nimi obcowanie, a obcowanie to zacieśniało co raz to bardziej istniejącą niegdyś w obyczajach i zwyczajach różnych szczepów ludu galicyjskiego różnicę. Duch religijnej tolerancyi wzmagał się co raz to bardziej, a tożsamość politycznego położenia, tożsamość prawodawstwa wywołały też rychło wszędzie tożsamość ich potrzeb i stosunków. Nigdy też lud wiejski, osiadły w wschodnich cyrkulach Galicyi, nie objawił innych dążeń i życzeń, aniżeli w zachodnich, ani różnica wyznania i pochodzenia, znajduwana nieraz

w jednych i tych samych cyrkulach i osadach nawet, niezakłóciła nigdy pokoju między Polakami i Rusinami, ani do jakich bądź niesnasek pomiędzy niemi nie stała się powodem.

Wieleż to wypadków przytoczyć by można, że jeden członek jednej i tej samej rodziny jest polskiego, a drugi ruskiego pochodzenia?... jeden łańskiego, a drugi greckiego wyznania?... Cóż dopiero powiedzieć o wyższych i wykształconych warstwach towarzystwa, gdzie się już nikt o to nie pyta, czy kto jest Rusinem, czy też Polakiem?... Czy kto do jednego, lub też do drugiego należy wyznania? We wszystkich żywotnych kwestjach kraju biorą równy udział tak dobrze Polacy, jak Ormianie i Rusini, byle tylko byli wykształconymi, z równą gorliwością dbają o narodowe, polityczne, duchowe i materialne potrzeby prowincyi; wszyscy widzą w niej wspólną i niepodzielną ojczyznę, uważają siebie za jeden i ten sam naród. — O prawdziwe powyższego twierdzenia, przekona się Wysokie ministerjum, jeżeli się zechce zająć sprawdzeniem, wielu Rusinów przystąpiło do adresu z dnia 19. marca r. b. w imieniu całej Galicyi podanego?... jak wielką jest wreszcie liczba tych z pomiędzy nich, którzy podpisali adres w obecnym nawet przedmiocie Jego c. k. Mości podany?

Czyliż w przeciągu czasu, o którym mówimy, ruski dyalekt wykształcił się tak dalece i rozszerzył, żeby sobie mógł rościć prawo do stania się językiem samodzielnym, do wprowadzenia siebie — w wykład nauki po szkołach, do stania się pośrednikiem w urzędzie lub sądzie? Przeciwnie, naczelnicy ruskiej agitacyi przyznali sami, że tak nie jest, kiedy w względu na niewykształcenie własnego prosili o tymczasowe zatrzymanie niemieckiego języka, tak dobrze w szkołach jak i urzędach. Nienaturalne nadto wysilenia, podejmowane w najnowszych czasach, żeby wydawać ruskie dzienniki i dzieła, przekonały niewątpliwie, że jeżeli język ruski chce zostać językiem piśmiennym, musi się koniecznie złąć w jedno z językiem albo polskim albo też rosyjskim; bez pomocy bowiem jednego z nich nie może w nim być oddaną żadną myśl, wznioślejsza nieco nad poziom zwyczajny. Wyrwali w powziętem raz postanowieniu naczelnicy ruskiej agitacyi zmuszeni się widzieli przyswoić językowi ruskiemu nietylko mnóstwo słów z rosyjskiego języka, ale nadto usiłowali brak własnego pisma zastąpić literami rosyjskimi i niedostatki pisma Cyryliką zwanego, rosyjskimi wynagrodzić głoskami. Skutek niedopisał wprawdzie zamiarowi i usiłowaniu, bo pokazało się, że nietylko lud wiejski, ale nawet i wykształceni Rusini, nie mogli czytać pisma, które im chciano narzucić za starożytne i narodowe! Duchowieństwo nawet ruskie, które kwestyą dyalektu ruskiego wyniosło do godności sprawy narodowej, nie mogło aż do ostatnich czasów przyczyniać się w czemkolwiek do upowszechnienia dyalektu, o którym mowa; a to dla tego, że większa część duchownych, zaniedbawszy dyalektu ruskiego zupełnie, używała w jego miejscu i do dziś dnia używa języka polskiego, w życiu i stosunkach z rządem. I ta też jedna okoliczność jest wystarczającym dowodem, jak niesłusznem jest obwinienie autorów ruskiego adresu, jakoby ich język był przez Polaków systematycznie gnębionym. Klóz bowiem kiedy przeszkadzał Rusinom używać ich języka, bądź w mowie,

bądź w piśmie, bądź też w urzędowych korespondencyach i kształcić go wedle upodobania? Język więc, który sami Rusini zaniedbali, którym zaledwie niektórzy duchowni pisać umieją, którego żaden urzędnik, żaden mieszczanin w wschodnich nawet cyrkulach Galicyi nie rozumie, a cóż dopiero żeby nim miał mówić?... Język taki narzuca duchowieństwo ruskie $\frac{3}{5}$ częściom Galicyi za jedyny język krajowy!? I duchowieństwo wspomniane widzi w tem ucisk ze strony Polaków, że wszyscy, którym tylko zależy na dobro kraju, którzy dbają, ażeby potrzebne wiadomości upowszechniały się w nim jak najszybciej, domagają się zaprowadzenia języka polskiego w szkołach i urzędach, dlatego, że język ten posiada w wszystkich gałęziach umiejętności potrzebne i gotowe dzieła; że nim mówią wszyscy cokolwiek wykształceni w kraju, że nim wreszcie mówi połowa wiejskiej ludności, a druga że go bez wyjątku rozumie? W istocie zrozumienie wszystkich podobnych twierdzeń i zarzutów, pogodzenie z sobą takich sprzeczności byłoby niepodobnem, gdyby nam ostatnie słowo tej zagadki nie było dostatecznie znanem, gdybyśmy nie znali dokładnie źródła i prawdziwych celów obecnej ruskiej agitacyi.

Agitacya, o której mowa, nie jest bynajmniej narodową, lecz wyłącznie religijną. Nie chodzi tu bowiem wcale o język ruski, albo o ruską narodowość, ale chodzi o ustalenie supremacyi greckiego duchowieństwa w cyrkulach, które w tym celu jako ruteńska prowincya są reklamowane. Nie politycznej unii Rusi z Polską, ale unii greckiego kościoła z katolickim, dokonanej przez były rząd polski w r. 1595 za pomocą apostolskiej stolicy, nie może duchowieństwo ruskie zapomnieć po upływie nawet półczwarta wieku!... i unija ta kościelna jest właściwym uciskiem, który zdaniem duchowieństwa Rusini od Polaków znosić musieli. Znaczna część ruskiego duchowieństwa uważa wspomnianą uniją do dziś dnia jeszcze za szczytną; do dziś dnia spogląda z tęsknotą na dyzunicki kościół i widzi w nim matkę swego własnego; a chęć połączenia się z nim na powrót odżyła głównie od czasu przejścia unitów w Państwie Rosyjskiem do kościoła greckiego. Niema zapewne nikogo z pomiędzy wykształcniejszych pomiędzy nami, coby sobie nie przymomnił, jak nadzwyczajne wrażenie zrobiło w swoim czasie przejście wspomniane na umysłach grecko-katolickiego duchowieństwa w Galicyi; wrażenie, które wtedy ściągnęło nawet na siebie uwagę rządu krajowego, i obudziło w nim słuszną obawę. Sprawiedliwie bowiem ruch, o którym mowa, uważanym był wtedy przez rząd krajowy za nieprzyjazny interessom Austrii; i w greckim duchowieństwie, biorącym w nim udział, widział rząd wtedy i słusnie przeciwników swej sprawy. Zkądże więc dzisiaj, ci sami, których widoki i dążenia uchodziły podówczas za zgubne dla Austrii, mogą uchodzić za obrońców austryackiej monarchii? Myślimy, że się niedaleko pominiemy z prawdą, jeżeli powiemy, że okryci tym wygodnym płaszczem mają nadzieję zrobienia pierwszego pewnego kroku na drodze, prowadzącej do pożądanego celu. Agitacyi tej przyświeca jawnie myśl, że gdy tylko Galicya zostanie raz podzieloną na grecko- i rzymsko-katolicką prowincyę, wtedy niedość że w wschodnich częściach tego kraju ustali się na zawsze supremacya grecko-katolickiego wyznania jako

wyznania większości; niedość, że przy tej sposobności ułatwionem zostanie stłumienie rzymsko-katolickiego obrządku; niedość nareszcie, że upowszechnienie ruskiego dyalektu da się wtedy przeprowadzić całą siłą religijnego wpływu; ale to będzie nadto krok zarazem stanowczy do ściślejszego związku i zlania się w jedność z Rusinami, zostającymi pod berłem rosyjskiem; będzie to założony fundament do duchownego odbudowania państwa ruskiego, tak jak w połowie czternastego wieku istniało.

Oprócz tych wszystkich religijnych i politycznych a tem samem wyższych względów, wiele także jeszcze osobistych pobudek kieruje w tej mierze duchowieństwem grecko-katolickiem i wzbudza w niem wspomniane wyżej życzenia. Najważniejszą pomiędzy niemi jest uczucie obrażonej miłości własnej, to jest przekonanie o niższości jego stanowiska w porównaniu z stanowiskiem duchowieństwa rzymsko-katolickiego. Pomijając nawet, że jak długo trwa unija obydwóch wyznań — pierwszeństwo zostać koniecznie musi przy obrządku łacińskim już dla tego samego, że obrządek łaciński zajmuje od wieków najwyższy stopień w hierarchii chrześcijańskiego kościoła; że dalej nie łacińskie wyznanie z greckiem, ale greckie z łacińskiem jest połączone; już sam celibat i bogatsze w ogóle uposażenie rzymsko-katolickiego duchowieństwa w Galicyi musi temu ostatniemu zapewniać dużo niepodleglejsze stanowisko, aniżeli go zajmować może duchowieństwo obrządku greckiego. W czasie albowiem, gdy zakaz żenienia się po wyświęceniu zmusza niejako duchownych obrządku greckiego do zawierania związków małżeńskich wtedy, kiedy sobie jeszcze ani niepodległego bytu, ani sposobu do życia nie zapewnili; — gdy konieczność ta stawia ich w naturalnej zawiślności od żony i jej krewnych, którzy do ich utrzymania i gospodarstwa w większej części przyczyniać się muszą; — zwyczaje nadto Rusinów przynoszą jeszcze z sobą; — że ich duchowny pasterz, skazanym jest mieć udział we wszystkich uroczystościach familijnych, to jest w weselnych, chrzestnych i pogrzebowych obchodach swoich parafijanów, tem samem przeto ich zwyczaje i sposób życia przyswajać sobie niejako musi. Obowiązki nadto familijne i mniejsza nierównie dotacya są przyczyną, że duchowny greckiego obrządku poświęcać się musi więcej staraniom gospodarskim i zarobkowym, aniżeli duchowny obrządku katolickiego, że musi przemysliwać nad sposobami pomnożenia majątku, który po jego śmierci ma być jedynym sposobem utrzymania jego wdowy i dzieci. Wszystkie powyższe okoliczności razem wzięte, niepozwalają duchowieństwu greckiemu myśleć tak, jakoby należało, o wykształceniu własnem; a brak tego wykształcenia właśnie, jest główną przyczyną, że duchowieństwo wspomniane, w obec swoich parafijanów zajmuje dużo niższe stanowisko od tego, które jest i musi być udziałem rzymsko-katolickiego. Wszystko to także sprawia, że duchowieństwo greckie widząc się być upośledzonym w obec łacińskiego, zamiast przyczyny tego szukać w towarzyskiem i naukowym stanowisku swoim, szuka ją i znajduje w mniemanem wyszczególnieniu rzymsko-katolickiego obrządku!

Czyli wyszczególnienie takie było kiedy zamiarem austriackiego rządu? czyli rząd ten przyczyniał się kiedy bądź do jego ziszczenia?

czyli też raczej — duchowieństwu obojga obrządków jedne zawsze i te same prawa przyznawał? i oba jednemi względy obdzielał? — czyli jednemu i drugiemu dostarczał w równej proporcji środków do intelektualnego wykształcenia? Czyli wreszcie było kiedy w mocy wspomnianego rządu — obmyśleć duchowieństwu greckiemu bogatsze uposażenie od tego, jakie obecnie posiada? wszystkie te pytania — rozstrzygnięciu Wysokiego Ministerium zostawić musimy. Co do nas, ograniczymy się tutaj tylko do zwrócenia uwagi Wysokiego Ministerium — na konieczność lepszego opatrzenia duchowieństwa greckiego, które w samej rzeczy w wielu okolicach jest niskim i stanowisku duchownego nie odpowiadającym.

Zdaniem naszym potrzebie tej dałoby się najłatwiej uczynić zażość przez regulację grecko-unickich probostw, gdy przy równej prawie liczbie wyznawców obojga obrządków w Galicyi obrządek rzymsko-katolicki 791, obrządek zaś grecko-katolicki 1765 plebanij posiada.

Jakkolwiek atoli gotowi zawsze będziemy popierać słowem i czynem wszystkie słuszne żądania grecko-katolickiego duchowieństwa, musimy się jednak oświadczyć stanowczo przeciw wszystkiemu, coby podjęte w celu wyłącznie zapewnienia supremacji w wschodnich cyrkulach Galicyi, w celu nadto ułatwienia jego politycznych lub innych jeszcze zachceń, mogło i musiało nadweryżyć węzeł jednoci, łączący dotąd wszystkich mieszkańców tej prowincyi; coby kłóciło religijny pokój, którego prowincya nasza jak na teraz używa; coby wreszcie cywilizacyi większej połowy jej ludności mogło i musiało stawać na zawadzie.

I mądrość też krajowego rządu, jego znana troskliwość o całość interesów ogółu monarchii; gorliwość wreszcie, jaką się zawsze odznaczał we wszystkim, co dotyczyło praw rzymsko-katolickiego kościoła; — wszystko to razem wzięte jest nam rękojmią, że do osłabienia unii greckiego kościoła z rzymskim — trwającej już przeszło 3 wieki, nie poda pomocnej ręki: że nadto nie zechce sam podsycać i wzmacniać już i tak dość silnej i naturalnej skłonności Rusinów ku wschodowi. Tej pomocy i zachęcenia tem pewniej rząd zdaniem naszym odmówić powinien, gdyż mogąc teraz z pewnością rachować na wierność ludu wiejskiego, tak dobrze w cyrkulach wschodnich jak i zachodnich Galicyi, wątpić należy, czyby to było z jego korzyścią, — gdyby zamiast jednolitej, jedną i tą samą lojalną myślą ożywionej massy, stworzył sam w Galicyi dwa pod każdym względem przeciwne sobie szczepy ludu, któreby ożywione religijnem i narodowem antagonizmem do różnych także łatwo mogły dążyć celów.

Tem mniej zaś dopuszczamy, iżby rząd austriacki, w epoce właśnie, w której dawnym i choćby najsilniej objawionym narodowości odmawia stanowczo politycznej samodzielności i autonomii, mógł światu dawać niesłychany przykład podziału jakiej prowincyi wedle różnicy obrządku i sankcjonować tym sposobem nową i dotąd nigdzie niepraktykowaną zasadę, że różnica wyznania może i powinna pociągać za sobą i podział administracyjny jakiegokolwiek prowincyi. Żądanemu nadto podziałowi Galicyi, w razie gdyby w istocie

miano mieć zamiar przyprowadzenia go do skutku, stanęła by oprócz wszystkiego, ogromna jeszcze na zawadzie trudność wynalezienia prawdziwej linii demarkacyjnej między polską a ruską, jaśniej mówiąc, między grecko-katolicką a rzymsko-katolicką częścią Galicji. Tabela albowiem załączona tutaj pod literą A. wyjęta z szematyzmów grecko-katolickiego i rzymsko-katolickiego konsystorzów, przekonywa, że po wszystkich cyrkulach Galicji znajdują się rozprósnieni wyznawcy obydwu obrządków; że często w jednych i tych samych wsiach, spokojnie obok siebie mieszkają; że prawie zawsze w takich miejscach są nawet członkami jednej i tej samej rodziny. Często zdarza się także, że różnica nawet obrządku nie jest jeszcze dowodem różnicy narodowości i mowy. Wyznawcy np. grecko-katolickiego obrządku, osiedli w południowej części cyrkulu samborskiego, sandeckiego i jasielskiego, są wszyscy pochodzenia polskiego — w wschodnich znowu cyrkulach Galicji znajdują się w pośród wsi ruskich osiadłe kolonie Mazurów, którzy wiarę i mowę swych ojców nietknięte zachowali. Jest że więc w podobnem położeniu rzeczy możliwem pociągnąć linię demarkacyjną taką, któraby ruską i mazurską część prowincji ściśle oznaczyła? albo, mianożby w celu ścisłego dokonania podobnego rozdziału — nakazać przesiedlenie ludności polskiej i katolickiej do zachodnich, i przeciwnie, ruskiej i greckiej do wschodnich cyrkulów Galicji?...

Przypuściwszy wreszcie, że za podstawę podziału przyjętą będzie numeryczna większość albo wyznawców jednego obrządku, albo też mówiących jednym i tym samym językiem; przypuściwszy dalej, że te obwody, których mieszkańców większość przyznaje się do rzymsko-katolickiego obrządku do części polskiej; te zaś, w których większość przyznaje się do obrządku greckiego, do ruskiej części przyłączone będą — jakieżby skutki, pytamy się, z takiego rozdziału wyniknąć musiały?... Nie inne zapewne, jak tylko, żeby Rusini w wydzielonej dla nich prowincji, w celu upowszechnienia ile możności swego obrządku i języka, język ten i obrządek wszystkim polskim mieszkańcom, wszystkim wyznawcom rzymsko-katolickiego obrządku, narzucać chcieli; w razie zaś niepowodzenia takiej propagandy wyznawców tych na drodze prześladowania wszelkiego rodzaju wydaliliby z kraju usiłowali. Postępowanie takie, łatwe do przewidzenia... wywołałoby naturalnie repressalia przeciw Rusinom w zachodnich cyrkulach Galicji zamieszkałych; i powstałoby wkrótce w naszym kraju niesnaski i zatargi religijne, jak dotąd, zupełnie w nim jeszcze nieznanne. W cyrkulach, gdzieby większość ludności była ruską, posiadacze dóbr i wszyscy, należący do zamożniejszego i więcej nieco wykształconego towarzystwa, byłiby przedmiotem prześladowania, jako mówiący wyłącznie polskim językiem i należący bądź z urodzenia, bądź przez nawrócenie do rzymsko-katolickiego obrządku. Prześladowanie to znalazłoby silne poparcie w ludzie wiejskim jako schlebające jego nadziejom — rozdzielenia gruntów pańskich między wiejskich osadników. Do tego też a nie innego celu dąży, jak przyznać trzeba, jawnie, pismem tak dobrze jak i mową, większa część duchowieństwa obrządku greckiego; nad nim pracują nieustannie i świeccy naczelnicy obecnej ruskiej agitacji, i dążenie też to jest drugim i charakterystycznym znamieniem

ruchu, który oprócz, że jest wyłącznie religijnym, jest nadto jeszcze i socyalnym. Propagatorowie jego apostołują codzień dobitniej ruskiemu ludowi, że grunta, znajdujące się dzisiaj w rękach panów, stały się ich własnością na drodze jedynie nieprawnego zaboru i wyrzucia z ich posiadania pierwotnych mieszkańców tego kraju tj. ruskich chłopów; że przeto dzisiejsi włościanie, ich potomkowie, mają jak najzupełniejsze prawo żądania ich zwrotu. Tym też naukom przypisać należy owe coraz to częściej wydarzające się napady wiejskiego ludu na pańskie grunta; owe samowolne przywłaszczanie sobie znacznych kawałów lasu, wypasanie dominikalnych łąk i tp. Nie ulega żadnej wątpliwości, że, jeżeli zubożenie dotychczasowych dziedziców i wyrzucie ich z własności jest zamiarem dzisiejszej agitacji, to postępowanie takie dłużej cierpiane, musi doprowadzić do pożądanego celu. Utrzymywanie podobnego ducha pomiędzy ludnością i zachęta do podobnej samowoli sprawi niedługo, że wszyscy dziedzice i posiadacze dóbr ustąpią z kraju i wnet nie pozostanie w ruskiej prowincyi innej ludności, tylko sami Rusini, tj. chlopi i księża. Czy się atoli godzi przypuścić, ażeby podobny chociaż nieochybny rezultat agitacji obecnej mógł odpowiedzieć widokom rządu? czyli podobna zachęta demagogicznych zabiegów i knowań może być zgodna z zadaniem i celem rządu w tym kraju?... wątpić sobie pozwolimy... w każdym atoli wypadku, poczytujemy sobie za obowiązek, zwrócić jego uwagę na niebezpieczeństwo, grożące w tem położeniu rzeczy nieochybnie, nie tylko wszystkim posiadaczom dóbr, ale i wszystkim najmniejszym i więcej nieco wykształconym klasom ludności, w cyrkulach wschodnich zamieszkałej.

Nie na tem atoli tylko niebezpieczeństwie, ograniczają się praktyczne trudności i niedogodności, któreby z zamierzonego podziału Galicyi wypłynąć musiały. 76 lat z okładem uważał rząd austriacki Galicyę za całość nierozdzielną i wedle tego traktował. Przez 76 lat podlegała Galicya w politycznym, administracyjnym i sądowym względzie jednemu i temu samemu ustawodawstwu, a z tożsamości ustaw wyniknęły teżsame stosunki; i tożsamość ta spoiła i zlała w jedno interesa wszystkich części tej prowincyi. Jeden i ten sam sejm prowincyalny zastępywał interesa posiadaczy dóbr w całej Galicyi, powstał instytut kredytowy ziemski dla całego kraju, którego obligi (listy zastawne) tej właśnie solidarności kredyt swój zawdzięczają. W jednej i tej samej tabuli publicznej krajowej uregulowane zostały i są zabezpieczone wszystkie tytuły własności ziemskich i praw rzeczonych na nich zahypotekowanych; jedyna i ta sama instancya sądowa, to jest sąd lwowski, stanowi ogólne hipoteczne forum dla całego kraju. Z tą też we Lwowie, nie gdzie indziej, robione są po dziś dzień wszystkie tranzakcyje, dotyczące hipoteki dóbr ziemskich. We Lwowie zawierają się kontrakta kupna i sprzedarzy tudzież dzierżawę dóbr; tu przychodzą do skutku układy o pożyczki na hypoteki, tu załatwiane bywają wszystkie formalności prawne i sądowe, z umorzeniem ciężarów tabularnych jakkolwiek związek mające. Jakieżby zamieszanie wszystkich tych stosunków musiało nastąpić w razie podziału kraju na dwie prowincye?! Jakiegożby utrudzenia doznali obywatele w za-

bezpieczeniu swoich prywatnych interesów?! Nie mówimy tu już nawet o formalnościach paszportowych, które gdyby nadal zatrzymać chciano, utrudziłyby już same, konieczną i ciągłą komunikację wschodniej części Galicji z zachodnią; i nie mówimy o tem dla tego, że się spodziewamy, iż z ostateczną organizacją państwa i wprowadzeniem w wykonanie swobód konstytucyjnych zawady takie w całej zapewne monarchii usuniętymi zostaną; ale nie możemy nie zwrócić uwagi rządu na okoliczność, że jeżeliby podział Galicji nie miał za sobą pociągnąć także i podziału wszystkich władz, magistratur, tudzież tabuli — mieszkańce zachodnich cyrkulów skazaniby przez to samo zostali na odbywanie podróży w jednych interesach do Lwowa, a w drugich do Krakowa; albo, co gorsza, na utrzymanie podwójnych plenipotentów! — Jeżeli zaś razem z podziałem prowincji mają być także podzielone i władze i ich jurysdykcyje; to skutkiem takiego podziału, w pierwszych osobliwie latach, nie będzie co innego, tylko ogromna strata czasu, zmarnowanego na zażądanie i wyszukanie potrzebnych objaśnień aktów, na czym zawsze interes tylko stron ucierpi. Nie mówimy tu już wcale o trudnościach stósunkowego podziału uposażenia obydwóch religijnych obrządków, tudzież innych publicznych prowincjonalnych funduszów. Ale pytamy się i pytanie to jest, jak nam się zdaje zupełnie na swoim miejscu; cóż na przypadek podziału stanie się z zbiorami umiejętności, z zakładami wychowania lub innego publicznego użytku dotyczącami, które, fundowane i uposażone przez prywatnych, przeznaczone były dla całego kraju? i dla tego tylko we Lwowie są umieszczonemi, że Lwów jako stolica prowincji, był zarazem siedliskiem wszystkich wyższych zakładów naukowych całego kraju; i miejscem zamieszkania wszystkich, poświęcających się nauce i umiejętnościom. Czyliż biblioteka Ossolińskich, jedyny dzisiaj i najliczniejszy księgozbiór w Galicji, instytucja prawdziwie polska, ma pozostać własnością ruskiej prowincji?... której ruskich mieszkańców, literatura polska już dziś bynajmniej nie obchodzi, a w przyszłości tem mniej obchodzić zapewne będzie?... To samo konwikt, zostający niegdyś pod dozorem Jezuitów, czyliż w razie, gdyby i nadal miał być utrzymanym jako instytucja fundowana wyłącznie przez prywatnych, pozostanie na wyłączną korzyść zachodniej prowincji?... Jakiż stósunek podziału zaprowadzonym będzie np. w licznych stypendyalach, które ustanowione na rzecz Galicyanów przy rozmaitych akademiach austriackich na przedstawienie tylko Stanów Galicji — są po dziś dzień rozdawane?

Zakład nareszcie kredytowy ziemski!... Wspólnie z dyrekcją towarzystwa kredytowego rozbieraliśmy najskrupulatniej kwestyę, jakie stanowisko wypadnie zająć tej instytucji na przypadek dojścia do skutku zamierzonego podziału prowincji?... i wypadek rozbioru tego był następujący:

Albo podział prowincji pociągnie także za sobą i podział towarzystwa kredytowego na dwa towarzystwa, albo też nie? w pierwszym przypadku wszystkie listy zastawne, dotąd wydane, musiałyby być cofnięte z obiegu i w miejsce ich wydane nowe, na każdą prowincyę

z osobna; każde albowiem towarzystwo kredytowe z osobna może i powinno pilnować wypłaty tych tylko listów zastawnych, które są na jego okręg wydane i może czuwać nad regularną wypłatą rat i exekwować opieszalnych dłużników w swoim tylko własnym rejonie. Oprócz tego podział towarzystwa kredytowego pociągnąłby koniecznie za sobą musiał i podział funduszu rezerwowego, co by niepokonanym nie ledwie ulegać musiało trudnościami, jeżeli zważymy, że podział takiego funduszu nie dalby się skuteczniej inaczej, tylko na drodze mozolnej kwerendy: w jakim stosunku każda z podzielonych prowincyj w utworzeniu wzmiankowanego funduszu miała udział? Czyliż w obec konieczności takiego podziału towarzystwa kredytowego — potrzebujemy jeszcze dowodzić, że nowe i przez jedno tylko z prowincjonalnych towarzystw kredytowych wystawione listy zastawne, jako zabezpieczone na więcej ograniczonej hipotece, mające do dyspozycji mniejszy także fundusz rezerwowy, mającą też wartość nie tylko za granicą, ale i w kraju miećby musiały? głównie z powodu, że każdy z dwóch oddzielnych rezerwowych funduszy pomniejszać by się z każdym rokiem musiał; każde albowiem z osobna towarzystwo kredytowe, wskazane by było na ponoszenie tych samych kosztów administracyjnych, które dziś wspólnie obydwaj ponoszą? Nie będzie więc, pytamy, nieodzowna i konieczna wymiana terazniejszych, na całą prowincją wystawionych listów zastawnych, na inne, na część jej tylko wystawione, formalnem wywłaszczeniem ich dotychczasowych właścicieli?

Również wielkimi są niedogodności, wynikające w drugim przypadku, to jest: gdyby towarzystwo kredytowe nie miało być podzielonem. — W przypadku tym albowiem zachodzi najsamprzód pytanie; gdzie i na jakiej drodze zwoływaniem być na corocznie ogólne zgromadzenie towarzystwa, używające prawa rewizji corocznych rachunków całego zakładu? rozstrzygające jak dotąd wszelkie ważniejsze kwestye? do którego nadto składu, w ślad brzmienia statutu, wchodzić nie tylko właściciele dóbr przystępujący do towarzystwa, ale i nadto wszyscy członkowie Galicyjskich Stanów, pod których gwarancją znajduje się instytucja towarzystwa kredytowego? Czyliż skład taki zgromadzenia ogólnego mógłby być pomyslanym na przypadek, gdyby za podziałem prowincyi, nastąpił także i podział sejmu prowincjonalnego? czyliby gwarancja tak podzielonych stanów prowincjonalnych mogła być dalej właściwą, a nawet i możliwą dla listów zastawnych, wydawanych przez towarzystwo kredytowe ogólne i niepodzielone?

Interes przeto także i towarzystwa kredytowego, a zatem jednej z najpiękniejszych i najdobroczyńniejszych instytucyj, które Galicya austriackiemu rządowi zawdzięcza, sprzeciwia się tak dobrze, jak wszystko inne, zamierzonemu podziałowi prowincyi.

Podział atoli, o którym mowa, byłby podobno najdotkliwszym dla interesów miasta Lwowa; i obawa ta jest jednym z głównych powodów, dla których mu się stanowczo sprzeciwiać musimy. Gdy miasto Lwów w od pierwszej zaraz chwili zajęcia Galicyi, obrane było przez rząd austriacki za stolicę prowincyi; gdy z tego tytułu jest

siedliskiem wszystkich najwyższych władz krajowych, wszystkich zakładów naukowych, gdy dalej znaczna liczba zamieszkujących go urzędników rządowych przyczynia się sama przez się do orzywienia w nim handlowego i przemysłowego ruchu; dla tego też osiadła w nim nie mała liczba kupców i rzemieślników; dla tego wiele mieszczanów przez wzgląd na coraz to zwiększającą się liczbę mieszkańców włożyli znaczne kapitały w budowlę, z względu głównie, że wiele zamożniejszych rodzin z prowincyi, dla łatwości wychowania swych dzieci, stałe we Lwowie obrało zamieszkanie. Bezpośrednim więc skutkiem podziału Galicyi, któryby za sobą pociągnął nie tylko zmniejszenie zamieszkujących tu urzędników, ale i wyjazd mnóstwa familij z cyrkulów zachodnich, zamieszkujących Lwów tymczasowo; musiały by być znaczne straty w dochodach większej części właścicieli domów we Lwowie, tudzież utrata sposobu zarobkowania, osiadłych w nim rzemieślników i kupców! Tym sposobem miasto Lwów, zawdzięczające po dziś dzień swój stan kwitnący rządowi austryackiemu, zesłoby w krótkce do rzędu miast pomniejszych. Byłoby więc, pytamy się, słusznem, ażeby miasto, które już tyle w listopadzie r. z. ucierpiało, które przez spalanie ratusza, a z nim razem wszystkich prawie akt i dokumentów, zapewniających mieszczzańskie majątki, tak wielką poniosło klęskę; którego mieszkańcy nadto wskutek zawieszenia wszelkich wyższych naukowych kursów na takie niepowetowane narażeni są straty, byłoby, pytamy się raz jeszcze, słusznem, żeby to samo miasto spotykał w tym samym czasie cios nowy i tak dotkliwy!? Czyliż poranek konstytucyjnego Rządu i wstąpienie na Tron nowego Monarchy ma być dla miasta tylko Lwowa początkiem ery upadku i cierpień?

Pełni zaufania poddajemy pod rozważę Wysokiego Ministeryum wszystkie powyżej wymienione względy i przyczyny, nakazujące nam sprzeciwić się zamierzonemu podziałowi Galicyi. Jakkolwiek by atoli mogły być w oczach bezstronnego ważnemi, nie żądamy przecież, żeby za stanowcze i absolutnie prawdziwe uważane być miały. W tym względzie bowiem odwołujemy się chętnie do zdania całego kraju i poddamy się bezwarunkowo jego wyrokowi; tutaj zaś powtarzamy tylko najuniżeńszą prośbę, adresem naszym do tronu objętą, ażeby Wysokie Ministeryum tej żywotnej dla naszego kraju kwestyi nieraczyło rozstrzygać przed wysłuchaniem opinii w tej mierze prowincjonalnego naszego sejmu!

Lwów 27. listopada 1848.

Ч. 7.

§§ 102—131 *Кромерижського проєкту конституції.*¹⁾

Краєва правляча власть.

А. Адміністрація краю.

§. 102. На чолі управи кожного краю стоїть іменованій цісарем і відвічальний перед державним міністерством за виконуванне державних за-

¹⁾ Цілий проєкт конституції, виготовлений конституційною комісією кромерижського Союму, складав ся в ІХ головних розділів, розбитих на

конів і за справованне державної правлячої власти начальник, що в краях, зложених із двох або більше округів, називається намісником (Stathalter), в краях із одним округом — краєвим старостою (губернатором) (Landeshauptmann, Gouverneur).

§. 103. Краєвим конституціям полишається рішення, чи і в який спосіб мають бути придані намісникові без порушення одности держави й компетенції центральної управи Радники Намісництва, які відповідали би за виконання краєвих законів й яких іменував би цісар.

§. 104. Краєвий староста (губернатор), Намісник або коли йому додані відвічальні Ради, той член Намісничої Ради, котрий дає контрасигнатуру, відповідає перед краєвим Союзом за виконання краєвих законів. Де є відвічальні Радники Намісництва, там ніякий акт Намісника, що дотикає своїм змістом виконування краєвих законів, не має ваги без контрасигнатури відвічального Радника Намісництва.

§. 105. Союз має право поставити Краєвого старосту (губернатора), Намісника або Радників Намісництва в стан обжаловання; осуд належить до Найвишого Державного Трибуналу.

§. 106. Краєвий староста (губернатор), Намісник і Радники Намісництва мають вступ до Краєвого Союзу і мусять бути, на жадання, вислухані ним. Союз може зажадати їх присутности.

§. 107. Намісник чи краєвий староста (губернатор) має полагоджувати безпосередно всі справи, що належать до обсягу ділання міністерств: внутрішніх справ, віроісповідань, просвіти, в імени дотичного міністерства. В справах університетів і політехнічних інститутів має він одначе порозуміти ся передтим з міністерством.

§. 108. Дальша організація краєвих управ постановить, котрі справи, що належать до обсягу ділання інших державних міністерств, Намісник або Краєвий староста (губернатор) буде мати право полагоджувати в імени державного міністерства безпосередно, або в важнійших випадках по одержаним вказівкам.

§. 109. Постанови дотично урядників, що мають бути установлені в кождім краю для полагоджування справ, які належать до самостійної законодавчої власти Союзів, лишається ся й застерігає для краєвих конституцій і краєвого законодавства.

160 параграфів; крім сього при кінці були додані ще т. зв. переходові постанови, що складали ся з 3 точок. Поодинокі розділи сього проєкту такі: I. Обшар держави й його поділ (§§. 1—6); II. Основні права горожан (§§. 7—32); III. Державні власті взагалі (§§. 33—131); IV. Судейська власть (§§. 132—140); V. Державні урядники (§. 141); IV. Фінанси (§§. 142—148); VII. Оружна сила (§§. 149—153); VIII. Загальні постанови (§§. 154—157); IX. Ревізія конституції (§§. 158—160) (Pop. A. Springer, op. cit. ст. 365—383; Dr. St. Starzyński, Kodeks prawa politycznego. Ст. 69—92).

В. С о й м и.

§. 110. Кождий край має право відбувати власні соймові зібрання.

§. 111. Краєві конституції, які мають установити ся на конститууючих Соймах, вхонять в жите тільки по затвердженню їх державною законодавною властю. Те саме відносить ся також до кожної пізнійшої ревізії краєвої конституції. Одначе Державний Сойм не може відмовити того затвердження, коли тільки постанови краєвої конституції не стоять в супереч прінціпам, на яких опираєть ся державна конституція.

§. 112. Краєві конституції мусять тримати ся слідуєчих основних постанов: 1. Послів вибираєть ся безпосередно відповідно до числа населення, застерігаючи можливість установлення окремої репрезентації для більших місцевостей. 2. Активне й пасивне виборче право не може упадати крім вимоги однорічного сталого замешкання в дотичнім краї ніяким иншим або дальше йдучим обмеженням, чим ті, які вводить закон про вибори до державної палати послів. 3. Виборчі округи мають бути творені в можливо найбільшим углядненнем національності. 4. Народи є явні з признаннем рівного управлення краєвих мов. 5. Автономічного обсягу ділання, признаного згаданою конституцією краєвим властям, не можна переступити.

§. 113. Для країв з мішаними народностями застерігаєть ся можливість установлення в краєвій конституції інституції, яка мала би способом роз'ясного суду рішати справи чисто національного характеру.

§. 114. До автономної законодавної власти Соймів належать :

1. справи краєвих фінансів: а) управа краєвими фондами й краєвими добрами, б) краєві оплати на покритє краєвих видатків, в) справа краєвого довгу, д) установленне річного краєвого бюджету, е) відбираннє, досліджуваннє й полагоджуваннє краєвих рахунків.

2. Політичні краєві справи: а) попіраннє штук і наук, б) догляд над побожними фундаціями, в) справи убогих, гуманітарні заклади й заклади для хорих, д) закони про службу, гашеннє вогню й будови.

3. справи публичного господарства: а) піднесеннє первісної продукції, промисловости й господарського обороту в нутрі краю, б) уладженнє щадничих кас, позичкових закладів і гіпотечних банків, в) справи краєвої комунікації дорогами й каналами, дальше регуляції рік й инші водні будови, д) публичні будови для краєвих цілій.

§. 115. Краєвий Сойм має дальше в границях, установлених державними законами, уреґулювати: 1. справу народнього научування й виховання, 2. віроісповідні й церковні справи, 3. краєву поліцію у всіх галузях, не вазначених у §. 114.

§. 116. Краєвий Сойм має дальше реґулювати всі внутрішні справи, передані йому державними законами.

§. 117. Соймові ухвали дістають силу обовязуючих краєвих законів що-йно цісарською санкцією.

§. 118. Краєвий Сойм має право жадати від уряду вяяснєнь у всіх галузях краєвої адміністрації, приймати петиції й переводити над ними наради, установляти дослідні комісії, виготовлювати адреси до Цісаря і державного Сойму, а також відозви до Соймів инших країв держави.

§. 119. Краєві Сойми скликає Цісар звичайно що року на 15 падолиста до осідку краєвого Уряду, а отвирає їх Начальник краю відповідним до обставин відручним письмом. Краєві Сойми не можуть відбувати засідань рівночасно з Державним Соймом.

§. 120. Законодатний період кожного краєвого Сойму визначається на три роки. Цісар має право розв'язати краєвий Сойм із рівночасним розписанням нових виборів.

§. 121. Розв'язання Палати країв державного Сойму викликає розв'язання всіх краєвих Соймів.

§. 122. Постанови §§. 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85 і 90 обов'язують своїм головним змістом (своєю суттю) також і краєві Сойми.

С. Окружні Сойми й громади.

§. 123. Окружні Сойми складаються з послів дотичного округу, вибраних рівночасно з послами до краєвого Сойму таким самим способом¹⁾ і на такий самий час у подвійнім числі. Коли-б на підставі сеї постанови число послів якого округного Сойму мало випасти більше, як число всіх послів дотичного краєвого Сойму, то має лишити ся при поодинокім числі.

§. 124. Окружні Сойми скликає шеф краю на звичайні рокові засідання 15 жовтня до місця осідку округного Уряду. Надзвичайні засідання назначаються шефом округу з власної ініціативи або на домагання одної третини округних послів.

§. 125. До обсягу діяльності округних послів належать:

1. Справи громад, а то: а) проєктування громадської устави з оглядом на державний громадський закон, а також потвердження статутів окремих громад; б) догляд і контролю всіх громад що до орудування корінним майном; в) рішення всяких суперечок між громадами або членами громад і начальниками в дорозі відклику по постановам громадського закону; г) рішення про права приналежності і відмова прийняття громадянина держави до громади. Проти рішення Округу в громадських справах не дозволений дальший відклик.

¹⁾ До перших, конститууючих Краєвих Соймів мало вибирати ся в місцевостях: із 6.000 людности 1 посла, з 10.000—15.000 людности 2 послів, від 15.001 до 30.000 людности 3 послів, над 30.000 людности на кожних 10.000 по 1 послови (пор. *Vorübergehende Bestimmungen*, *ibid.* ст. 382). До активного права вибору вимагало ся: австрійського горожанства, скінчених 24 роки, повного вживання горожанських прав, мінімального безпосереднього податку (найбільше 5 р. к. м.); до пасивного: австрійського горожанства, повного вживання горожанських прав, 28 років життя, сталого осідку в державі найменше 1 рік. Вибори мали бути безпосередні, але до вибрання вимагало ся більшості найменш $\frac{1}{4}$ голосуючих. Округи (з виїмком місць, що мали право до окремої репрезентації) мали бути поділені, відповідно до числа людности, з угляданням етнографічних відносин, на виборчі округи, так аби в кождім повіті вибирали ся два, а найбільше три послы (*ibid.* (§§. 95—98), ст. 373).

2. Окружні дороги й інші способи комунікації.
3. Заснування щадничих кас і позичкових інституцій.
4. Дбання про всі справи, які належать до окружної громади або до більшого числа її повітів.

§. 126. Крім того полишають ся до управилення й орудування окружного Союму, коли він вважає-ме се конечним в інтересі округа:

а) народні школи й вихованє в правом означуваня викладової мови й предметів, одначе з рівно-справедливим узглядненнем мов округа; б) справа убогих; в) інституції для хорих і гуманітарні; д) місцеві побожні заклади; е) інституції для підвищення хліборобства.

§. 127. Окружні Союми мають право побирати окружні додатки на покритє потреб округа.

§. 128. У тих провінціях держави, які становлять тільки один державний округ, має краєвий Союм заразом функції окружного Союму.

§. 129. Шефови краю прислугує право розв'язувати ті окружні Союми, які не є заразом краєвими Союмами, оголошуючи нові вибори.

§. 130. Громадам забезпечуєт ся саморішанне у всіх справах, що дотикають виключно інтересів громади, а також самоуправу в тих справах в обсязі границь, зазначених у державнім громадським законі і в громадських ординаціях.

§. 131. Громадська устава мусить заручити кожній громаді як її невідемні права: а) вільний вибір її начальників і репрезентантів; б) прийманне нових членів до громадської спілки; в) самостійний заряд її власними справами і виконуванне місцевої поліції; д) оголошуванне її бюджету і правильно явність нарад.

Громадська устава обіймає: ограниченне права відмови прийняти до громадської спілки, а також права позбувати або обтяжувати громадське добро або основне майно громади.

Вкінці як доповненне до наведених висше параграфів й завершенне будови, яку вони ставили, подаємо ще §. 3. згаданого проекту конституції, який говорить про поділ поодиноких країв на округи:

[§. 3.] Галичина й Володимирія разом із Краковом ділять ся на десять округів, Чехія на девять, Моравія на чотири, Гор. і Дол. Австрія на три, Тироль разом з Передарулянським Краєм на три (Німецький Тироль, Італійський Тироль, Передарулянський Край), Стирія на два. Границі тих округів з можливим оглядом на національність установить державний закон. Кожний инший державний край становить один округ.

Ч. 8.

Краєва конституція

для королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і з Вел. кн. Краківським
в д. 29 вересня 1850 р.¹⁾

I. Край.

§. 1. Королівства Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і з В. кн. Краківським становлять невідлучну складову часть наслідної австрійської монархії й один коронний край сього Цісарства.

§. 2. Відносини сього коронного краю до держави означає державна конституція.

§. 3. В обсязі границь, поставлених в державній конституції, поручаєть ся сьому коронному краю його самостійність.

§. 4. Народи польський й український, а також інші, які живуть у краю, є рівноправні, і кожний народ має ненарушиме право плекати й розвивати свою національність і свою мову.

§. 5. Границі коронного краю можна змінити тільки дорогою закона.

§. 6. До краєвого гербу королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенціму й Затора додаєть ся герб В. кн. Краківського, і в сій справі буде видана окрема постанова.

II. Краєва репрезентація взагалі.

§. 7. В краєвих справах Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і В. кн. Краківським атрибуції, які належать на підставі державної конституції до обсягу ділання краєвої репрезентації, будуть виконувати Соймові курії й формовані з них Виділи.

§. 8. Всі справи, які державна конституція або державні закони не признали краєвими, належать до обсягу ділання державної власти.

§. 9. Державна конституція признає краєвими справами:

I. Всі зарядження дотично:

1) краєвої культури,

2) публичних будівель, удержуваних краєвих фондів,

3) добродійних закладів у краю,

4) бюджетові прелімінарі й складання краєвих рахунків, однаксово

а) що до краєвих доходів й адміністрації краєвого шаетку, як

також

¹⁾ В. з. д. 1850 ч. 386.

б) що до звичайних і надзвичайних краєвих маєтків.

II. Ближні зарядження в обсязі границь державних законів дотично:

- 1) громадських справ,
- 2) церковних і шкільних справ,
- 3) достарчування підводів, а також заосмотрення й закватерования війська; — вкінці

III. Зарядження дотично тих справ, які державні закони переказують обсягови ділання краєвої влади.

III. Склад краєвої репрезентації.

A) Соймові курії.

§. 10. Краєва репрезентація королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенцімом і Затором і В. кн. Краківським складається з трьох соймових курій, які відповідають трьом державним округам, в яких кожда є вложена з послів дотичного адміністраційного округу.

§. 11. Кожда соймова курія, углядиючи всі краєві інтереси, складається з:

- a) з послів в категорії найвише оподаткованих,
- b) з послів зі значнійших міст,
- c) з послів з інших громад державного округу.

§. 12. Соймова курія державного львівського округу складається з п'ядесятьох послів, а то:

- a) з одинадцятьох послів з категорії найвише оподаткованих,
- b) з одинадцятьох послів з міст, вчислених у виборчій ординації,
- c) з двадцять вісьмох послів з інших громад.

§. 13. Соймова курія з державного краківського округу складається з п'ядесять вісьмох послів, а то:

- a) з чотирнадцятьох послів з категорії найвише оподаткованих,
- b) з дев'ятьох послів з міст, вчислених у виборчій ординації,
- c) з двадцять вісьмох послів інших громад.

§. 14. Соймова курія державного станиславівського округу складається з сорок двох послів, а то:

- a) з дев'ятьох послів з категорії найвише оподаткованих,
- b) з вісьмох послів з міст, вчислених у виборчій ординації,
- c) з двадцять чотирьох послів з інших громад.

§. 15. Послів до Соймової курії вибирається дорогою безпосереднього вибору.

Виборча ординація для коронного краю містить в собі ближні постанови і дотично розділу послів між виборчі округи, які мають утворити ся, і дотично поступовання при виборі.

§. 16. Вибирати до соймової курії певного адміністраційного округу має право взагалі кожний повнолітний горожанин австрійської держави, який користується вповні горожанськими і політичними правами, й або в дотичнім державнім окрузі платить певну, означену в виборчій ординації, річну суму безпосередніх податків, або має на підставі постанов

виборчої ординації виборче право до соймової курії дотичного державного округу на основі своїх особистих прикмет.

§. 17. Аби можна бути вибраним до соймової курії, треба мати самому право голосування в котрій небудь виборчій класі державного округу, бути горожанином австрійської держави принайменш від п'ятих літ, числячи від дня вибору назад, користувати ся вповні горожанськими й політичними правами й числити принайменш тридцять літ життя.

§. 18. Особи, до яких мається отверто конкурс, а також такі, які по переведеній конкурсній розправі в слідстві не були признані невинними, ані не можуть бути вибрані членами соймової курії, ані також оставати на дальше членами соймової курії, коли в хвилі отворення конкурсу є послами.

§. 19. Також є виключеними від права бути вибраним і брати участь у красній репрезентації ті особи, за якими признано винуватину, або проступку, які походять з бажання зиску, або нарушують публичну мораль, або такого самого переступлення; — або котрі з причини якогось иншого переступлення закону були засуджені на що найменш піврічну кару на свободі.

Особи, які є в слідстві з причини обжаловання о злочин або проступок, який походить з бажання зиску, або нарушує публичну мораль, чи о таке переступлення, не мають права брати участь в засіданнях курії чи її комісії, поки судейським вироком не вказано, що вони право бути вибраним до курії втратили або зберігли.

§. 20. Членів соймової курії вибирається ся на шість літ.

Важного вибору виборці не можуть відкликати.

З кінцем третього року, числячи від першого зібрання курії по загальних виборах, половина послів має уступити, а то однаково з виборчої групи найвише оподаткованих, як також з виборчих груп міст і сільських громад, й має бути заступлена новими виборами, які повинні бути переведені в дотичних виборчих групах.

Перший раз визначається тих, що мають виступити, льосом, а коли число послів певної виборчої групи не подільне через два, то має виступити менша скількість послів. Дальше виступають завсіди ті, що були вибрані шість літ тому назад.

Посли, на котрих припадає черга виступлення, задержують свої місця в куріях і в комісіях так довго, поки не відбули ся на їх місця нові вибори.

Нові вибори на членів комісії, які мають виступити, можуть відбути ся тільки на найближшій збірці курії по переведенню нових виборів до самої курії.

Посли, які мають уступити, можуть бути назад вибрані.

Доповнюючі вибори, переведені в цілі обсади місць, опорожнених через смерть, виступлення або виключення в часі між одним а другим терміном відновлення виборів, мають силу тільки до найближшого терміну виборів; — вибраний уступає тоді в тім самим часі, в яким був би мусів уступити той, на якого місце його вибрано.

§. 21. Коли до соймової курії зістане вибраний хтось, хто займає який публичний уряд, дістає в тій цілі відпустку без ніяких дальших старань.

§. 22. Члени соймових курій одержують загальне відшкодування за кошта подорожі й побуту підчас сесії.

Покрите сього відшкодування належить взяти з грошових фондів адміністраційного округа.

Висоту загального відшкодування означить ся на внесенне курії в дорозі краєвого закона, а аж до його переведення в дорозі розпорядку.

§. 23. Посли, вибрані до соймової курії, не можуть приймати інструкцій, а своє право голосовання можуть виконувати тільки особисто.

§. 24. Цісар скликає соймові курії що року, а то звичайно в падолисті, й на час чотирьох тижнів.

Крім того можна скликати кожду курію також на надзвичайну сесію в цілі підприємля певних спеціальнійших актів, або нарад над спеціальними пропозиціями.

§. 25. Соймові курії не можуть бути зібрані рівночасно в Державнім Союмою.

§. 26. Соймову курію для державного львівського округа, скликають ся звичайно до Львова, соймову курію для державного краківського округа до Кракова, соймову курію для державного станиславівського округа до Станиславова.

Кожду курію одначе можна скликати й до иншого місця в державнім окрузі.

§. 27. Всі послы до одной курії становлять одно зібранне.

§. 28. Кождий посол, вступаючи до соймової курії, має зложити присягу на вірність цісареві і на державну й краєву конституцію.

§. 29. Кождій соймовій курії прислугує право розсліджувати виборчі акти нових членів й рішати про їх допущенне по думці постанов краєвої конституції й виборчої ординації про активне й пасивне виборче право і про поступованне при виборах.

§. 30. Кожда сойма курія іменує абсолютною більшістю голосів свойого Президента й Віцепрезидента, а вибір сей має вагу на протяг трьох літ.

§. 31. Засідання соймових курій є явні.

Можна відбувати тайні засідання, коли того зажадають або Президент, або пятьох членів, а курія по віддаленню слухачів заявить ся за тим.

§. 32. Просьби може курія приймати тільки тоді, коли подає їх член курії. Депутацій не можна допускати до курії, не можуть приймати їх ані відділи, ані комісії курії.

§. 33. До переведення ухвали треба в кождій курії присутности більшости означеного конституцією числа її членів; а до важности ухвали треба абсолютної більшости присутних голосів.

В разі рівности голосів треба вважати взяте під наради внесенне відкинутим.

§. 34. Тайні голосовання звичайно не мають місця.

Віймки дотично виборів чи обсад, які мають доконати ся, означить регулямін.

Державна виборча ординація означить спосіб вибору послів до Висшої палати Державного Союму.

§. 35. Намісник коронного краю, а також Президент державного округу й вислані ними комісарі мають право й обовязок являти ся на засіданнях соймових курій і можуть кожного разу забирати голос; в голосованнях беруть участь тільки тоді, коли є членами Союму.

§. 36. Ближні постанови дотично способу полагоджування справ на соймових куріях подає регулямін.

Поки одначе він не буде установлений дорогою краєвого закона в границях засад, визначених краєвою конституцією, урегулюєть ся його дорогою розпорядку.

§. 37. Цісар відкладає й замикає зібрання соймових курій і кожної хвилі може зарядити розвязання поодиноких або всіх курій.

Нові вибори до соймової курії в разі її розвязання мають відбутися тим способом, щоби нововибрана курія могла бути скликана на найближший регулярний термін зібрання.

§. 38. Кожда соймова курія може відложити себе на вісім днів.

До довшого відложення треба цісарського затвердження.

Без попереднього скликання курія не може збирати ся, а після її розвязання, замкнення або відложення не може лишити ся зібраною.

Б) Краєвий Виділ.

§. 39. Краєвий Виділ складаєть ся з пятнайцять членів, вибраних окремими куріями з поміж них самих.

Кожда курія вибирає п'ятох членів, і то таким способом, що одного члена вибирають послы, вибрані в категорії найвисше оподаткованих, одного члена вибирають послы, вибрані зі спеціально упривілегованих місцевостей, двох членів вибирають послы сільських громад, а одного члена вибирає повна курія.

Кождий такий вибір переводить ся абсолютною більшістю голосів голосуючих.

Коли до такої більшости не дійде при першим і другим виборчим акті, тоді треба перевести тіснійший вибір між тими обома послами, котрі одержали найбільше голосів при другим виборчим акті. В разі рівности голосів про те, хто має прийти до тіснійшого вибору рішає лос.

§. 40. Для кожного члена Виділу вибираєть ся заступника способом, приписаним в попереднім параграфі.

Коли член Виділу вмере, коли мусить уступити з причини втрати права бути вибраним, або коли через довший час буде перешкодженим у виконуванню виділових чинностей, — а все те заїде в часі, коли курія, що його вибрала, не зібрана, тоді приходить на його місце заступник, вибраний заступати того члена Виділу, на так довго, поки дотична курія не переведе на своїм найближшим зібранню нового вибору.

Коли-ж курія зібрана, тоді на місце стало уступаючого члена Виділу переведесть ся зараз новий вибір.

§. 41. Члени Краєвого Виділу обов'язані мешкати у Львові. Дістають в фонду державного округу річне відшкодоване, якого висоту означить краєвий закон на внесення курії.

§. 42. Краєвий Виділ ділить ся на три відділи, з яких кождий обіймає членів Виділу тої соймової курії, з котрої вони вийшли.

§. 43. Краєвий Виділ вибирає на час тривання свого мандату з поміж себе провідника. Також вибирає кождий відділ з поміж себе провідника для тих нарад, які відбуває окремо в справах, що дотикають тільки його урядового округу.

На випадок часової перешкоди провідника, заступає його найстарший віком член.

§. 44. До важности рішення треба конечно присутности принайменш десятих членів, з яких принайменш по двох мусить бути з кождого відділу.

Ухвали Виділу, а також ухвали поодиноких його відділів переходять абсолютною більшістю усіх присутних членів.

§. 45. Члени Виділу урядують так довго, як довго триває їх мандат як послів соймової курії.

В разі розписання звичайних відновлюючих виборів, або — наслідком розв'язання — зовсім нових виборів послів до поодиноких чи всіх курій, доточасні члени Краєвого Виділу лишають ся в урядованню ще так довго, поки на їх місце не вступають члени Виділу, вибрані куріями чи то доповненими, чи вибраними на ново.

Коли бувших членів Виділу й заступників вибрано знов до курії, то курія може також знов покликати їх до Виділу.

В) Центральний Виділ.

§. 46. Центральний Виділ складаєть ся з трийцяти і трьох членів, а то: з п'ятнадцятих членів Краєвого Виділу, і з кождої курії по шістьох послів, яких поодинокі курії вибирають з поміж себе й які мають урядувати так довго, як довго є членами курії, яка їх вибрала (§. 45).

Вибір пореводить ся для кождого члена окремо — абсолютною більшістю голосів.

Коли у двох наступаючих по собі голосованнях такої більшости не досягнуть ся, треба приступити до тіснійшого вибору на підставі постанов §. 39.

§. 47. Центральний Виділ скликає й відкладає цісар.

Патент, який його скликає, визначить справи, над якими буде вести ся нарада, а також час тривання сесії.

§. 48. Центральний Виділ скликаєть ся звичайно до Львова. Може бути одначе скликаний і до иншої місцевости коронного краю.

§. 49. Члени Центрального Виділу, які не є одночасно членами Краєвого Виділу, мають право домогати ся на час тривання сесії Центрального Виділу такої самої загальної суми на відшкодованне, яка визначена для членів поодиноких курій.

§. 50. Президента Центрального Виділу вибирають його члени з поміж себе на час трьох літ абсолютною більшістю голосів.

Коли у двох наступуючих по собі голосованнях не вдалося одержати потрібної більшості голосів, треба приступити до тіснішого вибору на підставі постанов §. 39.

§. 51. Намісник коронного краю й визначені ним комісари мають право й обов'язок брати участь у засіданнях Центрального Виділу й можуть кожної хвилині забирати голос.

У голосованнях беруть участь тільки тоді, коли є членами Виділу.

§. 52. Засідання Центрального Виділу відбуваються явно, з винятком випадків, коли або президент або принаймні трьох членів зажадає тайного засідання, а Центральный Виділ, віддаливши слухачів, заявить ся за тим.

§. 53. Для важности ухвал Центрального Виділу треба присутности принаймні двох третіх частин його членів, між якими мусить находити ся принаймні шістьох із одинадцятьох членів кожної курії.

§. 54. Ухвали переходять абсолютною більшістю голосів присутних.

§. 55. З розв'язанням курії гратять також і вибрані в неї члени Центрального Виділу як такі свої мандати, а вибрання Центрального Виділу може мати місце що-йно по довершеному виборі курії.

Зрештою — Центральный Виділ може бути розв'язаний також цісарським розпорядком і можуть бути заряджені в курії нові вибори до нього.

Обсяг ділання краєвої репрезентації.

А) Курії.

§. 56. Кожда соймова курія є органом державного округу в границях свого визначеного конституцією обсягу ділання у всіх справах, не застережених законами державної влади, місцевої або повітової громаді.

§. 57. У всіх справах, признаних законами справами окружними, має соймова курія власть окружної репрезентації для цілого обшару державного округу.

§. 58. Соймові курії є покликані до співучасті в краєвм законодавстві.

§. 59. Право пропонувати закони у краєвих справах прислугує цісареві й соймовим куріям.

§. 60. Ухвала соймової курії одержує наслідком цісарської санкції силу краєвого закону, який об'язує у всіх тих краєвих справах, які не є застережені виразно чи сею краєвою конституцією, чи державними законами, для всіх соймових курій разом.

Внесення — видати такі закони, коли цісар або соймова курія відкинули їх, не можна вже поновлювати в тій самій сесії.

§. 61. До справ, які з огляду на §§. 35 і 36 державної конституції, а о скільки вона се постановляє — в границях державних законів, входять в обсяг діяльности поодиноких соймових курій (§. 60), належать: справи краєвої культури, а спеціально ділення й лучення

ґрунтів, наводиючі й відводиючі урядження, дальше будови дорогові, водні й ин., яких покритє передано законом дотичному державному округови, добродійні й гуманітарні заклади, уряджувані або утримувані в фондів державного округу; — установленне прелімінаря й полагоджуванне рахунків доходів і видатків державного округу, назначених тільки для краєвих цілій, і заряд маєтком, який належить до державного округу, назначених тільки для краєвих цілій, і заряд маєтком, який належить до державного округа; — опіка над убогими, о скільки се не належить до місцевих або повітових громад; — громадські справи, головно ті, які застережені соймови §§. 6, 69, 70, 74, 79 і 80 громадського закона, а також справи, застережені краєвому законодавству громадськими ординаціями тих міст коронного краю, які одержали окремі устрій; — церковні й шкільні справи, достарчуванне підводів, закватеруванне й заосмотренне війска, — і взагалі всі справи, передані соймовим куріям державними або краєвими законами.

§. 62. Грошеву господарку державного округа усталюєть ся дорогою краєвого закона, який показує всі доходи й видатки, а який предкладає соймовій курії президент уряду.

§. 63. Доходи державного округа йдуть з оподатковання на краєві цілі, з ужитя кредиту і з заряду маєтку, який належить до державного округа.

Соймова курія наглядає над переховуваннем, зарядом і рахунками маєтку й доходів державного округа.

§. 64. Всі рахунки в господарства й викази маєткового стану й кредитових відносин державного округа предкладаєть ся соймовій курії щорічно.

Для переступлення прелімінаря треба додаткової згоди соймової курії.

§. 65. Соймова курія виконує конституційне право репрезентації краю — нагляд над виконуваннем краєвих законів в той спосіб, що, коли довідаєть ся про невідповідне виконуванне краєвих законів, вносить в той причини скаргу й внесенне заради злomu до Намісника або до Міністерства.

§. 66. До виконування підприємств на кошт державного округа, головно при значнійших будовах або при уряджуваню важних закладів, може соймова курія за дозволом езекутивної власти установляти спеціальні комісії з поміж себе, або покликувати окремих мужів довіря.

§. 67. В державних справах, які дотикають державного округа, має соймова курія право на зазив езекутивної власти радити над потребами й бажаннями державного округа й предкладати свої пропозиції Намісникови.

§. 68. справи, які належать до нарад усіх соймових курій разом (§. 60), є такі:

- a) заряд маєтком, який належить до цілого коронного краю;
- b) уживанне жерел доходів і кредиту цілого коронного краю;
- c) підприємства, заклади й будови, заводжувані, уряджувані або удержувані для цілій і в фондів цілого коронного краю;

d) припинення й виповнюваннє з'обов'язань, які дотикають цілого коронного краю;

e) остаточні наради над регуляміном соймової курії й Центрального Виділу, який має установити ся дорогою краєвого закона;

f) наради над зміною краєвої конституції під услівами, які поставлені в отсій конституції (§. 82).

§. 69. Кредитовий заклад, який існує у Львові й був заложений під гарантією галицьких Станів, признаєть ся отсим справою цілого коронного краю.

В ціли відповідного до змінених відносин урядження сього закладу будуть пороблені з огляду на існуючі статуту потрібні зарядження — по вислуханню представників загалу членів товариства, і в тій ціли буде виданий окремий розпорядок.

§. 70. Преліминар доходів і видатків, які дотикають цілого коронного краю, укладає Намісник у порозумінню з Кр. Виділом; — преліміноване запотребованне, о скільки не покриваєть ся доходами з адміністрованого Кр. Виділом маєтку коронного краю, розділюєть ся на підставі квоти безпосередніх податків на три краєві державні округи, а уділі, який припадає на кожний державний округ, подаєть ся до відома достичного урядового президента, щоби вставив його до преліминаря державного округа.

§. 71. Коли дотично внесень, які належать на підставі конституції під наради всіх соймових курій, перейде згідна ухвала всіх трьох курій, тоді, одержавши цісарську санкцію, дістає вона силу краєвого закона, обв'язуючу й важну для цілого коронного краю.

§. 72. Коли такі справи були вправді предметом нарад у всіх куріях, одначе не перейшла згідна ухвала, тоді треба предложити їх Центральному Виділові, коли бодай дві курії годять ся, аби над ними відбули ся наради в Центр. Виділі.

В) Центральный Виділ.

§. 73. Діяльність Центрального Виділу має ограничити ся до нарад й ухвал над тими предложеннями, які будуть йому представлені під услівами, поданими в §. 72, у випадках, вичислених в §§. 68 і 69.

Він сам не має права пропонувати законів у краєвих справах, ані приймати чи представляти скарги й петиції, ані приймати чи висилати депутації.

§. 74. Важні ухвали Центрального Виділу, одержавши цісарську санкцію, дістають силу краєвого закона, важного для цілого коронного краю.

§. 75. Коли соймові курії чи Центральный Виділ не зібрані, а покажеть ся потреба видати для цілого краю або для поодиноких державних округів наглі, не предвиджені законами зарядження, а з якими лучить ся небезпека в проволоці, тоді цісар має право видати потрібні зарядження на відвічальність міністерства, які мають тимчасову силу закона; одначе мусить ся предложити їх на найближшій сесії відповідно

до справи або поодиноким, або всім куріям, а також їх причини й наслідки.

В) Краєвий Виділ.

§. 76. Обсяг ділання Краєвого Виділу взагалі обіймає отсі справи :

а) Краєвий Виділ має поробити потрібні приготування для відбування сесій соймових курій і Центрального Виділу, а також до нього належить вишукање, урядженне й удержанне локалів, призначених для краєвої репрезентації й для підчинених їй безпосередно урядів й органів;

б) Краєвий Виділ має збирати й предкладати соймовим куріям жадані викази й досліди дотично краєвих справ;

с) має право, коли соймові курії не зібрані, предкладати справоздання й внесення в краєвих справах Намісникови, або через нього міністерству;

д) у важних справах, які дотикають управи краю, або у випадках видання тимчасових краєвих законів (§. 75) має Краєвий Виділ, коли вивзе його до того Намісник, висказати свою опінію;

е) Краєвий Виділ старасть про удержанне, заряд і рахунки краєвого маєтку й краєвих доходів.

Що до сього належать до нього спеціально всі ті чинности, які належали до тепер до станового Краєвого Виділу, о скільки не передано їх иншим органам або не відпали зовсім наслідком змінених відносин.

ф) Краєвий Виділ виконує нагляд над урядниками й слугами, які підлягають безпосередно краєвій репрезентації, й видає зарядження дотично їх дисциплінарного трактування, установлювання, суспендовання, увільнювання або переносення в стан спочинку по думці істнующих в сій справі приписів;

г) поки закон не зарядить инакше, Краєвий Виділ має увійти в обсяг ділання, права й обовязки дотогочасного краєвого Станового Виділу що до надавання фундаційних місць і впливу на загально пожиточні й виховуючі заклади, а також взагалі що до всіх предметів, які не передано виразно иншим органам, або які не відпадають наслідком змінених відносин; — з тої причини має пертракувати також усі справи, які впливають з перебрания з'обовязань і добре набутих прав, затагнених давнійшою краєвою репрезентацією супроти третіх осіб, згл. при-слугуючих їй супроти них.

§. 77. Краєве законодавство має постановити, чи й які инші чинности належить передати Краєвому Виділови.

Краєвий Виділ не має права брати співучасти у законодавстві для краєвих справ.

§. 78. справи, передані Краєвому Виділови, о скільки дотикають цілого коронного краю, полагаджує повний комплет Краєвого Виділу; — о скільки одначе дотикають поодиноких державних округів, полагаджує їх відділ Краєвого Виділу, вибраний соймовою курією дотичного державного округа.

§. 79. Виконанне рішень Краєвого Виділу, видаваних ним у границях його конституційного обсягу ділання, які одначе не дотикають

тільки внутрішньої господарки краввої репрезентації, належить до ексекутивної влади.

§. 80. Краввий Виділ є зі соймовими куріями в безпосередній урядовій стичности.

З органами, установленними ексекутивною властю до виконання краввих законів і рішень краввої репрезентації, Краввий Виділ стикається тільки через Намісника.

До нього звертає він усі подання й пропозиції і на його руки приходять до Виділу зарядження ексекутивної влади.

§. 81. Всі рішення Краввого Виділу, чи цілого — чи його відділу, передають ся Намісникови.

Коли Намісник вважає такі зарядження противними законам, тоді має здержати їх виконання й донести зараз до міністерства, з огляду на прислужуюче Міністерству по думці §. 89 державної конституції право рішення.

Коли-ж такі рішення вважає він противними загальному добру краю чи держави, має здержати їх виконання, а причини сього предложити зараз Краввому Виділови.

Коли Виділ обстає при виконанню зарядження, а Намісник не чує себе заспокоєним його противними представленнями, тоді, коли соймові курії не зібрані, треба засягнути рішення Міністерства; в противнім разі треба справу піддати під ухвалу соймових курій, в мірі прислужуючого їм обсягу ділання.

Загальні постанови.

§. 82. Внесення, які мають на цілі зміну теперішньої конституції, мусять бути піддані під наради всіх соймових курій, а крім того ще й Центрального Виділу.

До важности ухвали в справі зміни конституції треба на підставі §. 81 державної конституції, при першій скликанню соймових курій, абсолютної більшости присутних послів, при дальших скликаннях одначе присутности принайменш трьох четвертих частин усіх послів дотичної курії, й згоди принайменш двох третіх частин усіх присутних.

Ухвала Центрального Виділу, яка дотикає зміни конституції, може в кождім разі бути важною тільки в присутности принайменш двадцятьох п'ятьох, а за дозволом принайменш сімнадцятьох членів.

Коли тих умов нема, треба внесення вважати відкинутим.

Дано в Нашім Цісарськім і т. д. місті Відни дн. 29. вересня 1850 р.

Франц Йосиф в. р.

Шварценберг,
Тінфельд,

Краус,
Шмерлінг,

Бах,
Тун,

Брук,
Чоріах.

Ч. 9.

Краєва виборча ординація

для королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенціму й Затора і Вел. кн. Краківським
з дн. 29. IX, 1850 р.

Виборчі округи.

§. 1. Краєва репрезентація королівств Галичини й Володимирії з князівствами Освенціму й Затора і Вел. кн. Краківським складаєть ся з трьох Соймових курій.

§. 2. Соймова курія львівського державного округу складаєть ся на підставі §. 12 краєвої конституції з п'ятидесятьох послів, а то:

- a) з одинадцятьох послів з групи найвише оподаткованих;
- b) з одинадцятьох послів з міст, вчислених низше;
- c) з двадцять вісьмох послів з інших громад.

§. 3. Для виборів з класу найвише оподаткованих ділить Намісник львівський державний Округ на три виборчі округи відповідно до числа вписаних на його виборчі листи найвише оподаткованих.

У двох виборчих округах вибираєть ся по чотирьох, а в однім виборчім окрузі трьох послів.

Кождий такий виборчий округ має обіймати два або більше політичних повітів.

§. 4. Для вибору мійських послів творить Львів три виборчі округи, а міста: Броди, Перемишль, Дрогобич творять по однім виборчім окрузі; Ярослав і Любачів разом один виборчий округ; Яворів і Городок разом один виборчий округ; Самбір і Стара Сіль разом один виборчий округ; Стрий і Сянік разом один виборчий округ; Золочів Буск і Жовква разом один виборчий округ.

Кождий виборчий округ має вибрати одного посла.

Виборчі округи в місті Львові визначає Намісник у порозумінню з управою громади.

§. 5. Для вибору послів зі сільських громад творить кождий з дев'ятнадцятьох політичних повітів львівського державного Округа один виборчий округ в той спосіб, що населення тих девятьох повітів, які по відлученню міст, що мають окреме право вибору, викаають найвише заселення, т. є: перемиського, самбірського, сяніцького, дрогобицького, стрийського, сокальського, львівського, ходорівського й золочівського має вибрати до Соймової курії по двох послів, а інші девять повітів мають вибрати по одному послі.

§. 6. Соймова курія краківського державного округу складаєть ся на підставі §. 13 краєвої конституції з п'ядесятьох вісьмох послів, а то:

- a) з чотирнадцятьох послів з групи найвише оподаткованих;

b) з дев'ятох послів з міст, вичислених низше;

c) з тридцять п'ятих послів з інших громад.

§. 7. Для виборів в класи найвище оподаткованих ділить Намісник краківський державний округ на три виборчі округи відповідно до числа вписаних на його виборчі листи найвище оподаткованих; — у двох виборчих округах вибираєть ся по п'ятих, а в однім чотирьох послів.

Кожний такий виборчий округ має обіймати два або більше політичних повітів.

§. 8. Для вибору міських послів творить місто Краків два виборчі округи; міста Тарнів і Пільзно разом один виборчий округ; Кенти, Живець і Бяла разом один виборчий округ; Вадовиці, Затор, Освенцім і Мисленіці разом один виборчий округ; Ряшів і Лежайск разом один виборчий округ; Підгірє, Бохня й Величка разом один виборчий округ; Ясло, Горлиці, Бєч і Коросно разом один виборчий округ; Новий Сянч, Старий Сянч і Новий Торг разом один виборчий округ.

Кожний виборчий округ має вибрати одного посла.

Виборчі округи в місті Кракові визначає Намісник у порозумінню в управою громади.

§. 9. Для вибору послів зі сільських громад творить кожний з двадцять шістьох повітів краківського державного округа один виборчий округ в той спосіб, що населенне тих дев'ятох повітів, які по відлученню міст, що мають окреме право вибору, виказують найвище заселенне, т. є: кентського, вадовицького, бохенського, ново-сяндецького, тарнівського, пільзенського, коросненського, ряшівського й пшеворського вибирає по двох послів, а інші сімнацять повітів по одному послі.

§. 10. Соймова курія станиславівського державного округа складаєть ся на підставі §. 14 краєвої конституції зі сорок двох послів, а то:

a) з десятих послів з групи найвище оподаткованих;

b) з вісьмох послів з міст, вичислених низше;

c) з двадцять чотирьох послів зі сільських громад.

§. 11. Для виборів в класи найвище оподаткованих ділить Намісник станиславівський державний округ на три виборчі округи відповідно до числа вписаних на його виборчі листи найвище оподаткованих.

У двох виборчих округах належить вибрати по трьох послів, а в однім виборчій окрузі чотирьох послів.

Кожний такий виборчий округ має обіймати по два або більше політичних повітів.

§. 12. Для вибору послів з міст творять міста Станиславів, Тернопіль і Коломия по однім виборчій окрузі; Бучач і Терєбовля творять разом один виборчий округ; Городечка і Збараж разом один виборчий округ; Бережани і Рогатин разом один виборчий округ; Снятин і Кути разом один виборчий округ; Калуш, Галич і Долина разом один виборчий округ.

§. 13. Для вибору послів зі сільських громад творить кожний з вісімнадцятих політичних повітів станиславівського державного округу один виборчий округ в той спосіб, що населення тих шістьох повітів, які по відтягненню міст, що мають окреме право вибору, виказують найбільше заселення, т. є: скалатського, теребовельського, борщівського, коломийського, городенського й тисьменицького вибирає по двох послів, а інші дванадцять повітів по одному посліви.

II. Виборче право.

§. 14. Вимоги виборчого управління є або загальні, т. є такі, які мусять бути в кожного виборця, або спеціальні, т. є такі, які потрібні до виконування виборчого права в одній із трьох виборчих клас, означених в §§. 2, 6 і 10.

§. 15. Загально право вибору має кожний, хто: а) є австрійським горожанином, б) є повнолітнім, с) користується вповні горожанськими й політичними правами і d) або оплачує в державнім окрузі певну річну квоту безпосереднього податку від домових або ґрунтових посліостей, від ведення промислу, від духовного або світського доходу, а сю квоту означають ся для членів мійських громад Львова і Кракова на принайменш 15 зл. кон. монетою, для членів мійських громад тих міст, які вчислені в §§. 4, 8 і 12 й числять понад 10.000 людности, на принайменш 10 зл. к. м., а для членів інших громад коронного краю на принайменш 5 зл. к. м., — або посідає в якійсь громаді державного округу на підставі постанов громадського закона або спеціальних громадських статутів активне виборче право без оплачування безпосередніх податків, а тільки в огляду на свої особисті прикмети.

§. 16. Зваживши одначе теперішні податкові відносини, постановляють ся виїмково для перших виборів, які мають відбути ся на підставі отсеї виборчої ординації, з застереженням сталого урегулювання на будуче, що коли в якійсь громаді у виборчих округах, зазначених в §§. 5, 9 і 13, число членів громади, які мають означені в попереднім параграфі вимоги виборчого управління, не дорівнює четвертій часті тих ґрунтових властителів, які платять у громаді принайменш 1 зл. 20 кр. к. м. ґрунтового податку, тоді треба число управнених до вибору доповнити через дочислення по черзі тих властителів ґрунтів, які платять податок у квотах найбільш зближених до п'ятох зл. к. м., — а то поки не осягнуть ся згаданих висше відносин, — з тим одначе обмеженням, що в ніякім разі не будуть допущені до виборчого права властителі ґрунтів, які платять менше як 1 зл. 20 кр. к. м. ґрунтового податку.

§. 17. Хто має мати право вибору в класі найвисше оподаткованих, мусить не тільки мати дані, вчислені в § 15 ad a), b) і c), але також платити в короннім краю безпосередні податки в річній квоті, що рівнасть ся тій, якої на підставі §. 42 державної конституції вимагаєть ся для вибору на члена Висшої Палати Державного Союму.¹⁾

¹⁾ т. є 500 зл. к. м.

§. 18. Спеціальні вимоги виборчих управнень в одній з обох інших виборчих клас містять ся в тім, що хто має виконувати виборче право в однім із виборчих округів, вчислених в §§. 4, 5, 8, 9, 12 і 13, мусить бути членом якоїсь громади саме в тім виборчій окрузі.

Управнений до вибору виконує своє виборче право в тім виборчій окрузі, до якого належить громада, якої є членом; — коли-ж він є членом кількох громад, тоді виконує виборче право в окрузі свого звичайного місця замешкання.

§. 19. Квоти, які найвише оподаткований платить в короннім краю, а мійський або сільський виборець у дотичнім державнім окрузі, в різних родах податків безпосередніх або від різних предметів, счислюють ся йому разом в цілі розсліду його виборчого управнення.

Батькови дчислюють ся квоти безпосередніх податків, оплачувані його малолітніми дітьми, мужеви квоти, оплачувані його жінкою, поки не устало управнення до заряду маєтком, яке прислугує законно батькови й мужеви.

§. 20. Кожлий виборець може виконувати своє виборче право тільки в однім виборчій окрузі.

Хто як найвише оподаткований платить безпосередні податки в більше, чим в однім державнім окрузі, той виконує своє виборче право в тім виборчій окрузі (§§. 3, 7 і 11), в яким стало мешкає; або, коли в державнім окрузі зовсім не мешкає, то в тім виборчій окрузі, в яким платить найвишу квоту безпосередніх податків.

Хто має право вибору як найвише оподаткований, той не може голосувати в жаднім виборчій окрузі одної з двох інших виборчих клас, хто-ж має право вибору в однім з мійських виборчих округів, вчислених в §§. 4, 8 і 12, той не може голосувати в жадній сільській громаді.

III. Виборчі листи.

§. 21. Управнених до голосовання в кождім виборчій окрузі вписуєть ся в окремі листи.

§. 22. Виборчі листи найвише оподаткованих в державних округах виготовлює президент державного округу.

З осіб, які мають загальні вимоги виборчого права (§. 15) й платять найвиші квоти безпосередніх податків, вставляєть ся на виборчу листу найвише оподаткованих в державнім окрузі стільки, скільки потреба, щоби на шість тисяч душ населення взагалі припадав принайменш один виборець, й щоби також і понад се кождий горожанин держави, який має загальні вимоги виборчої спосібности й платить в тім короннім краю принайменш 500 зл. к. м. безпосередніх податків, вважав ся найвише оподаткованим виборцем.

§. 23. Коли між найвише оподаткованими є корпорація або товариство, тоді на виборчій листі найвише оподаткованих належить помістити ту особу, яка на підставі існуючих законних норм або приписів свого товариства має право репрезентувати його на вибі, — а то, коли корпорація чи товариство платить податки в кількох частях краю, належить вписати його на виборчу листу того державного округу, в яким платить найвишу податкову квоту. В тій класі виконують виборче

право також уживачі парохій і законні управителі фондаций і фондів, а то в заступстві духовних, парохій і фондаций, релігійних фондів й інших публичних фондів, що від їх маєтку оплачуєть ся безпосередні податки в квоті, якої вимагаєть ся до виборчого права в класі найвише оподаткованих.

§. 24. Громади не можуть виконувати виборчого права в класі найвише оподаткованих ані через повновласників, ані через правних заступників, хоч би як такі належали навіть до ряду найвише оподаткованих податкових контрибуентів у краю.

§. 25. Виборчі листи для міст Львова, Кракова і Станиславова виготовлюють їх громадські начальники при співучасті урядового комісара, якого має заіменувати президент державного округа.

§. 26. Виборчі листи для виборчих округів інших місцевостей, вчислених в §§. 4, 8 і 12, а також для виборчих округів сільських громад (§§. 5, 9 і 13), має виготовлювати староста при помочи податкових урядників, після громад, а виготовлені листи поодиноких громад має казати розелідити й остаточно усталити, прикликавши начальників громад і по двох членів громадського віділу, які мають їх зараз таки доповнити й справити.

Зі зректифікованих виборчих лист поодиноких громад укладає відтак староста головну листу цілого виборчого округа.

§. 27. Кожда виборча листа має містити імя й прозвище, вік і місце мешкання управненого до вибору; дальше податкову квоту, яку він платить, або особисті вимоги, від яких залежить його виборче право.

§. 28. О скільки виборче право залежить від плачення певної податкової квоти, вважаєть ся виборцем тільки того, хто сю податкову квоту в податковім році, який попереджує вибір, вповні заплатив, а в біжучім податковім році не має ніяких податкових залежностей.

§. 29. Виборчі листи найвише оподаткованих оповіщує президент державного округа в краєвих дневниках, призначених для публичних оповісток, і дає їх відписи кождому повітовому старосту в дотичнім державнім окрузі; — в осідках старостів викладаєть ся їх до публичного перегляду.

§. 30. Виготовлені на підставі §. 25 виборчі листи для Львова, Кракова і Станиславова викладаєть ся в бурмістрів тих міст до загального вглядання.

§. 31. Виборчі листи інших місцевостей, вчислених у §§. 4, 8 і 12, а також виборчі листи сільських громад викладаєть ся до публичного вглядання в начальників тих місцевостей і громад, а головну виборчу листу виборчого округа викладаєть ся в урядовім осідку повітового староства.

§. 32. День виложення виборчих лист належить оповістити в кождім виборчім окрузі разом з відповідним реклямаційним терміном.

Реклямаційний термін установлює Намісник; — він не може вносити менше, як три, а більше, як чотирнацять днів, числячи від дня виложення лист.

§. 33. Реклямації, внесені по упливі того терміну, належить звертати як спізнені; — одначе президентови державного округа а також

Намісникови вільно зарядити з уряду спростованне виборчих лист аж до будучого виборчого терміну.

§. 34. Кожний має право вносити режлямації.

Належить вносити їх у того органу, який виготовив листу.

Про слушність чи безпідставність режлямацій, що дотикають вписання неуправнених, або поминення управнених до вибору осіб, має рішати Намісник, коли йде о виборчі листи найвише оподаткованих, — президент округа, коли йде о виборчі листи міст Львова, Кракова і Станиславова, — а повітовий староста по вислуханню дотичного начальника громади і з полишенням трьохденного терміну рекурсу до президента округа, коли йде о виборчі листи інших виборчих округів.

§. 35. Зрежтифіковані виборчі листи ревідують ся звичайно з початком кожного податкового року й при розписуванню доповнюючих виборів, які наступають що три роки.

§. 36. Коли виборчі листи, по порішенню внесених у час режлямацій, викінчують ся, приготовлюеть ся для поодиноких виборців легітимційні карти, які містять порядкове число дотичної виборчої листи, прозвище й місце мешкання управненого до вибору, а також виборчий округ, в яким має голосувати; дасть ся одначе виборцям карти що-йно до дійсного виконання виборчого акту.

IV. Право бути вибраним.

§. 37. Щоби в певній виборчій курії можна бути вибраним, треба :

a) мати найменше 30 тїт;

b) принайменш від п'ятиох лїт, числячи від дня вибору назад, бути австрійським горожанином;

c) користувати ся вповні горожанськими й політичними правами, і

d) мати право бути вибраним по постановам §. 15, букв. d) і §. 16.

§. 38. Не мають права бути вибраними:

a) всі особи, яким недостає котрого небудь з вичислених у попереднім параграфі вимогів;

b) особи, до яких мастьку отверто конкуре, або котрі по переведеній конкурсовій розправі не були признані невинними, вкінці

c) особи, признані винними злочину або проступку, який плине з охоти зиску або ображує публичну мораль, — чи такого переступлення; або котрі з причини якого иншого переступлення закона були засуджені на принайменш піврічну кару на свободі.

§. 39. Хто має право бути вибраним по думці постанов попередніх параграфів, може бути вибраний послом у кожній виборчій класі державного округа, хоч сам навіть до неї не належить, а також у кожнім виборчій окрузі, хоч сам навіть у нїм не мешкає.

§. 40. Для послів не вибираеть ся заступників.

V. Виборчі місця.

§. 41. Для поодиноких виборчих округів визначуеть ся в цілі переведення голосовання окремі виборчі місця.

§. 42. Виборче місце для кожного виборчого округу в класі найвище оподаткованих державного округу визначає Намісник.

§. 43. Міста Львів, Краків, Станиславів, Броди, Тернопіль, Дрогобич, Перемишль і Коломия є виборчими місцями для послів, які мають бути вибрані в тих мійських громадах.

В інших мійських виборчих округах, в яких два чи більше міст мають разом вибрати одного посла, належить вважати виборчим місцем то місто, котре є вчислене першим у виказі міст, які належать до певного виборчого округу (§§. 4, 8 і 12).

Намісник одначе має право визначити на виборче місце виїмково також й инше місто, яке належить до того виборчого округу.

§. 44. Для виборів з інших громад (§§. 5, 9 і 13) визначається місце вибору в кождім політичнім повіті звичайно осідок повітового староства.

Намісник одначе має право визначити виїмково також инше місце вибору в границях того самого політичного повіту.

VI. Виборчі комісії.

§. 45. До кервання виборчим актом творить ся осібні виборчі комісії.

§. 46. Виборча комісія для кожного виборчого округу найвище оподаткованих складається з іменованого Намісником державного комісара, як предсідателя, і з чотирьох членів, визначених Намісником з класи найвище оподаткованих виборців.

§. 47. Для кожного з вчислених у §§. 4, 5, 8, 9, 12 і 13 виборчих округів творить ся виборчу комісію.

Кожда виборча комісія у Львові, Кракові й Станиславові складається з бурмиистра або визначеного ним заступника, з двох покликаних ним членів громадської ради і з двох інших осіб, що мають у тих містах право вибору, визначених президентом уряду; вкінці з іменованого президентом уряду урядового комісара.

§. 48. Для виборів в інших виборчих округах — мійських і сільських — складається в кождім виборчім місці виборчу комісію, яка під проводом урядового комісара складається з чотирьох членів, вибраних повітовим старостою з начальників або громадських радних громад, які належать до виборчого округу; — секретаря визначає комісія з поміж себе.

Для рішень й ухвал виборчої комісії потрібно абсолютної більшости голосів.

§. 49. Урядові комісарі, приділені до виборчих комісій, не мають мішати ся до голосовання ані через відкидування кандидатур або відраджування від них, ані через поручування або пропонування певних осіб, ані як небудь инакше; підчас виборчого акту одначе мають утримувати спокій і порядок і зберігати означений законами спосіб переведення вибору.

§. 50. Також і члени виборчої комісії мають здержати ся від якого небудь впливу на віддавання голосів поодинокими управненими до вибору.

VII. Розписання виборів.

§. 51. Візванне до виборів оголошує звичайно Намісник у виборчій окрузі принайменш на вісім днів перед днем вибору.

§. 52. Розписання виборів має містити в собі визначення дня виборів, години початку й часу тривання виборчої чинності, а також місця, в яких має відбуватися голосування.

До легітимаційних карт (§. 36), які по оповіщенню розписання виборів належить доручити поодиноким виборцям, треба втягнути час і місце того виборчого акту, в якому дотичний виборець має брати участь.

§. 53. Розписання загальних виборів до соймової курії має відбуватися в той спосіб, що найперш мають бути вибрані послы зі сільських громад, потім послы з групи найвище оподаткованих; — і що вибори в кожній виборчій класі переведеться одного і того самого дня в цілій державній окрузі.

VIII. Вибори.

A) Загальні постанови.

§. 54. В день вибору в означеній годині і в означенім до того льокалю розпочинається виборча чинність, без огляду на число присутніх виборців, уконститууванням виборчої комісії, яка має взяти виборчу листу й приготовлені списи голосування.

§. 55. Крім виборчої комісії, урядового комісара й управнених до вибору не має ніхто вступу до льокалю, в якому відбувається вибір.

Коли надійде година, призначена до віддавання голосів, належить зараз приступити до голосування. Виборці, які надійшли по розпочиненню голосування зголошують ся в виборчій комісії й можуть брати участь у незамкненім іще голосуванню.

§. 56. Коли хтось перед розпочиненням голосування підносить закиди проти виборчому праву особи, яка знаходиться на виборчій листі, й каже, що дотично неї від часу виготовлення виборчої листи відпали умови виборчого права, то про се рішить виборча комісія зараз і без допущення рекурсу.

§. 57. Предсідатель виборчої комісії має в короткій промові пригадати зібраним виборцям зміст §§. 37, 38 і 39 виборчої ординації про вимоги виборчого права, вяснити їм поступовання при голосуванні й численню голосів й упінути їх, щоби віддали свої голоси по свобідному переконанню без ніяких самолюбних побічних зглядів — в той спосіб, як се по своєму найліпшому знанню й совісти вважають найпожиточнішим для публичного добра.

§. 58. Саме голосування починається тим, що члени виборчої комісії, оскільки мають право гососовання, віддають свої голоси.

Потім один з членів виборчої комісії викликає виборців до голосування в тім порядку, в якому вони записані на виборчій листі.

Виборці, які прийшли на виборче зібрання вже по їх викликанню, можуть віддати свої голоси що-йно по перчитанню цілої виборчої листи.

§. 59. Кожний, хто має право голосовання, виступає звичайно особисто перед сгід, уставлений між виборчою комісією а виборчим зібранням, і називає, віддаючи свою легітимаційну карту, сильним і виразним голосом ту особу, яка по його бажанню має стати послом, причім означає її докладно.

Коли на один виборчий округ припадає двох або більше послів, має виборець назвати тільки імен, кілька послів має бути вибраних.

§. 60. Виїмково німі виборці (позбавлені мови) можуть віддавати писані виборчі картки, які в їх присутности мусять бути відчитані одним із членів комісії.

§. 61. Коли підчас голосовання покажуть ся сумніви що до ідентичности особи виборця, який має легітимаційну карту, рішає про се зараз виборча комісія без допущення відклику.

§. 62. Кожде устне голосовання й кожду картку голосовання виборця, який має право голосувати писемно, вписуєть ся до приготовлених в тій ціли рубрик подвійного спису голосовання побіч імени виборця.

§. 63. Голоси, віддані під умовами або з доданням поручень для будущего посла, є неважні.

§. 64. Про важність чи неважність поодиноких голосів рішає зараз виборча комісія з виключенням рекурсу.

§. 65. Віддавання голосів мусить звичайно розпочати ся й скінчити ся в кожній місцевості в протязі дня, визначеного на вибори.

Коли одначе зайдуть обставини, які перешкоджають розпочиненню, продовженню або закінченню вибору, тоді виборча комісія може за дозволом урядового комісара пересунути або продовжити виборчу чинність на слідуєчий день, про що комісар має донести повітовому старості або президентови уряду.

Оголошення сього виборцям має відбути ся способом, уживаним у місци.

§. 66. Коли всі виборці віддали свої голоси, або коли визначена на голосовання часть дня вибору минула, а ніякий виборець більше не зголошуєть ся, має председатель виборчої комісії оголосити голосовання скінченим, виборча комісія й урядовий комісар мають підписати подвійний спис голосовання, а дальше віддавання голосів перед закінченням скрутинії не допускаєть ся.

§. 67. По закінченню віддавання голосів приступає виборча комісія зараз до обчислювання голосів, і коли покажеть ся, що потрібна скількість послів вибрана правильно, замикаєть ся протокол виборчої чинности, члени комісії й урядовий комісар підписують його, опечатають, долучаючи списи голосовання й листи числення голосів, кладуть напсе, який означає його зміст, і так передають його урядовому комісарови.

§. 68. В разі рівности голосів рішає у всяких випадках льос, який має витягнути председатель виборчої комісії.

§. 69. По закінченню обчислювання голосів председатель виборчої комісії оголошує зараз вислід голосовання.

Б) Спеціальні постанови.

1. Для виборів у класі найвише оподаткованих.

§. 70. Послів з класу найвише оподаткованих кожного виборчого округу в державнім окрузі вибирають зібрані виборці в той спосіб, що кожний голосуючий називає тільки осіб, кілька виборчий округ має вибрати послів з тої класи.

§. 71. До важности вибору треба абсолютної більшости відданих голосів.

Коли при голосованню не одержать всі, що мають бути вибрані послами з виборчого округу, такої більшости, то для тих, які бракують, переводеть ся друге голосовання, а коли й тепер не здобудуть потрібної більшости, наступає тіснійше голосовання.

§. 72. При тіснійшим голосованню мають виборці ограничити ся тільки до тих осіб, котрі при другім голосованню одержали релятивно найбільшу скількість голосів по тих, котрі одержали абсолютну більшість. В разі рівности голосів рішає льос, хто має прийти до третього голосовання.

Число осіб, які мають прийти до тіснійшого голосовання, виносить усе два рази стільки, як скількість послів, які мають бути ще вибрані.

Кожний голос, відданий при третім голосованню на особу, не обняту тіснійшим вибором, є неважний.

В разі рівности голосів при тіснійшим виборі рішає льос.

2. Для виборів з міст.

§. 73. Кожний виборець, що бере участь у голосованню в окремім мійськнім окрузі, має при віддаванню голосів назвати якусь особу з правом бути вибраною, яка має стати послом.

До важности вибору треба абсолютної більшости відданих голосів.

Кожного, хто віддав свій голос, належить вівзати, аби знов того дня з'явив ся пізнійше на виборчім місци, щоби можна було поновити голосовання.

Що тикаеть ся тіснійшого вибору, до якого мусить ся приступити в разі, коли при перших двох голосованнях не осягнуто потрібної більшости, то обовязують постанови попереднього параграфу.

3. Для виборів з інших громад.

§. 74. У виборчих округах сільських громад має кожний виборець назвати тільки осіб, кілька послів має вибрати виборчий округ.

До важности вибору вистарчає релятивна більшість голосів, яка виносить принайменш одну третю часть голосуючих.

Коли такої більшости не одержить ся при першім голосованню, належить зараз приступити до тіснійшого вибору, до якого належить притягнути особи, які при першім голосованню одержали релятивно най-

більшу скількість голосів, — в числі три рази більшим від числа голосів, які мають бути ще вибрані.

Зрештою, що стикається з тіснішого голосування, обов'язують також і тут приписи §. 72.

IX. Приняте вибору.

§. 75. По закінченню обчислення голосів виборча комісія має повідомити вибраного про доконаний вибір і вивести його, щоби в приписанім часі заявив, чи прийме вибір, чи ні.

§. 76. Кождий має право не прийняти вибору.

§. 77. Коли заява вибраного, що не приймає вибору, буде зложена ще в дню вибору перед виборчою комісією, поки вона ще вібрана, тоді втягається її до виборчого протоколу й можна зараз приступити до нового вибору.

§. 78. В кождім разі вибраний мусить зложити свою заяву президентови уряду або Намісникови до чотирнадцятих днів від хвилі доручення йому виборчою комісією повідомлення про його вибір. Незложення такої заяви або приняте вибору з протестом або застереженням вважається відмовою. В разі відмови має намісник зарядити зараз новий вибір.

§. 79. Коли хтось, що має право бути вибраним, буде вибраний в кількох виборчих округах, тоді має також заявити ся після приписів §§. 77 і 78, чи приймає чи не приймає вибір, а в першім випадку також і те, з котрого округу приймає вибір.

Коли хтось приймив вибір з одного округу, тоді не може прийняти вже вибору з другого округу, навіть тоді, коли про вибір з другого округу довідався що-йно пізніше.

Коли хтось, вибраний два або більше разів, приймає вибір, не заявляючи одначе з якого саме округу, тоді приняте відноситься до округу, в яким був вибраний скорше, а коли подвійний вибір наступив того самого дня, то до округу, в яким одержав більше голосів.

В разі рівності голосів належить зажадати від вибраного виразної заяви в сій справі.

§. 80. Разом з заявою, що приймає вибір, має вибраний виказати ся, о скілько се не є знаним, що має також право бути вибраним (§. 37).

§. 81. Коли Намісник має докази, що вибраний не має права бути вибраним (§. 38), тоді має він переслати виборчі акти до соймової курії, не виставляючи виборчого сертифікату й виказуючи закиди.

§. 82. Особи, які є в слідстві з причини злочину, або з причини проступку, що походить з охоти виску, або нарушує публичну мораль, — або з причини якогось переступлення, не мають права брати участь у засіданнях курії, поки судове рішення не викаже, чи вони по думці §. 38 задержали чи втратили право бути вибраним.

X. Виборчі сертифікати й розсліди виборів.

§. 83. Послови, вибраному до соймової курії, каже Намісник виставити й доручити виборчий сертифікат, з винятком випадків §§. 81 і 82.

Сей сертифікат дає вибраному право вступу до соймової курії й доказує важність його вибору так довго, поки не буде рішення, що справа маєт ся навпаки.

§. 84. Про важність вибору рішає соймова курія на підставі існуючих норм, які дотикають активного й пасивного права вибору, а також поступовання при виборах, а які містять ся в виборчій ординації. Виборчі акти служать підставою розсліду й рішення.

§. 85. Виборчі акти складають ся з виборчого і скрутаційного протоколу, зі списів голосовання й лист числення голосів, які урядові виборчі комісари мають надіслати через урядових президентів Намісникови разом зі своїми справозданнями, що дотикають поступовання при виборі й законної важности згл. неважности вибору; дальше в рекламацій і протестів, внесенних евентуально проти вибору, а вкінці в заая і виказів, аложених вибраними особами дотично прийнята вибору й їх права бути вибраними.

§. 86. Рекламації й протести проти поступовання при поодиноких виборах належить вносити найдальше до вісьмох днів по отворенню соймової курії; в противнім разі не можуть бути дальше углядені.

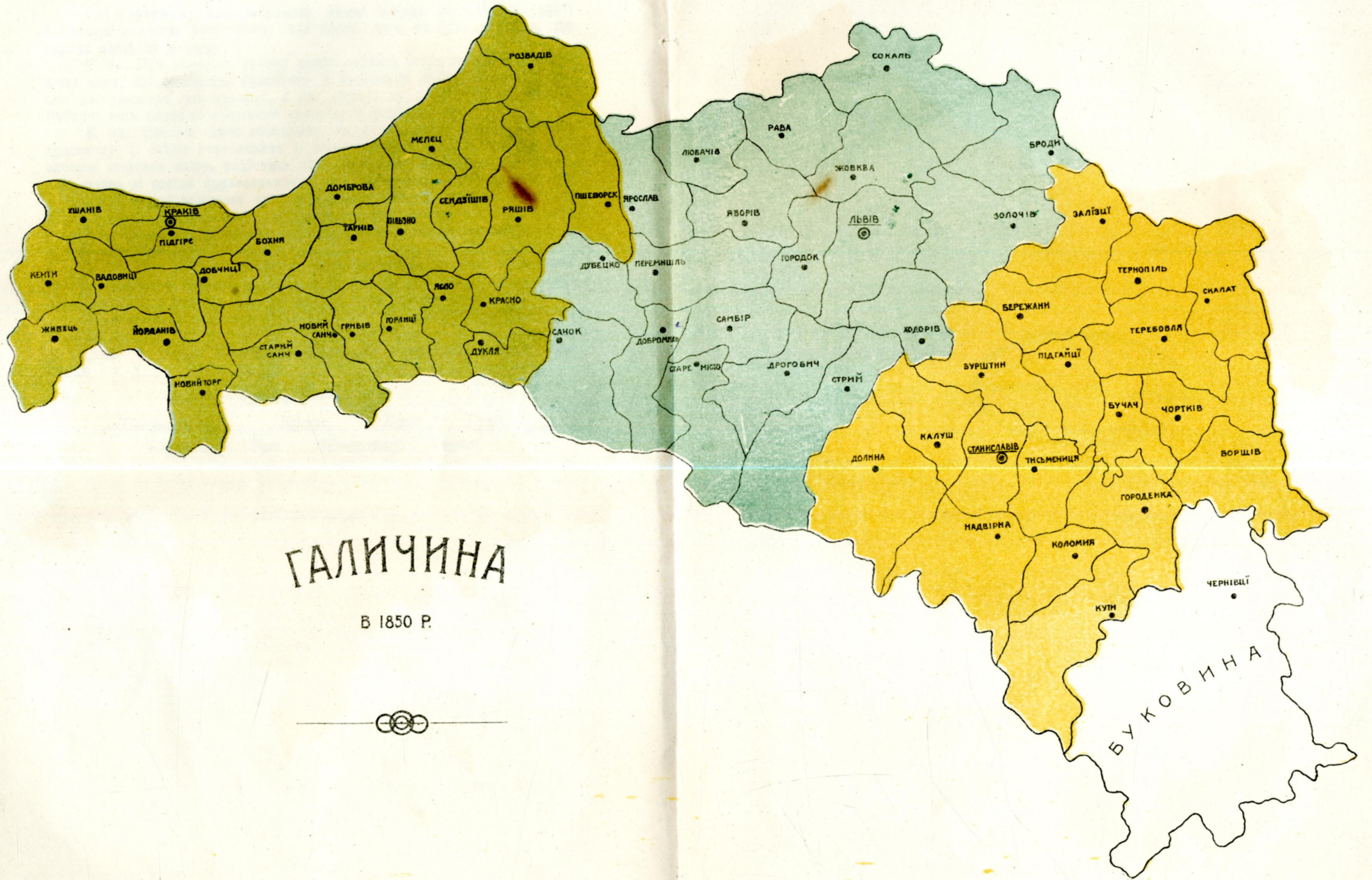
Поступовання соймових курій при розслідах виборів означає їх регулямін.

Дано в Нашім Цісарським столичнім і резиденціональнім місті Відню і т. д.

Франц Йосиф в. р.

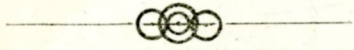
Шварценберг, Краус, Баж Брук, (L. S.)
Тінфельд, Тун, Шмерлінг, Чоріх.

ГАЛИЧИНА

В 1850 Р.

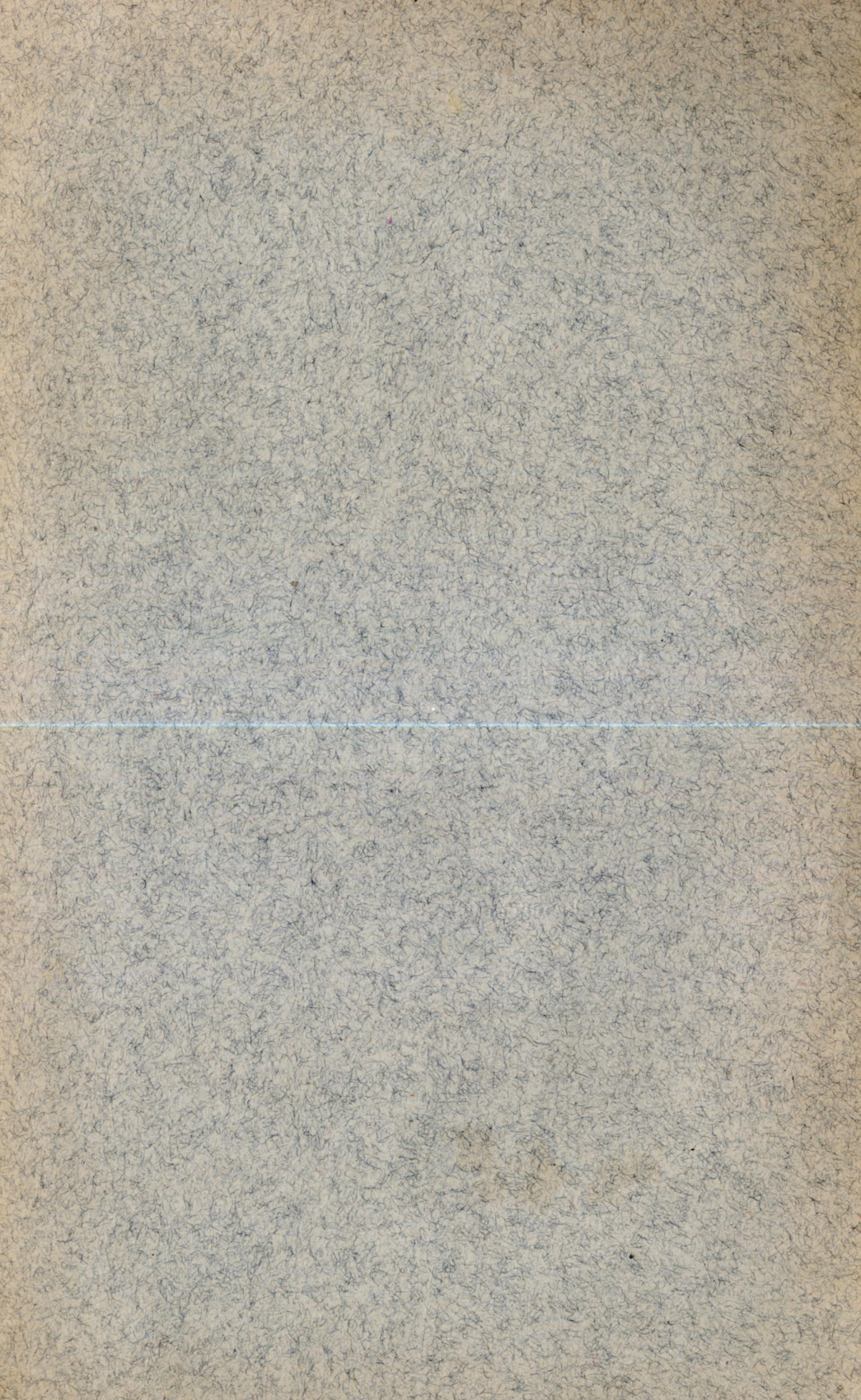

ТОГО-Ж АВТОРА.

До новочасній історії:

- Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848—49 рр. Львів, 1905.
- Аграрні страйки і бойоти у східній Галичині в 1848—49 рр. (До історії боротьби за суспільно-економічне визволення українських селянських мас у східній Галичині). Льв., 1906.
- Цуцилівська тривога в 1848 р. (Причинки до історії останніх днів панщини у Галичині). Льв., 1906.
- До історії національних гвардій в 1848 р. (Польська „нелегальна“ гвардія в Станиславові). Льв., 1906.
- З виборчого руху у східній Галичині в 1848 р. (Вибір Івана Капушчака). Льв., 1906.
- Полічні дні (Причинки до історії панщини в Галичині в ХІХ в.). Льв., 1907.
- Фальшованне метрик для польських повстанців з 1830—31 рр. (Причинок до характеристики гал.-руського духовенства 1-шої пол. ХІХ в.). Льв., 1907.
- До психології 1848 р. (Справа Ст. Гоповського). Льв., 1909.
- Матеріали до історії українського народнього шкільництва у Галичині в 1830—1850 рр. (Укр.-р. Архив, ІV). Льв., 1909.
- Галичина в другій половині ХVІІІ в. (Критичний огляд праць по історії Галичини В. Хотковського, В. Токажа, В. Шумовського). Льв., 1909.
- Справа поділу Галичини в рр. 1846—50 (З історії боротьби галицьких Українців за національно-територіяльну автономію). (Л.-Н. Вістник). Київ—Льв., 1910.

IV

R

271-132

III
И 61.698

III
И 61.698